calënder ladin

calënder ladin

1965

L'AN 1965 è n an de 365 dis.

LES FESTES DL'AN E':

Dütes le domënies y les festes de prezet che è: Otava de Nadè o Nanü, s. Guania, s. Ojöp, l'Assënza, les Antlès, s. Pire y s. Paul, s. Maria dal Ciüf, Gnisant, l'Immaculata y Nadè.

L Stato reconësc dütes les festes de prezet scrites dant dala Dlijia Catolica sciöche festes dl Stato y ciamò chëstes atres laprò Lünesc de Pasca y de Pasca de Mà y s. Stefo.

L Stato à ciamò d'atres festes nominades « Festes Nazionales » y chëstes è: l 25 d'aurì dè dla Liberaziun, l 1 de mà festa dl laur, l 2 de jügn festa dla Repubblica, l 4 novëmber dè dla Vittoria 1918. Ti ufizi è-l meses festes ai 11 de forà dè di Patti Lateranensi y l 28 de setëmber dè dla rivolta de Napoli.

FESTES MOBILES:

Ss. Inom de Gejù ai 3 de iener.
Festa dla Sacra Familia ai 10 de iener.
Domënia de Septuagesima ai 14 de forà.
Capiun ai 3 de merz.
PASCA ai 18 d'aurì.
Lünesc de Pasca ai 19 d'aurì.
Domënia Blancia ai 25 d'aurì.
Domënia de s. Ciascian ai 2 de Mà.
I dis dles Crusc ai 24/25/26 de Mà.
L'Assënza ai 27 de Mà.
PASCA de Mà ai 6 de jügn.
Lünesc de Pasca de Mà ai 7 de jügn.
Les Antlès ai 17 de jügn.
Festa dl Cör de Gejù ai 27 de jügn.
Festa di ss. Angeli Custodi ai 5 de setëmber.
Dedicaziun dles propries Dlijies ai 17 d'otober.
Festa de Cristo Re ai 31 d'otober.
Pröma domënia d'Advënt ai 28 de novëmber.
Domënies do s. Guania è-l 5.
Domënies do Pasca de Mà è-l 24.

Festes che n'è nia de prezet è-l: s. Maria dles ciandëres ai 2 de forà, s. Maria de merz ai 25, lünesc de Pasca ai 19 d'aurì y lünesc de Pasca de Mà ai 7 de jügn, s. Maria de setëmber ai 8, s. Stefo è de domënia y vëgn commemorè.

DIS DE QUATEMBER:

Aisciöda ai 10, 12, 13 de merz.
Istè ai 9, 11, 12 de jügn.
Alton ai 22, 24, 25 de setëmber.
Inver ai 15, 17, 18 de dezëmber.

DIS DE JAIUN:

I dis de jaiùn pur l'an 1965 è-l: Capiun ai 3 de merz, Vëindres sanc ai 16 d'aurì, la vöia dl'Immaculata ai 7 de dezëmber y l 23 de dezëmber o la vöia de Nadè.

SCÜREZES:

Scürezes dl sorëdl n'un n'è-l degünes da udëi tl Europa.

Scürezes de lüna ai 14 de jügn dales trëi da doman y ai 8 de dezëmber da les 6 da sera y 22 minüc.

Dè y nöt anfat è-l ai 20 de merz y ai 23 de dezëmber.

L dè plü lunch è ai 21 de jügn y l dè plü cört ai 22 de dezëmber.

IENER - JENÈ

Vëindres	1	Otava de Nadè, Nanü, Vangel de s. Lüca 2, 21
Sabeda	2	Adelhaid
DOMËNIA	3	Ss. Inom de Gejù, s. Genovefa y s.Daniele, Vang. de s. Lüca 2, 21
Lünesc	4	s. Rigobert, s. Benedetta
Mertesc	5	Vöia de s. Guania, s. Telesforo Papa Martire, s. Emilia
MERCUI	6	SANTA GUANIA, I TRËI RËSC, Vang. de s. Mat. 2, 1—12 s. Casper, s. Melchior y s. Baldassar
Jöbia	7	s. Valentino
Vëindres	8	s. Severino
Sabeda	9	s. Giuliano
DOMËNIA	10	Festa dla Sacra Familia, Vang. de s. Lüc 2, 42—52. — s. Aldo
Lünesc	11	s. Igino Papa y Martire
Mertesc	12	s. Ernst
Mercui	13	Batescimo de Gejù 2 classe, s. Veronica
Jöbia	14	s. Ilario Vesco, s. Felix prô Martire
Vëindres	15	s. Romedio, s. Paul pröm eremita
Sabeda	16	s. Marcello Papa Martire
DOMËNIA	17	2 do s. Guania, Vang. de s. Jan 2,1—11. — s. Antone Abate
Lünesc	18	s. Prisca Vergine y Martire
Mertesc	19	s. Mario y Marta Martiri, s. Pia, s. Germana
Mercui	20	s. Bostian Martire, s. Fabian Martire
Jöbia	21	s. Agnes Vergine Martire
Vëindres	22	s. Vinzenz y Anastasia Martiri, s. Teodolinda
Sabeda	23	s. Raimond de Penafort, s. Eemerenz Vergine Martire
DOMËNIA	24	3 do s. Guania, Vang. des s. Mat. 8, 1—13. — s. Timoteo Vësco M
Lünesc	25	Conversiun de s. Paul, s. Arcangel
Mertesc	26	s. Policarp Vësco Martire, s. Paola
Mercui	27	s. Jan Crisostomo Vësco
Jöbia	28	s. Pire Nolasco, s. Manfred
Vëindres	29	s. Francesch de Sales Vësco, s. Valire
Sabeda	30	s. Martina Vergine Martire
DOMËNIA	31	4 do s. Guania, Vang. de s. Mat. 8, 23—27. — s. Giovanni Bosco y s. Eusebio Martire

Marcès: ai 4 a Bornech

FORÀ

Lünesc	1	s. Inazio Vësco Martire, s. Brighida
Mertesc	2	s. Maria cun benedisciun dles cianderes
Mercui	3	s. Blaje, s. Candido
Jöbia	4	s. Andrè Corsini, s. Gilbert
Vëindres	5	s. Ingenuin y Albuin Patroni dla Diazöse da Pursenù
Sabeda	6	s. Tito Vësco, s. Dorotea Vergine y Martire
DOMËNIA	7	5. do s. Guania, Vang. de s. Mat. 13, 24—30. — s. Romuald Abate, s. Iule, s. Richard
Lünesc	8	s. Jan de Matha, s. Frida
Mertesc	9	s. Cirillo Vësco, s. Apollonia Vergine Martire
Mercui	10	s. Scolastica Vergine, s. Wilhelm
Jöbia	11	s. Maria de Lourdes, s. Pasquale Patti Lateranensi (1929)
Vëindres	12	Fundatori di Servi de Maria, s. Guadenzio
Sabeda	13	Messa de s. Maria, s. Beniamin
DOMËNIA	14	de Septuagesima, Vang. des s. Mat. 20,1—6. — S. Valentin prô martire, s. Conrad
Lünesc	15	s. Faustino y Iovita Martiri, s. Sigfried
Mertesc	16	s. Iulea, s. Geremia
Mercui	17	s. Agata Vergine Martire, s. Marianna
Jöbia	18	s. Scimun Vësco Martire, s. Hildebert
Vëindres	19	s. Mansueto Vësco
Sabeda	20	s. Eleuterio Vësco Martire, s. Leo
DOMËNIA	21	de Sexagesima, Vang. de s. Lüca 8, 4—15. — S. Eleonora, s. Germano s. Adelheid
Lünesc	22	Catedra de s. Pire, s. Margherita da Cortona
Mertesc	23	s. Pire Damiani Vësco
Mercui	24	s. Matì Apostel
Jöbia	25	s. Walburga, s. Victor
Vëindres	26	s. Xander Vësco, s. Dionisio, s. Margherita
Sabeda	27	s. Gabriele dla Addolorata
DOMËNIA	28	de Quinquagesima, Vang. des s. Lüca 18, 31—43. — S. Oswald, s. Erminia o Hermine

Marcès: ai 1 a s. Laurenz — ai 15 a s. Linert — ai 22 a Bornech

MERZ

Lünesc	1	s. Albin
Mertesc	2	s. Simplizio Papa
Mercui	3	C a p i u n y j a i ù n 1. cl., s. Marino y Cunigunda
Jöbia	4	de feria, s. Casimir y s. Alberich
Vëindres	5	Messa dl Cör de Gejù, s. Oliva Vergine Martire
Sabeda	6	s. Perpetua y Felicità Martires, s. Fridolin
DOMËNIA	7	1 de Carsema, Vang. de s. Mat. 4, 1—11. — S. Tomesc d'Aquino
Lünesc	8	de feria, s. Jan de Di
Mertesc	9	de feria, s. Francisca vedua
Mercui	10	de feria Quatëmber, 40 Martiri de Sebaste
Jöbia	11	de feria, s. Rosina
Vëindres	12	de feria Quatëmber, s. Gregorio Papa
Sabeda	13	de feria Quatëmber, s. Erich
DOMËNIA	14	2 de Carsama, Vang. de s. Mat. 17, 1—9. — S. Metilde, s. Alfred
Lünesc	15	de feria, s. Clemens Maria Hofbauer
Mertesc	16	de feria, s. Herbert Vësco, s. Abramo
Mercui	17	de feria, s. Patrizio Vësco
Jöbia	18	de feria, s. Cirillo de Gerusalemme, s. Eduard
Vëindres	19	s. Ojöp — Vang. de s. Mat. 2, 10—21
Sabeda	20	de feria, s. Claudia, s. Nicodemo
DOMËNIA	21	3 de Carsema, Vang. de s. Lüca 11, 14—28. — S. Benedetto Abate
Lünesc	22	de feria, s. Conrad, s. Zacharia Papa
Mertesc	23	de feria, s. Victor, s. Otto
Mercui	24	de feria, s. Gabriel Arcangel, s. Berta
Jöbia	25	s. Maria Anunziata 1 classe
Vëindres	26	de feria, s. Eugenia Vergine Martire
Sabeda	27	de feria, s. Jan Damasceno, s. Rupert
DOMËNIA	28	4 de Carsema, Vang. de s. Jan 6, 1-15. — S. Jan Capistrano, s. Angelica
Lünesc	29	de feria, s. Secondo, s. Bertoldo
Mertesc	30	de feria, s. Amadio, s. Gottlieb
Mercui	31	de feria, s. Beniamin, s. Balbina

Marcès: ai 26 a Longega — ai 29 a Bornech

AURÌ

Jöbia	1	de feria, s. Ugo, s. Emma
Vëindres	2	Mëssa dl Cör de Gejù, s. Francësch de Paola
Sabeda	3	de feria, s. Richard, s. Ulpian
DOMËNIA	4	de Pasciùn, Vang. de s. Lüc. 8, 46—59. — S. Isidoro Vësco
Lünesc	5	de feria, s. Vinzenz Ferreri, s. Zeno, s. Irene
Mertesc	6	de feria, s. Cölestin
Mercui	7	de feria, s. Hermann
Jöbia	8	de feria, s. Walter, s. Albert
Vëindres	9	de feria, i 7 dolurs de s. Maria, Maria Cleofa, Waltraud
Sabeda	10	de feria, s. Ezechiel profeta
DOMËNIA	11	dl'Urì, Pasciun de s. Mat. 26, 37—75 y 21, 1—54. — S. Leo Papa
Lünesc	12	de feria, s. Zeno Vësco Martire, s. Costantin
Mertesc	13	de feria y la Pasciun de s. Merch, s. Ida, s. Ermenegildo Martire
Mercui	14	de feria y la Pasciun des s. Lüca, s. Giustino Martire, s. Tiburzio y Valeriano Martiri
Jöbia	15	Santa, Funziun serale, s. Lidwina, s. Isidor paur
Vëindres	16	Sanc, Mort de Nosc Signur y Pasciun de s. Jan — jaiùn
Sabeda	17	Santa Vöia de Pasca, Benedisciun dl Füch, Exultet y Messa solenne, s. Anicet Papa Martire, s. Rudolf
DOMËNIA	18	PASCA RESUREZIUN DE NOSC SIGNUR, ALLELUJA, ALLELUJA. Vang. de s. Merch 16, 1—7. Festa de 1 cl. cun Otava de 1 cl. — s. Ursmar
Lünesc	19	de Pasca, festa nia de prezet, s. Gerold
Mertesc	20	de Pasca, s. Hildegunda
Mercui	21	do Pasca, s. Anselmo Vësco
Jöbia	22	do Pasca, s. Martiri Sotero y Caio Papesc
Vëindres	23	do Pasca, s. Iorz Martire
Sabeda	24	do Pasca, s. Fidelis de Sigmaringa Martire
DOMËNIA	25	Blancia, s. Merch Evangelista y Apostel, Vang. de s. Jan 20, 19—31. Festa Nazionale
Lünesc	26	Ss. Martiri Cleto y Marcellino Papesc
Mertesc	27	s. Pire Canisio, s. Zita Vergine
Mercui	28	s. Paul dla Crusc
Jöbia	29	s. Pire Martire
Vëindres	30	s. Catarina da Siena Patrona primaria d'Italia 1 classe

Marcès: ai 8 marcè da Pasca a s. Laurenz — ai 15 a La Pli da Fodom — ai 22 a Longega — ai 28 a Bornech

MÁ

Sabeda	1	s. Ojöp laurant 1 classe — Festa Nazionale dl Laur Traslaziun de s. Ciascian Vësco y Martire 1 classe
DOMËNIA	2	de s. Ciascian Patrono dla Diazöse da Porsenù, Procesciun de s. Ciascian — Vang. de s. Mat. 10, 23—28. — S. Aatanasio Vësco
Lünesc	3	s. Alexander y Evenzio Martiri
Mertesc	4	s. Florian Martire y Procesciun de s. Florian, s. Monica, s. Gottardo
Mercui	5	s. Pio V Papa, s. Iudita, s. Angel
Jöbia	6	s. Claudio
Vëindres	7	Messa dl Cör de Gejù, s. Stanislau Vësco Martire, s. Ghisela
Sabeda	8	Madonna da Pompei
DOMËNIA	9	3 do Pasca, Vang. de s. Jan 16, 16—22. — S. Gregorio de Nazianz Vësco, s. Erna
Lünesc	10	s. Antone Vësco
Mertesc	11	Ss. Filipo y Iaco Apostoli 2 classe
Mercui	12	s. Martiri Nereo y Achille, s. Pancrazio Martire, s. Flavia
Jöbia	13	s. Robert Bellarmino, s. Emma
Vëindres	14	s. Bonifaz Martire
Sabeda	15	s. Battista de La Salle, s. Sofia
DOMËNIA	16	4 do Pasca, Vang. de s. Jan 16, 5—14. S. Jan Nepomuch, s. Ubald Vësco
Lünesc	17	s. Pasquale Bylon, patrono di coghi, s. Iodoco
Mertesc	18	s. Venantio Martire, s. Erich — Dodicesimo Anniversario dla Consacraziun de nosc Vesco Msgr. Sepl Gargitter
Mercui	19	s. Pire Cölestin Papa, s. Ivo
Jöbia	20	s. Bernardino da Siena
Vëindres	21	s. Valente, s. Isberga
Sabeda	22	s. Rita da Cascia, s. Emilio Martire
DOMËNIA	23	5 do Pasca, Vang. de s. Jan 16, 23—30. — S. Giovanna Thuret Verg.
Lünesc	24	s. Maria dl'Aiüt, Procesciun dles Crusc, s. Afra da Brescia
Mertesc	25	Procesciun dles Crusc, s. Gregorio Papa, s. Urban Papa Martire
Mercui	26	Vöia dl'Assenza, Procesciun dles Crusc, s. Filipo Neri
JÖBIA	27	L'ASSËNZA, PALSACRUSC, Vang. de s. Merch 16, 14—20. S. Beda Venerabile
Vëindres	28	s. Augustin Vësco, s. Germano
Sabeda	29	s. Maria Maddalena de Pazzis Vergine
DOMËNIA	30	dl'Assënza, Vang. de s. Jan 15, 26—27 y 16, 1—14. — S. Felix Martiri s. Ferdinand re
Lünesc	31	Lünesc s. Maria Regina 2 classe, s. Petronilla Vergine

Marcès: ai 1 a s. Linert — ai 10 a Longega — ai 11/12 a Bornech — ai 15 a Corvara — a 26 a Pederoa

JÜGN

Mertesc	1	s. Angela Merici, s. Fortunato
Mercui	2	Festa dla Repubblica — s. Martiri Marcellino, Pire y Erasmo, s. Eugenio
Jöbia	3	s. Oliva, Aniv. dla mort de S. S. Papa Giovanni XXIII.
Vëindres	4	Mëssa dl Cör de Gejù, s. Francesch Caracciolo, s. Werner
Sabeda	5	Vöia de Pasca de Mà 1 classe, s. Bonifazio Vësco Martire, Walter
DOMËNIA	6	PASCA DE MÀ, ALLELUJA, ALLELUJA, Vang. de s. Jan 14, 23-31. Festa de 1 cl cun Otava de 1 classe, s. Norbert, s. Candida, s. Claudio
Lünesc	7	de Pasca de Mà y nia de prezet, s. Maria Soubiran, s. Robert Abate
Mertesc	8	s. Jolanda, s. Severino
Mercui	9	s. Primo y Felician Martiri, Quatëmber
Jöbia	10	s. Margherita regina y vedoa
Vëindres	11	Quatëmber, s. Barnaba Apostel
Sabeda	12	Quatëmber, s. Jan Facundo
DOMËNIA	13	La Ss.ma Trinitè, Vang. de s. Mat. 28, 18—20. — S. Antone de Padoa
Lünesc	14	s. Basilio l Gran, s. Rosamunda
Mertesc	15	s. Vi, s. Germana, s. Modesto y s. Crescenzia Martiri
Mercui	16	Vöia dles Antlès, s. Benno, s. Luitgard
JÖBIA	17	LES ANTLÈS Y PROCESCIUN SOLENNE — Vang. de s. Jan 6, 56—59. — s. Gregorio Barbadico Vësco, s. Adolf
Vëindres	18	s. Efrem di Syri, s. Amando
Sabeda	19	s. Juliana de Falconeri Vergine, s. Gervasio y Protasio Martiri
DOMËNIA	20	2 do Pasca de Mà, Vang. de s. Lüca 14, 16—24. — S. Silverio Papa M.
Lünesc	21	s. Lovije, s. Lois de Gonzaga, Eeleziun de S. S. Papa Paul VI.
Mertesc	22	s. P aulino Vësco
Mercui	23	Vöia de s. Jan Battista, s. Edeltraud
Jöbia	24	s. Jan Batista 1 classe
Vëindres	25	Festa dl Cör de Gejù 1 classe, s. Wilhelm Abate, s. Adelbert
Sabeda	26	s. Jan y Paul Martiri, s. Vigile Vësco Martire, s. Rudolf
DOMËNIA	27	FESTA DL CÖR DE GEJÙ — Vang. de s. Jan 19, 31—37. — Procesciun solenne, s. Ladislau re
Lünesc	28	Vöia de s. Pire 2 classe
Mertesc	29	S. PIRE Y SAN PAUL — Vang. de s. Mat. 16, 13—19
Mercui	30	Commemoraziun de s. Paul Apost., Incoronaziun de S. S. Papa Paul VI.

Marcès: ai 4 a Calfosch — ai 8 a s. Martin de Torr — ai 23 a Longega — ai 25 a Bornech

MESSÉ-IULI

Jöbia	1	Prezios. Sanch de Nosc Signur 1 classe
Vëindres	2	Maria Visitaziun, s. Martiniano
Sabeda	3	s. Ireneo Vësco, Mainhard
DOMËNIA	4	4 do Pasca de Mà, Vang. de s. Lüca 5, 1—11 S. Ulrich Vësco, s. Berta
Lünesc	5	s. Antone Maria Zacharia, s. Filomena
Mertesc	6	s. Maria Goretti, s. Isaia
Mercui	7	Ss. Cirillo y Metodio Vëschi apostoli slavi
Jöbia	8	s. Elisabeta regina vedoa
Vëindres	9	s. Veronica
Sabeda	10	Ss. 7 fredesc Martiri, s. Amalia
DOMËNIA	11	5 do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 5, 20—24. S. Pio Papa Mart., s. Oliva, s. Ciprian
Lünesc	12	s. Andrè da Rinn müt Martire
Mertesc	13	s. Eugenia
Mercui	14	s. Bonaventura Vësco, s. Giusto, s. Carolina
Jöbia	15	s. Heinrich imparadù
Vëindres	16	s. Maria di abiti
Sabeda	17	s. Alex, s. Irmgard
DOMËNIA	18	6 do Pasca de Mà, Vang. de s. Merch 8, 1—9. S. Camillo de Lellis, s. Federico
Lünesc	19	s. Vinzenz de Pauli
Mertesc	20	s. Iarolene Emaliano, s. Margherita Vergine Martire
Mercui	21	s. Laurënz da Brindisi
Jöbia	22	s. Maria Maddalena penitente
Vëindres	23	s. Apollinare Vësco Martire
Sabeda	24	s. Cristina Vergine Martire, Vöia de s. Iaco
DOMËNIA	25	7 do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 7, 15—21. S. Iaco Apostel, s. Cristoforo
Lünesc	26	s. Anna, uma de s. Maria
Mertesc	27	s. Pantaleone Martire, s. Gioconda
Mercui	28	Ss. Nazario y Celso martiri, s. Victor Papa Martire
Jöbia	29	s. Marta Vergine, s. Beatrice
Vëindres	30	Ss. Abdon y Sennen Martiri, s. Abele
Sabeda	31	s. Inazio de Loiola

Marcès: ai 22 a Bornech

AGOST

DOMËNIA	1	8 do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 7, 15—21. Ss. Maccabei Fredesc Mart.
Lünesc	2	s. Alfonjo Maria de Liguori Vësco
Mertesc	3	s. Lydia
Mercui	4	s. Domëne Abate, s. Rainer
Jöbia	5	s. Maria de la nei
Vëindres	6	Trasfiguraziun de Nosc Signur 2 classe, s. Ulrike, Sisto
Sabeda	7	s. Caietan, s. Mafalda
DOMËNIA	8	9 do Pasca de Mà, Vang. de s. Lüca 19, 41—47. S. Jan Maria Vianney
Lünesc	9	Vöia de s. Laurënz, s. Romano Martire
Mertesc	10	s. Laurënz Martire 2 classe
Mercui	11	ss. Tiburzio y Susanna Vergine, Martiri
Jöbia	12	s. Chiara o Clara Vergine
Vëindres	13	s. Ciascian Vësco y Martire, s. Hippolito Martire
Sabeda	14	Vöia de s. Maria dal Ciüf 2 classe, s. Eusebio
DOMËNIA	15	S. MARIA DAL CIÜF, Vang. de s. Lüca 1, 51—50. Benedisciun di ciüf. Comemoraziun dla domënia.
Lünesc	16	s. Iachin 2 classe, s. Rocco
Mertesc	17	s. Giacinto, s. Rinaldo, s. Emilia
Mercui	18	s. Agapito Martire, s. Elena imperadessa, Rainald
Jöbia	19	s. Jan Eudes
Vëindres	20	s. Bernerg Abate, s. Filibert
Sabeda	21	s. Francisca Fremiot de Chantal vedoa
DOMËNIA	22	11 do Pasca de Mà, Vang. de s. Merch 7, 31—37. Festa dl'immaculato Cör de Maria, s. Hildebrant
Lünesc	23	s. Filipo Benizi, s. Zaccheo
Mertesc	24	s. Berto Apostel 2 classe
Mercui	25	s. Ludwig re, s. Snese Martire
Jöbia	26	s. Zeferino Papa Martire, s. Alexander
Vëindres	27	s. Gebhard, s. Ojöp Calasanzio
Sabeda	28	s. Agostin Vësco, s. Adelinda
DOMËNIA	29	12 do Pasca de Mà, Vang. de s. Lüca 10, 23—37. Mort de s. Jan Batista, s. Sabina Martire
Lünesc	30	s. Rosa da Lima Vergine, s. Felix Martire
Mertesc	31	s. Raimund Nonnato, s. Abbondio, s. Isabella

Marcès: ai 9 a Bornech

SETËMBER

Mercui	1	s. Egidi Abate, s. Verena
Jöbia	2	s. Stefo re, s. Tobia
Vëindres	3	s. Pio X Papa, s. Clelia, Marino
Sabeda	4	s. Rosalia, s. Candida, Marcello y Ida
DOMËNIA	5	Festa di s. Angeli Custodi y commemoraziun dla domenia, s. Laurenz Iustiniani Vësco
Lünesc	6	s. Magno Abate
Mertesc	7	s. Regina, s. Valeria
Mercui	8	Nascita de s. Maria 2 classe, s. Adriano Martire
Jöbia	9	s. Corbinian, s. Gorgonio Martire
Vëindres	10	Dedicaziun dla Cattedrale da Porsenù 1 classe, s. Nicolò
Sabeda	11	s. Proto y Iacinto Martiri, s. Daniel
DOMËNIA	12	14 do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 6, 24—33. Nom de s. Maria Guido
Lünesc	13	s. Notburga Vergine, s. Materno
Mertesc	14	Esaltaziun dla Santa Crusc 2 classe, s. Irmgard
Mercui	15	7 Dolurs de s. Maria 2 classe, s. Nicodemo Martire
Jöbia	16	s. Cornelio Papa y s. Ciprian Vësco Martiri
Vëindres	17	Sacres plaies de s. Francësch, s. Hildegard
Sabeda	18	s. Ojöp da Copertino, s. Stefania, s. Irene, s. Sofia
DOMËNIA	19	15 do Pasca de Mà, Vang. de s. Lüca 7, 11—16. S. Gennaro Martire
Lünesc	20	s. Eustachio Martire
Mertesc	21	s. Mateo Apostel y Evangelista 2 classe
Mercui	22	Quatëmber 2 classe, s. Tomesc da Villianova Vësco
Jöbia	23	s. Lino Papa Martire, s. Tecla Vergine Martire
Vëindres	24	Quatëmber 2 classe, s. Maria dla Mercede, s. Rupert
Sabeda	25	Quatëmber 2 classe, s. Aurelia, s. Dietrich
DOMËNIA	26	16 do Pasca de Mà, Vang. de s. Lüca 14, 1—11, s. Ciprian y Giustina Martiri, s. Egmond
Lünesc	27	ss. Cosma y Damiani Martiri, s. Adolf
Mertesc	28	s. Wenzeslau Duca Martire
Mercui	29	s. Michil Arcangel 1 classe
Jöbia	30	s. Iarone prô

Marcès: ai 11 a Bornech — ai 21 a Al Plan — ai 27 a s. Martin de Torr

OTOBER

Vëindres	1	s. Remigio, s. Ghilbert
Sabeda	2	ss. Angeli Custodi, s. Gottfrid, s. Gerino
DOMËNIA	3	Domenia dal Rosare y commemoraziun dla domënia do Pasca (17ma) Vang. de s. Mat. 22, 24—46. S. Taresia dal Bambin Gejù
Lünesc	4	s. Francësc d'Assisi 1 classe Patrono d'Italia
Mertesc	5	s. Placido Martire
Mercui	6	s. Bruno, s. Magno
Jöbia	7	s. Maria dal Rosare 2 classe, s. Marco Papa
Vëindres	8	s. Brighida vedoa, s. Sergio Martire
Sabeda	9	s. Jan Leonardi, s. Dionisio
DOMËNIA	10	18 do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 18, 1—8. S. Francësch Borgia
Lünesc	11	Maternité de s. Maria 2 classe, s. Alma
Mertesc	12	Dedicaziun dles propries Dlijies 1 classe, s. Serafin
Mercui	13	s. Eduard re
Jöbia	14	s. Callisto Papa Martire, s. Fortunata
Vëindres	15	s. Taresia Vergine, s. Aurelia
Sabeda	16	s. Gallo Abate, s. Hedwig vedoa
DOMËNIA	17	Festa dla Dedicaziun dles Dlijies, Vang. de s. Lüca 19, 1—10 s. Margherita Maria Alacoque Vergine
Lünesc	18	s. Lüca Evangelista Apostel 2 classe, s. Renato
Mertesc	19	s. Pire de Alcantara
Mercui	20	s. Canzio, s. Irene, s. Artur
Jöbia	21	s. Ursula Martire
Vëindres	22	s. Ulberta, s. Melania
Sabeda	23	s. Antone Maria Claret Veësco
DOMËNIA	24	20 do Pasca de Mà, Vang. de s. Jan 4, 46—53. S. Raffael Arcangel, s. Settimo, domënia dles Misciuns
Lünesc	25	ss. Crisant y Daria Martiri
Mertesc	26	s. Evaristo Papa Martire
Mercui	27	s. Ivo
Jöbia	28	s. Scimun y Iüda Thadeus Apostoli 2 classe
Vëindres	29	s. Narcisio, s. Hermelinde
Sabeda	30	s. Germano, s. Gerhard, Vöia de Cristo Re
DOMËNIA	31	FESTA DE CRISTO RE Vang. de s. Jan 18, 33—37

Vöia de Gnisant, s. Wolfgang, s. Alfonjo Rordriguez

Marcès: ai 4 a s. Linert — ai 7 a s. Laurenz — ai 18 a Longega — ai 26/27 a s. S. Scimun — ai 25 a Pederoa

NOVËMBER

LÜNESC	1	GNISANT Vang. de s. Mat. 5, 1—12
Mertesc	2	dè dles animes 1 classe
Mercui	3	s. Hubert
Jöbia	4	Festa Nazionale — s. Carlo Borrom. Vësco, s. Vitale, Agricola Martiri
Vëindres	5	s. Zacharia, s. Elisabeta, s. Reliquies di Sanc
Sabeda	6	s. Linert
DOMËNIA	7	22 do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 22, 15—21 — s. Angel, s. Ernst
Lünesc	8	Ss. 4 Coronà Martiri, s. Gottfrid
Mertesc	9	Dedicaziun dl'Arcibasilica dl Ss.mo Salvatore 2 classe
Mercui	10	s. Andrè Avellino
Jöbia	11	s. Martin Vësco de Tours
Vëindres	12	s. Martin Papa, s. Emilio, s. Cunibert
Sabeda	13	s. Didaco, s. Stanislau Kosca
DOMËNIA	14	24 do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 9, 18—26 s. Iosafat Vësco Martire, s. Alberich, s. Veneranda
Lünesc	15	s. Albert l Gran Vësco, s. Leopold
Mertesc	16	s. Gertrud Vergine
Mercui	17	s. Florino eremita, s. Gregorio Taumaturgo Vësco
Jöbia	18	s. Hilda, s. Otto
Vëindres	19	s. Elisabeta vedoa
Sabeda	20	s. Felix de Valois, s. Benigno
DOMËNIA	21	Ultima do Pasca de Mà, Vang. de s. Mat. 24, 15—35 Presentaziun dla Beata Vergine, s. Colombano
Lünesc	22	s. Zezilia Vergine Martire patrona dla musiga
Mertesc	23	s. Clemente Papa Martire, s. Felicita uma de 7 fis Martiri
Mercui	24	s. Jan dla Crusc, s. Crisogono Martire, s. Erminia
Jöbia	25	s. Catarina Vergine Martire
Vëindres	26	s. Silvester Abate, s. Pire d'Alessandria Vësco Martire
Sabeda	27	s. Virgilio d'Irlanda Vësco da Salzburg
DOMËNIA	28	1 d'Avent 1 classe, Vang. de s. Lüca 21, 25—33. — s. Günter, s. Iaco dla Marca
Lünesc	29	Rorate, s. Saturnino Vësco Martire
Mertesc	30	Rorate, s. Andrè Apostel Martire 2 classe, s. Iustina

Marcès: ai 8 a s. Martin de Torr — ai 10 a s. Laurenz — ai 18 a Burnech

DEZËMBER

Mercui	1	s. Eligio, Rorate
Jöbia	2	Rorate, s. Bibiana Vergine Martire
Vëindres	3	Rorate, s. Francësch Xaverio
Sabeda	4	Rorate, s. Pire Crisologo Vësco, s. Berbora Martire
DOMËNIA	5	2 d' Advënt 1 classe, Vang. de s. Mat. 11, 2—10. s. Saba Abate, s. Hartwig
Lünesc	6	Rorate, s. Micorà Vësco, s. Livia
Mertesc	7	Rorate, s. Ambrosio Vësco — j a i u n
MERCUI	8	L'IMMACULATA 1 classe, Vang. de s. Lüca 1, 26—28.
Jöbia	9	Rorate, s. Valeria, s. Leocadia
Vëindres	10	Rorate, s. Melchiade Papa Martire, s. Maria da Loreto
Sabeda	11	Rorate, s. Damaso I Papa, s. Ida, s. Daniel
DOMËNIA	12	3 d'Advënt 1 classe, Vang. de s. Jan 1, 19—28. s. Hartmann Vësco da Porsenù, s. Amalia, Rosalinda
Lünesc	13	Rorate, s. Luzia Vergine Martire
Mertesc	14	Rorate, s. Ottilia Vergine, s. Alfred
Mercui	15	Rorate, Quatëmber, s. Cristina, s. Rainhold
Jöbia	16	Rorate, s. Eusebio Vësco Martire, s. Adelhaid, s. Ada, s. Albina
Vëindres	17	Rorate, Quatëmber, s. Lazzaro
Sabeda	18	Rorate, Quatëmber
DOMËNIA	19	4 d'Advënt 1 classe, Vang. de s. Lüca 3, 1—6. S. Tea, s. Fausta
Lünesc	20	Rorate, s. Cristian, s. Gottlieb
Mertesc	21	Rorate, s. Tomesc Apostel
Mercui	22	Rorate, s. Zeno, s. Flavia
Jöbia	23	Rorate, s. Victoria — j a i u n
Vëindres	24	Vöia de Nadè, s. Adamo y s. Eva, s. Adele
SABEDA	25	NADE', Vang. de s. Lüca 2, 1—14. — s. Anastasia Martire
DOMËNIA	26	do Nadè, Vang. de s. Lüca 2, 33—40. — s. Stefo Martire
Lünesc	27	s. Jan Apostel Evangelista
Mertesc	28	s. Fantolini Martiri
Mercui	29	s. Tomesc Vësco Martire, s. Davide
Jöbia	30	s. Rainer, s. Irma
Vëindres	31	s. Silvester Papa, s. Balduin — Te Deum de ringraziament

Marcès: ai 5 a Bornech

Salüc ladins!

I plü bi salüc a düc i ladins, tles vals, sön les costes, sön chi rogns y ti plans, a ciasa y tl foresto, daimprò y dalunc.

Sëgn suns indò chilò con n guant nü y inc impü corsciü y s'aod-i düt l bun pur anima y corp, pur ostes ciases y majuns, üsc prà y üsc ciamp, üsc bosc y ostes munts, a gragn y pici, a püri y ric, ai sagns y spezialmënter ai amarà.

Te vigni osta ciasa, te vigni osta stüa oress-i gnì y sté cun os y s'acompagné düc i dis dl'an, i dis da laur y i dis da festa, tl bel y tl burt, tla ligrëza y incie tles crusc y ti fistidi.

I oress se portè pesc y spriguré demez la descordia y l sënn, s' portè l'aurela cürta, s'insigné y inc s'dè val amoniziun, derzè ci ch'é stort, fa crësce ci ch'é pice, varì les plaies, sc'al n'é, pité cun chi ch'pita, cighé cun chi ch'ciga.

Indò vëgn-el n an nü cun bel y bur tëmp, cun frëid y cun ciald, cun luminus y scurité, cun sorëdl y ambria, mo impò é-l ciamó curì dan da nüsc edli y ne savun nia ci ch'à da gnì. Savun madër, ch'i sun tles mans de Dî, che s'à cherié y s'mantëgn, che sta cun nos, sce nos n'orun nia se destaché da vël.

Sis dis s'à-l dé a nos, mo la domënia mëssuns i lascé a vël, düta canta, no ma n toch, spo aruns süa benedisciun pur nos y nosc patüc.

Cun Dî suns stersc, zënza Dî suns martöri.

Cun l' inom de Dî oruns indò mëtt man l'an nü.

L Calënder Ladins
dè fora da Ert pur i Ladins (EpL).

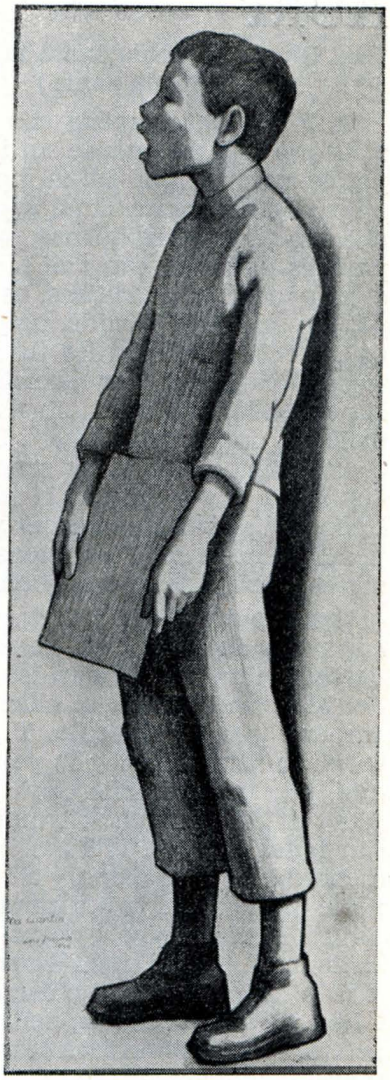

t'aiscïöda.

AURI'

(Dal Gloria de Jöbia santa al Gloria de Sabeda santa)

In Jöbia santa, apëna che la ligrëza dl Gloria é jü a se perde sot i oc de dlijia, scumëncia la s. Dlijia indò la gran plüra dl'edma santa. Crist y quadri d'alté é curìs cun pezes bürnes, pur via dles parores de Gejù, can che al dijô Adio ai sü y metô pro: „Mituns, os me chiris pa, mo aulà che iö vade, ne pudëis gni os". I ciüf y finamai les tuvaies d'alté vëgn tutes demez pur recordé la profezia de Isaia, che disc: „Ai n'à ciafé no bellëzza, no parüda te Vël". Chësta nöt ciamò, dijô l Signur, se scandalisarëis cun me, y al s'la riô cun la ria, can che i apostoli se zanganâ nanter vëi y metô pëinch, che ai ne l'ess tralascé. Ah, al cunesciô pö massa, tan debli ch'ai ê.

Dea che düc l'arbandonâ ,inc s. Pire, che minâ de ester l plü sterch, vëgn-el destudé üna indò l'atra les ciandëres dal Matutino, cina a la ultima, che resta söla piza dl trangolo. Y inc chësta tol-el inultima l prô y la porta ite do alté, pur mostré, che Gejù bel su stê tl'urt dl'Urì, can ch'al trumurâ y suiâ sanch dal spavënt. Trëi iadi é-l jü zruch a cherdé sö sü apostoli y a i amonì, de perié cun ël; trëi iadi s'indurmidî indò da nü, deperpo che l chentl de Giüda luminâ bel dalunc tres i lëgns. „Iö sun", dijô-le, „mo lascede jì chisc atri". Spo l liâ-i y l menâ demez, sciöche sëgn l prô tol l Santiscimo fora dl tabernachel y l porta demez.

Vëindres sanc é ciamó plü scür y da incrësc. Zënza lascé do ald-un les leziuns y oraziuns, che plüra, lamentëia y sospirëia in record dla mort de nosc divin Salvatur. Düt é imbastì de fosch te dlijia, pur i fa recordé a la jënt l'ora scüra, aulà che l sorëdl ne dê nia plü a mez l dé, la terra trumorâ, les fosses se daurì, la jënt se tumô y scraiâ, deperpo che l Fì de Dî set iadi scraiâ sö verscio l cil, set iadi, set scrais plëgn de turmënt, de dulur y de agonia crüdia y lungia.

Dan alté é-l destonü col müs cuntra terra l prô in sëgn dla plü gran tristëza, mo Chël Bel Dî l fesc spo luvé sö, acioche al acüses y dijes: „Popule meus, responde mihi — mi popul, respogne-me, ci t'à-i pa fat?" Iö t'à cundüt fora dl'Egito, t'à mené pur l desert, t'à nudrì cun la Mana y spo condüt te n bun paisc, y to mëttes sön la crusc to Salvatur.

Spo vëgn-el descurì la Crusc, imprüma la tofla cun la scitüra I N R I. Gran impresciun fesc chësta zerimonia y purchël vëgn-i düc a bajé cun pentimënt les plaies de sü pisc. Spo vëgn-el la Mëssa cürta, plü cürta de düt l'an y l prô s'un va da alté demez düt chitamënter.

In sabeda santa Gejù palsa tl sepolcher do i tormënc y la mort. Al é sciöche do la tëmpesta, che düt s'archita ia y na gran chit se fesc lerch dlunch incërch cina tles animes, mo cun möia y dolur cunjidrëi-un, ci ch'ella à lascé zruch. Al é l tëmp, aulà che i amisc de Gejù se chir indò un cun l'ater, se damana, ci ch'al é purdërt sté, mo ai é ciamò düt desturbà, ai n'é nia bogn de capì, che so Maester à messé murì nanter dui ladruns sö la crusc. Al ne capî nia la Scrittüra, disc l'evangelist, ch'al dô russerì. Mo impò sintî y aspetâ, che

ëlla gniss atramënter, purciudì che s. Maria, la uma dl mort, purtâ te so cör plëgn de dolur y incherscemun la speranza sigüda dla resureziun y â ciamò la forza de derzé sö i atri, apostoli y amisc.

Purchël les ciampanes scuta da Jöbia santa incà. Düt l dé é-l na pesc chita te dlijia, ma dan l sepolcher slumina les cogores cun sü curusc, sciöch'al sta scrit: „So sepolcher sarà gloriojo". Speranza nöia ispirëia impò i altà, che é indò curis de blanch, ciandëres nöies é metüdes söi canderliers y aspeta l „Lumen Christi". Insciö passa l dé, al vëgn la sëra.

Fora dan l gran üsc vëgn-el fat füch, al vëgn l prô in prozesciun jö pur dlijia y fora dan üsc benedësc-el l füch. An impëia l cero da Pasca, l porta te dlijia y cianta trëia iadi: „Lumen Christi, Deo gratias". Plan, plan vëgn-el impié dütes les atres ciandëres, cina ch'al é n gran luminus te dlijia. Solenemënter vëgn-el spo benedì l'ega dl Bato. Sciöche l cerf chir la fontana, insciö dess mia anima avëi sëi do Te, o mi Dî. In forza de chësta ega santa dess ruserì les creatüres a vita nöia.

Do les Letanies di Sanc mët-el spo man la Mëssa dl'Alleluia dla nöt santa da Pasca. Les ciampanes y i orghi s'lascia indò aldì y düta la jënt sint la gran ligrëza dla festa de Pasca. „Resurrexit sicut dixit".

Chël Bel Dî é resurì da mort, mo cun Ël ince les creatüres y la jënt söla terra.

MÀ

(S. Maria dla ciamena dai osc)

Te n paisc, nia tan dalnuc da nosta valada, stê-l cina dan püc agn ciamò na bella s. Maria col Bambin tla ciamena dai osc de cortina. Sc'an damanâ la jënt de chël paisc, d'aulà che chëlla statua ê gnüda adalerch, spo ciafâ-n la resposta, che ëlla foss gnüda sora adalerch te chël post. Y spo cunt'i jënt chësta storia:

Dan tröc, tröc agn viô-l söl plü bel lüch dl pic paisc l vedl paur Pire dai scioldi, n dër avarun y crotun. Al ê düt su, n'â mai albü bria de sparagné y inultima â-l ciafé ël su düt l gran lüch zënza debit y cun dütes les frabiches nöies o dorturades sö da nü. Spo â-l maridé la Burgl, na prosa jona y dër bel saurida. Y sëgn s'à Pire metü a punsé, sëgn gnarâ-la atramënter, sc'al vëgn n müt indò l'ater, spo pò-l ester, che l lüch mëss dé ca pur sett, ot o dl düt nü o diesc bocies, ci che é sté cina sëgn pur ël su. Y spo messess magari ciamó chël bosch gnì partì sö y inultima ne restess-el oramai plü nia de so bel gran lüch. Chësc ne podô nia suzede, chësc ne lasciâ nia pro süa gran varizia foscia. „Burgl", dijô-l n dé a süa fomna jona, „ chësc ne poduns nia lascé suzede, plü de n müt ne poduns nia trà sö. Ast aldì!"

La püra Burgl s'â pité fora i edli da la crusc. Ëlla dijô, che chësc ê cuntra la cusciënza y ofendô Chël Bel Dî. Ëlla gnê düt grama, dijô püch y jê ite y fora te ciasa tres sura pinsir. Sc'ëlla i dijô valch a Pire, spo gnê-l rî y n'en urô savëi nia. Ëila se sgrasumâ jö dl düt y a la fin, do cater agn da la noza, murî-la dal blot cruzié, ch'ëlla se fajô. Do n an y mez da la mort de Burgl murî inc so müt pur desgrazia. Al é tomé da büsc de tablé jö söl funz dür y s'à rumpì l'os dl col. Chëstes ê bëgn desgrazies impü massa pesocies pur Pire y imprüma n'ê-l mine no bun de s'la tó fora dl cié. Mo spo s'â-l sciuré tl laur y al ciafâ indò ligrëza cun sü bì ciamp y prà, ch'al s'la desmentiâ ma feter ia. Al punsâ massa a la roba y ai scioldi.

Mo sëgn ê-l val d'ater, che ne i lascia plü degüna pesc. Al laurâ it cun blot servitù. Al sumiâ vigni nöt, sciöch'al foss te dlijia y sciöch'al udess n grüm de jënt gnon da curtina ite y fora. Al se punsâ: „Al sarà bëgn magari les püres animes, che uress gnì delibrades". Chësc n'ê-l nia plü bun de soporté dî a la lungia y n dé va-l dal curat y ti cunta düt avisa, pur avëi n cunsëi.

L curat, do avëi punsé do dî a la lungia, mëtt man y disc scerio a Pire: „Chëlles n'é degünes püres animes, che tö as odü. Sas-te che che chëlla jënt é? Tü mituns é-le y i mituns de tü mi-

tuns as-te odü, che Chël Bel Dî y la Burgl ess orü te scinché, sce tö ess fat do cosciënza, sciöche tüa buna fomna orô fa. Düt de bona jënt foss-el gnü, peresc y umes de familia, sciöche ai ó ester al dé da incö foss-el gnü; inc un o l'ater de bugn proi laprò y ciamó val dërta persona. Düta chësta buna jënt indertüra é insciö de manco sön chësc monn y sarà n dé de manco sön paraisc. Y chësc mëss-i te dì, Pire: düt pur tüa gran varizia".

Y l curat gnê ciamó plü scerio y dijô: „Chësc n'é nia ma n picié sciöche i atri soliti, mi bun Pire. Sas-te ci? Va jö a Roma dal Papa y cunfesse-te to picié, al te dijarà, ci che te mësses fa".

Insciö ne ess-el mai capì y intenü la cosa Pire. Mo al à stimé y é jü a Roma. L Papa i à dé l'assoluziun, mo na gran penitënza i à-l dé sö. L Papa i mostra na statua. Al ê s. Maria col Bambin. La uma dla misericordia, i dijô-le l Papa, y spo comanâ-l: „Chësta portes-te cun te a ciasa y la lasces arsì, aulà che ëlla instëssa ó sté".

Pire i disc giulan al Papa pur süa bunté y tol la statua y s'un va da Roma, da na cité a l'atra, da n paisc a l'ater, se düra sëi y fan, ciald y frëid, vëgn cuiné y maltraté. Mo al ne se fesc nia d'infora, jê y jê, cina che ël na bella sëra rüva te so paisc. Al va ciamó in chëlla sëra dal curat, i cunta düt avisa indò y prëia de podëi lascé jö la statua te dlijia sura nöt. Insciö à-l fat dlunch sön so iade. Chësc i ê dërt al curat y l mone i la dëida mëtt sön l pice alté. Da doman, can che l mone va a soné l'Aimaria, vëigh-el che la statua ê demez. Al chërda curat y Pire, ai chir düc trëi, la statua n'ê da ciafé. Can che düc trëi vëgn indò fora de dlijia, vëigh-i té piceres pedies tla nëi frësca, che condüsc a la ciamena dai osc. Ai va ite y bel avisa la statua ê sön alté inanter dui candelirs, sciöche ëlla foss dagnora stada ailò.

„Pire", disc l curat, „chësc sarà bëgn l sëgn ël. Mo pur ester sigüsc, portuns ciamó n iade s. Maria te dlijia, sura nöt. L'ater dé da duman es-i jüs düc trëi adum te dlijia, l mone, l curat y Pire. Y bel avisa, la statua ê indò demez y ai n'à plü chirì dî, ai é jüs valgügn varesc y ite tla ciamena dai osc. Ailò é-la indò s. Maria, sciöche ëlla oress dì a chi trëi: „Lascé-me sté chilò". Y ëlla é restada ailò cina al dé da incö. Da chël tëmp Pire, l patrun dl gran lüc, é sté varì da la burta varizia y i püc agn, ch'al viô ciamó, al aduré ma pur fa dl bëgn, düt à-l scinché ia.

Gonot l'udô-n injendlé te ciamena dai osc o te capella de cortina, schiöch'an disc inc, dan s. Maria dla misericordia, cina che ëlla bëgn de sigü à cherdé süa anima a paraisc y so corp é sté sopolì nia dalunc da süa s. Maria dla misericordia.

Püc agn do süa mort udô-n na schira de mituns saltan y scrician ite y fora pur la bella gran ciasa, aulà che Pire viô na ota.

JÜGN

(La festa dles Antlés)

L'an dl Signur à tröpes festes, mo degüna é tan sintida y zelebrada cun tan solennité da-ite y fora de dlijia sciöche les Antlés. In les Antlés vëgn Chël Bel Dî fora de süa ciasa y passa pur les strades y campagnes y düta la jënt i fesc festa tan ch'ëlla pò. La natüra instëssa dëida pro cun düt so crësc y flurì, che é söl plü bel de chësta sajun. Cater iadi fesc-el palsa sön tru; da zacan incà é-l stabilì, aulà ch'al storsc pro. Vigni iade dà-l udiënza y denant de jì inant, benedësc-el jënt y natüra.

Propi tla prozesciun dles Antlés vëgn-el mostré tan bel, sciöche l Pan dles animes stà a per al pan dl corp, pan dl cil y pan dla terra. La ostia cunsagrada vëgn portada fora de dlijia y fora pur i ciamp y prà. I bì ciüf dl pré infornësc so tru, i spisc dles blâs s'inchina y salüda cun reverënza, i lëgns da früc fesc ambria. „Düc ciara y aspeta, o Signur, y tö i das la spëisa a dërt'ora" (Salm. 144, 15); spëisa a les animes pur bunté de Dî, spëisa al corp pur mantignì süa vita, acioch'inultima corp y anima rüves a la vita eterna.

Cater altà é fac sö a mesa la natüra, che crësc y flöresc söl plü bel y im-

purmëtt früt, pro vignun vëgn-el benedì l pan dla terra col Pan dl cil, che contëgn in se Dî y uomo te üna na persona.

I cater Vangeli, che vëgn ciantà, se dà i dër pinsir devoc pur ciafé süa benedisciun in gran mesüra. Dal prüm aldiuns-e: Liber generationis Jesu Christi, Filii David, Filii Abraham. Inc l fi de Dî à messé se nudrì te süa vita mortale dl pan, che nos sëgn periun. Tl secundo ciantuns-e: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini. La usc de chël che chërda tl desert. Messun confessé ite, un falé tröp y tröc iadi, purchël ne mirituns nia de ciafé l pan dl'anima y inc nia chël dl corp. Mo al s'l dà impò, dea ch'i sun pintìs y periun purdon.

L terzo se cunta de Zaccaria y s. Elisabeta, ch'ai viô dan da Chël Bel Dî prosc y zënza fal y inc la jënt n'â nia da se baudié. Insciö periuns nos dl pan y dijun: „Signur, des-e l pan dl'anima y dl corp pur amur di prosc, che vir giüstc y sanc inanter la jënt". L quarto Vangel sona: „In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum. L fi de Dî s'é fat uomo y s'à dé a nos uomini la potesté de deventé fis de Dî. Al n'é pö tanc nanter nos, che é y vir da fis de Dî.

Inultima periuns: „Benedësc y multiplichëia i pans dla natüra, sciöche tö as multipliché i pans dl desert na-ota y sciöche tö multiplichëies l pan dles animes sura düt l monn vigni dé söi altà dles dlijies".

Panem de coelis praestitisti eis, omne delectamentum in se habentem. Pan dl cil i as-te dé, che cuntëgn düt l duc y les grazies pur düc i stati y pur vigni eté de to popul.

La prüma benedisciun é dada pur i mituns. Da fis dl'uomo es-i nasciüs. Fis de Dî nasc-i da nü tl Bato. La benedisciun i deides y i fejes crësce in ete, sapiënza y grazia dan da la jënt y dan da Dî, sciöch'al sta scrit de Gejù.

La secunda benedisciun é pur la gioventù tres tan al prigo. Da spavënt tröpes y ries é les tentaziuns y ocajiuns, düra y lungia la battalia cuntra les inclinaziuns y l mal. Genitori y superiori pò i amonì y ammaestré, mo la forza ciaf-i ma dal pan dla vita, che i tëgn sö, i dëida y salva dal mal. A ëi i vëgnes la benedisciun de Gejù da l'ostia blancia inprüma de düt. La gioventù dess chirì y aprijé süa benedisciun.

La terza benedisciun é pur i maridà, omi y fomenes y l'atra jënt bel atëmpada. Gran pëis à-i ëi da porté te so stato pur vëi y pur i atri. Che ëi instësc vires in pesc y concordia, che ai tires sö y fejes gnì do ca na generaziun indertüra, da adoré te ciasa y te dlijia y sais da mantignì les bunes usanzes imparades dai vedli. La santa Comuniun ciafada gonot y cun bun früt i darà la perseveranza y la paziënza.

La quarta y ultima benedisciun é pur la jënt vedla. Ai é bel co stanc dal iade dla vita, al à bel novü jö sön so cié, l'isté dla vita é passé, al é bel l'alton co inant y l'inver n'é nia dalunc. Ai n'indà nia plü dl monn, ai pënsa gonot a l'eternité bel, ai sa y sënt la fin. Ad ëi la benedisciun y la grazia de na buna mort y che ëi anuzëis ciamó bëgn i dis, che Chël Bel Dî i mëtt ciamó pro a chi tröc, ch'ai à passé söl monn. Che ëi ais la grazia de ciafé ciamó l viatico pur l'ultimo iade de chësta vita.

„ Ùsc peresc à mangié la manna tl desert y é morc, chi che mangia Me, viarà dagnora". Chël ch'à dit chëstes belles parores, se condüjes düc sön la dërta strada, che condüsc n dé a la patria eterna. Amen.

Chësc é l significat dla prozesciun dla festa dles Antlés.

Na storia de nosc tëmp de A. B.

CAROLINA FINAZZER

I.

Al ê a la fin de messé dl'an 1933. Tl pice paisc d'Andrac da Fodom è-l plëgn de foresti pur la „sajun" da d'isté. Incie l'Albergo Posta dla familia Finazzer â plëgn y â gran laùr. Mo i dui omi sentés pro na mësa tla „stanza reservada" ne mostrâ nia interesse pur i turistc, sciöbëgn che un ê patrun de ciasa, Eugenio Finazzer. Al â passé trënt'agn, mo ê ciamò da maridé. Al â süa uma de 70 agn, che fajô très ciamò la ostira, n fré Guglielmo de 28 agn y na só Carolina de 25 agn, che daidâ süa uma a tegnì ciasa y ostaria. Düc trëi â podü fa scoles y ê bëgn preparés pur la professiun d'hotelier, mo ai n'â degun gran interesse a fa i ostìs, y chëlla che manajâ la ostaria ê très ciamò la uma.

Mo sëgn, t'en valgügn meisc, dô-l gni tla picera familia, che viô in bella pèsc y concordia, na mudaziun, dolorosa spezialmënter pur Eugenio ch' i un dër nominé. Al â dagnora albü na particolar predileziun pur süa só Carolina; y chësta dô-l sëgn prësc perde: D'alton dô-la se maridé cun Aldo Da Tos, fi dl patrun dl'Albergo „Centrale" da Alleghe. Ala n'ê veramënter nia plü massa jôna pur fa chësc vare tan important dla vita. Alleghe cun so bel lèch, a pé dla gran Civetta, alta plü de 3000 m, che s'alza dal lech y dal paisc cun en parëi de 2000 m, n'ê nia dalunc da Andrac, y Aldo Da Tos ê fi de na familia rica y stimada, zënz'ater la prüma dl paisc. An ess purchël podü se pensé che Eugenio foss sté contënt de ci che süa so â fat, o almanco rassegné: Ala rovâ t'en paisc vijin y, sciöch'al parô, te na bona compagnia, olà ch'ala jê a sté bëgn.

Mo ala n' ê nia insciö: Eugenio n' â nia mâ desplajëi de perde Carolina, ciodì ch'ala jê te n'atra familia, mo plü ciamò propi pur la scelta che süa so â fat. Apëna ch'al â capì che Carolina y süa uma — Carolina n'ess mai tut na té decisiun zënza consëi de süa uma, — azetâ la proposta d'Aldo Da Tos, â-l atira scomencé a tó informaziuns plü avisa sura l'Aldo y düta la familia Da Tos. Naturalmënter sciöche ostì y quasi vijin conesciô-l bele dî i Da Tos. Sciöbëgn ch'al n'â mai fat particolares esperiënzes, no bones no ries, cun chëlla jënt, ne godô-la nia süa simpatia. Al ê vëi, ch'al ê na familia rica y stimada, mo al â capì che ala ê incie da düc temüda, spezialmënter dô che Pietro de Biasio â maridé Adelina, la fia dl patrun Fiore Da Tos. De Biasio ê gran amich dl cav. Massi, gran fascist dla prüma ora, „fascista antimarcia", sciöch'an dijô la-ota. Le cav. Massi y la familia Da Tos-De Biasio â le paisc d'Alleghe y i paisc vijins te sües mans, spezialmënter incie les autorités de chi paisc. Degügn ne s'enfidâ de dì valch cuntra la familia Da Tos che godô la proteziun d'en gerarca fascist potënt, oramai a la medema moda sciöch'an ne podô fa degüna critica cuntra Mussolini y süa ditatura.

Purchël podô chëlla familia fa düc sü „interessi" y sües comodités, zenza pora de critiches o denunzies; y al n'ê de chi che groforâ, olà ch'ai s'odô següsc, che la familia Da Tos-De Biasio n'â combiné plü d'üna, che ess podü o messé i condüje te porjun, sc'al ne foss gnü dagnora düt scognü ia. Chëstes podô purater ester ciacoles zënza fondamënta, ché 'n fat segü n'ê-l mai gnü a lüm.

Mo sëgn, dan plü de dui meiscê-l sozedü a l'Albergo Centrale en fat de sanch, che n'à nia podü gni scognü ia.

Ai 9 de mà, dô les 11 danmisdé, é-l gnü ciafé, tla ciamena n. 6, la cameriera Emma de Ventura che ê da 8 mëisc a servì tl'Albergo Centrale, na bella müta de 19 agn, morta t'en lèch de sanch, cun en gran tai da rasù al col. La prüma a rové la-prò ê stada Adelina Da Tos, la fomena de Pietro de Biasio. Ala â atira dé l' alarm, spo fo-l gnü avisé la staziun di Carabinieri y l dottur Case. Düc i membri dla familia Da Tos, ch'ê stés te ciasa y incie valgünes atres persones, nanter chëstes le nominé cav. Massi, podô testimonié che al n'ê rové degüna persona foresta t'ostaria o te ciasa a chëlles ores. Purchël parô-l che la mort violenta dla püra cameriera podess ma avëi üna na spiegaziun sora: Ala s'â fat la mort instëssa.

De morvöia ê-l mâ ci gauja che â podü condüje na jöna de 19 agn, ch'ê conesciüda pur ligherzina y dagnora de bona vöia, t' un iade al pensier de se tó la vita. Mo sü patruns dijô de savëi chësta gauja: desplajëis d'amur! Le jon autista Ganz Emilio, ch'ê jü cun ëlla en per de mëisc, l'â sëgn lasciada, y la Emma instëssa â dit a Rosalia, la fia plü jona di patruns de ciasa, la sëra denant, che al i ess salpü bel da morì. Ensciö parô-l ch'al ne foss nia da dubité: Ala s'â fat la mort instëssa. Purchël à l'autorité giudiziaria dé tost l'autorisaziun de porté deméz la morta y de la sopolì. Purcì ch' ala fô aratada suicida, é-la gnüda sopelida — püra müta — zënza prô y zënza zerimonies religioses. Mo dô trëi édemes é-la indô gnüda ciavada sö y sotmetüda a n' atra vijita, ciodì che so père ne cherdô nia la storia dl suicidio y â fat en recurs a l' Autorité giudiziaria da Bellun. Al aratâ imposcibil che süa fia, col caracter ch'ala â, foss rovada a l'idea de se tó la vita; al â incie aldì che n vijin l'â aldida ciantàn propi püch tëmp denant ch' ala foss gnüda ciafada morta. Spo sospetâ-l incie ciodì ch'al n'â nia ciafé la iésta y la collana ch' ala â indos i dis da laùr. Purchël aratâ-l che süa fia foss segü gnüda copada. Copada da ché? . . . Sce al ê vëi, sciöche i Da Tos dijô, che degüna persona foresta né fô rovada te ciasa chël

danmisdé, spo messâ-l estere sté valgügn de ciasa, dla familia Da Tos-De Biasio, a la copé.

Chësc sospet n' ê-l nia le père dla Emma su che â, mo degügn ne s'enfidâ de le dì da d'alt. Empò fô-l bel gnü a orédla a De Biasio, che al gnô sospeté dla familia Da Tos, y al maester Riccardo Da Pian, che é l'amich d'Alleghe, ch'é sëgn in compagnia d'Eugenio Finazzer, fô-l gnü dé da pert de De Biasio y dl cav. Massi l'avertimënt de fa bëgn attenziun a ne mete nia fora calunies pur la mort dla De Ventura. Purchël ê-l tl paisc d'Alleghe y incie ti paisc vijins gran curiosité y interesse pur le resultat dla vijita nöia o autopsia dl cadaver dla cameriera.

Chësta vijita é gnüda fata ai 30 de mà da dui dotturs da Bellun. Le Pretore d'Agordo à incie cherdé y damané fora düc i membri dla familia Da Tos-De Biasio y düc chi che â albü l'ultimo tëmp val relaziuns cun la Emma De Ventura. Mo al n'é gnü fora nia de chël che la familia De Ventura y tröc d'atri s'â aspeté. Le suicidio dla püra müta parô ciamò plü segü: Söl corp dla morta n'a i dui scicà ciafé fora degugn sëgn che alla foss gnüda piada ite da valgügn o ch' ala s' ess a valga moda defenü; le tai, fat col rasù, aratâ i periti, che foss gnü fat, pur les caraterisitiches ch'al â, da la jona instëssa, col fin de se fa la mort, y ch'al ne podess nia ester gnü fat, a chëlla maniera, da n'atra persona. Pur la iesta da gnidé, che la familia dla cameriera n' â nia ciafé, à chëlla che â vestì la morta dé la spiegaziun ch'ala l'â sciurada tl lech, ciodì ch'ala fo plëna de sanch; finalmënter la collana de perles fintes, de degüna valüta, ê gnüda restituida. Al parô ch'al ne foss plü nia da dubité. Mo le père dla jôna desgraziada n'orô ciamò nia crëie al suicidio y tegnî pro a scrì a l'Autoritè giudiziaria.

Incie d'atres persones dubitâ ciamò y pro chisc ê-l incie le maester Da Pian y Eugenio Finazzer. Chësc â albü bona speranza de destò süa só Carolina da la relaziun cun Aldo Da Tos dô la mort violenta dla cameriera tla ciamena n. 6 dl' Albergo Centrale. Al fô atira jü a s'informé dla cosa plü avisa ch'al podô, y â referì a süa só sües impressiuns. Che la Emma de Ventura s'ess fat la mort instëssa, i parô-l impossibil pur le caracter de chëlla müta ligherzina y spensierada; y al n'ê sté de chi che l'â aldida ciantàn ciamò püc minüc denant che Adelina Da Tos dess l'alarm ch'ala l'â ciafada morta. Che i Da Tos ê düc tan següsc dl suicidio, sciöbëgn ch'ai messâ pö conësce le caracter dla Emma, parô a Eugenio na cosa dër sospeta: an odô ch'ai s'â düc acordé de cunté la medema storia. D'atra pert parô-l segü che degüna persona foresta n' ê rovata te chëlla ciamena. Purchël — rajonâ Eugenio — ê la familia Da Tos interessada te chësc fat de sanch: Emma de Ventura ê morta da man omicida y le sospet messâ tomé sö la familia di patruns. Chësc ê purater incie le pensier de tröpes persones da Alleghe y Eugenio fo sté bun d'en fa rajoné üna o l'atra. Le maester Riccardo Da Plan, che Eugenio conesciô da tëmp, i confidâ che ël n'â degun dubio che la püra müta ê gnüda copada y che l'omicida ê sté d'accordo con la familia Da Tos-De Biasio y ciamò plü probabilmënter un dla familia instëssa.

Chisc rajonamënc â spo fat Eugenio a süa uma y a süa so y â stlüt cun chësta invocaziun: „Pur amur de Dî, uma, i ne lasciarun mine jì la Carolina te na cô de ladruns!". Süa so ê veramënter restada spordüda y grama, y, sciöbegn che Aldo Da Tos i plajô, l'ess-la zënz'ater lascé, — sce süa uma i ess dé dërt a Eugenio.

Mo pur la siora Finazzer ê i Da Tos na familia de galantomi, y sc'al n'ê de chi che baiâ mal d'ëi, le fajô-i ma pur invidia dla richëza y autorité che i Da Tos godô. Mo purchël n'orô-la nia i traté coi ödli stlüc. Dô le cajo dla Emma de Ventura fo-la jüda instëssa a Alleghe a s' informé, spezialmënter ciodì ch'al i fô jü a orëdla le baié che l'omicida foss sté Aldo, ch'al ess albü relaziuns cun chëlla müta de pücia serieté y ch'ala foss stada in stato di gravidanza. I Da Tos dijô ch'ai l'â instësc de morvöia che na té müta, che fo zënza dagnara stada de bona vöia, po-

dô rové al pensier de se fa la mort. Mo le fat n'â degüna atra spiegaziun y la comissiun, che â fat la prüma visita a la morta, â incie constaté che le tai da rasù ê fat a na moda che ma la paziente instëssa podô l' avëi fat y no n' atra persona; y sc'al foss rové valgügn de foresti te chëlla ciamena a chëlles ores, ess-un messé se n'intëne: al n'ê purchël degun'atra possibilité che suicidio. Chësc â incie capì signur plovan y purchël n'â-l nia conzedü la sepoltüra ecclesiastica. Dal rev. Don Marcon, plovan d'Alleghe, è spo incie jüda la siora Finazzer. Incie ad ël i â-le salpü dër de morvòia che la Emma de Ventura, na müta allegra de 19 agn, â podü ciafé la vöia de se tó la vita; mo les zircostanzes dl fat y les vijites le desmostrâ y i patruns de ciasa fô següsc dl suicidio. Purchël n' â-le ël nia podü i dé sepoltüra. Orun impò speré — dijô-le — che le Signur i ais usé misericordia. La siora Finazzer i â spo dit dla relaziun che süa fia â cun Aldo Da Tos y dl bur baié ch'ala â aldì söl cunt de chësc ultimo. Mo da chël festide l'â signur plovan delibrada: Al savô segü che Aldo ê sté chël dé dla desgrazia düt le danmisdé te süa becaria; ci che gnô dit d'ël ê na burta calunnia. Al n'â incie mai aldì che Aldo ess albü val simpatia pur la cameriera, morta tragicamënter, sciöbegn ch'al n'â aldì plü d'üna de chëlla müta.

La uma de Carolina ê rovada a ciasa confermada te süa idea che düt ê ciacoles y calunnies y che süa fia n'â bria d'avëi degun festide a maridé Aldo Ala n'â incie nia dubité, can ch'an aldî che la De Ventura gnô ciavada sö y ciamò n iade vijitada; y le resultat de chësta secunda vijita l'â ciamò plü cunsulada.

Mo Eugenio dubitâ ciamò y â dër gian che so amich da Alleghe ê gnü a le ciafé. Al â mostré a Eugenio na copia dl decret dl Tribunal che ordinâ l'„archiviazione" dl procedimënt pur la mort violenta dla Emma de Ventura. Chësc decret â la data dl 24.7.1933 y stabilî che al n'ê gnü a lüm nia ch'ess podü desmostré o incie ma fa seriamënter dubité che la mort dla De Ventura ne foss nia stada da attribuì a suicidio, mo ad aziun omicida de n'atra

persona; purchël declarâ-l che le procedimënt giudiziale gnê stlüt.

„Incie chësc iade i é-la garatada ai Da Tos a scogne ia düt", comentâ Da Pian amaramënter. — „Sëgn à-i ciamò metü en bel gran pedrun sura la fossa dla püra desgraziada ch'ala posses dormì in pèsc, incie zënza sepoltüra cristiana", osservâ ironicamënter Eugenio. — „Veramënter messâ-n s'aspeté chësta conclusiun dô les resultanzes dl'istruttoria y dl'autopsia", dijô l'ater, „mo al n'ê impò a Alleghe de chi che se l'aspetâ atramënter, y ciamò de plü n'é-le che ne crëi ciamò nia la storia dl suicidio y sospetëia Da Tos-De Biasio". — „Pro chisc resti inc'iö", respogn Eugenio; — „sce te savess ci crusc ch'i à pur mia só che ala ô jì te chëlla ciasa!" — „Pur Aldo à-l purater dé n bun resultat chësc procedimënt", disc l'ater, pur consolé n pü l'amich; „de dütes les persones ejaminades n'à degügn salpü da dì valch de na relaziun o simpatia dl'Aldo pur la De Ventura y l'autopsia à porté a l'esclusiun dla gravidanza. Chëlla é stada blot ma na calunnia. Spo é-l incie gnü confermé che l'Aldo è sté in chël danmisdé fatal très te becaria. Purchël: Aldo n'é segü nia sté l'omicida. De morvöia i à-l ma salpü a jënt che al ne se n'è nianca jü fora de becaria, can che süa só i â porté la spaventosa notizia ch'ala â ciafé la cameriera morta". „Chësta me pê a me na cosa n pü sospeta", osservâ a chësc punt Eugenio, „an oress dì ch'al ne i ê nia da nü, ch'al ê na notizia, ch'al s'aspetâ. Che al foss sté Aldo a copé la De Ventura, n'à-i iö mai cherdü; mo salpü pê-l ch'al ais inc'ël dl colp, che süa familia stê pur fa cuntra la püra müta". — „Sce ai ne l'à incie magari nia informé denant", minâ Da Pian, „l'à-i segü informé tost dô le fat, ciodì che düta la familia Da Tos è stada unida fina dal prüm dé a cunté la storia dl suicidio pur delusiun amorosa, ch'ai ne cherdô segü instësc nia, mo che messâ gni metüda fora pur scogne ia la verité, che i Da Tos savô segü". — „Y chësta verité, co é-la mo pur d'ërt stada?", damanâ Eugenio. — „Al é rî savëi ci ch'é düt gnü combiné te chëlla ciasa", respognô le maester; „iö sun sëgn 5 agn a Alleghe y da la familia Da Tos-De Biasio m'à-i dagnora feter temü. Ai ne dà confidenza a degügn, ater che magari al cav. Massi y un o dui sü compagns ; al me gnô dagnora in mënt sciöch'ai ess valch da scogne ia.

Mo cun la Emma de Ventura pê-l che valgügn dla familia ais albü na zerta confidënza. A na süa amica, — che n'é sëgn plü ignò da ciafé sö, — ess la Emma dit che süa patruna, Adelina Da Tos, fomena de De Biasio, ê gelosa d'ëlla, pur so om o val ater amich; ch'ala ess orü la licenzié, mo ch'ala ne s'enfidâ nia, ciodì che ëlla savô zertes coses de familia. Sce chësc é vëi, ê-le pur i Da Tos, — i mini dandadüt le vedl patrun Fiore Da Tos, Pietro de Biasio y süa fomena Adelina, düt jënt zënza timur de Dî, gauja plü ch'assà pur purvé de se delibré da na persona, che ê sciöche la spada de Damocles sura so cié, sura le bun inom y l'interesse dla familia y dla ciasa. Y pur ester següsc de fa scuté na persona pur dagnora n'é-l degun ater méso che la mort. A l'Aldo à-i segü incie dit che ai ê pur eliminé la cameriera o ch'ai l'â bele eleminada, ciodì ch'al messâ inc'ël fa sciöch'al cherdess la storia dl suicidio. Pur l'esecuziun dl'omicidio ne l'à-i nia adoré y ai savô incie, che al n'ess albü no vöia no ardimënt a copé na persona. Aldo é, tan che iö le conesci, n püre bonac zënza ries idees, an podess dì, na bona persona, . . . sce al ne foss de chëlla familia! Al mëss fa düt avisa dô les idees y les diretives dla familia, chël ô dì, de so père y de so cogné De Biasio; incie süa só Adelina, la fomena de De Biasio, à plü da dì che ël. Aldo mëss aprové düt ci che i é dërt ai atri; y sc'ai i à dit che la De Ventura messâ gnì copada pur l'interesse y l'onur dla familia, messâ-l inc'ël dì de scé. A dì val de cuntra ne s'ess-el segü nia infidé, incie sce al i parô na burta cosa y na cosa prigorosa; y iö arati che, sce i atri l'ess comané de daidé a valga moda pro l'omicidio, sce l'ess-l fat. A copé la cameriera arati-iö ch'al sides sté De Biasio o süa fomena o plü segü entrami dui deboriada. Ai l'à messada tó a

na moda ch'ala n'à plü podù scraié o se defëne; ma chi de ciasa, che â düt nu, podô fa val de té. „Eugenio aprovâ zënz'ater l'idea de so amico da Alleghe; mo l'Autorité giudiziaria â cherdü la storia dl suicidio y â stlüt sües operaziuns.

Al n'ê na-ota plü nia d'en fa. Chësta dezijiun dl'Autorité confermâ naturalmënter la siora Finazzer y süa fia Carolina tla idea che la familia Da Tos n'â degüna colpa pur la mort dla cameriera y ch'al n'ê degüna gauja che Carolina lasciass süa relaziun cun Aldo. Mo impò à Eugenio, apëna che so amico se n'ê sté, cherì süa so, pur i fa presënt ciamò n iade le gran festide ch'al â pur ëlla.

Carolina Finazzer ê na bella jona dai lineamënc fins y da la odlada tan modesta che intelligent. I ciavëis fosc, spësc y aricés, portâ-la cürc, in maniera ch'ai formâ n bel ornamënt al frunt y a les tëmples de corù bel blanch. Ala vestî cun semplizité y empò cun bun gusto y na zerta eleganza. Ala ê stada plü agn te cité a scola, a Porsenù y a Meran y ultimamënter â-la fat la governante te na bona familia a Porsenù. Segn ê-le dui agn ch' ala ê a ciasa a daidé süa uma. Dan n'an ê-l sté en injenier da Meran che i â fat na proposta matrimonial; mo al ê n pü védl y la uma ê incie plütosc de cuntra. Ala ess orü che süa unica fia foss restada plü daimprò y ch'ala ess podü jì te na familia benestant; purchël i plajô plü Aldo Da Tos.

Chësc ê-l sëgn mez an che gnô a ciafé la Carolina. Al â incie 25 agn sciöche ëlla y ê n jon de bella prejënza. Al n'â fat scoles ater che les elementares, y â dagnora lauré in familia, spezialmënter tla becaria, che dô gni süa dô la mort de so père. Al ne mostrâ tröpa intelligënza, mo impò belles manieres, sciöbegn ch' al ê dalunc da la finëzza de Carolina. Chësta n'â emprüma degun gran plajëi de sües vijites. Plü plajëi â süa uma, mo col tëmp s'â incie Carolina metü a l'odëi gian. La uma aratâ ch'al foss na buna partida, fî de na familia ricca y stimada, che â la prüma ostaria dl paisc. La familia Da Tos conesciô-la da tröc agn y, sciöch'i un bel dit, l'aratâ-la moralmënter na familia de galantomi. Ensciö ê rovés i dui jogn a s'impormëte sc'ai n'â incie nia ciamò fat n fidanzamënt uffizial. La familia Da Tos ê contënta, le fré de Carolina, Guglielmo, n'ê nine nia de cuntra, ma Eugenio n'orô n savëi nia.

„Ciara, Carolina", dijô-l sëgn, „i vëgni ciamò na ota a te perié de pensé sura sön tüa relaziun cun Aldo Da Tos. Dër sëgn à-i rajoné col maester Da Pian y al disc che la jënt la-jö sospetëia très ciamò che la Emma de Ventura ne s'ais nia fat la mort instëssa . . . " — mo sides gnüda copada da l'Aldo. „Ah?" — i tomâ süa so, offendüda, tl baié. — „No, Carolina", respognô Eugenio, — „ lasceme dì! iö n' oress nia t'offënder. Te sas ch'i t'ó bun y tla mini bona. I n'arati nia y n'à mai cherdü che Aldo ais copé la cameriera. Les ciacoles che jê incie söl cunt d'Aldo, è stades calunies, che iö n'à mai cherdü, — ché tan speri empò de le conësce, y plü le conesciaraste tö"; — „Aldo é n pros jon, y mefo dër purchël ch'al vëgn insciö calunié, i ô-i ciamò plü bun", dijô Carolina, cun les legrimes ai ödli . . .". „No d'Aldo sospetëi-no sëgn plü ", continuâ Eugenio, „mo de süa familia, dla familia Da Tos-De Biasio. Te sas bëgn ch'al é bele sté plü da dî baiés nia bì pur sura chëlla familia"; „ Düt ciacoles y calunnies ", comentâ Carolina. — ‚La maiù pert bëgn, mo düt magari no!" respognô le fré; „an disc che da nia ne vëgn-el nia. Mo le fat ch'emporta sëgn pur nos é la fin dla Emma de Ventura. Arates-te possibil che na jona de 19 agn, ligherzina y spensierada, che lê cun la buna lüna y va dlun ciantan dô sü laürs, ciafes t'en iade l'idea de se fa la mort, toles en rasù y se taies ia les avënes dl col? Degüna persona foresta n'ê rovada te ciasa chël danmisdé fatal; sön ché pò spo tomé le sospet ater che sö la familia Da Tos-De Biasio? D'Aldo su eson següsc ch'al n'é nia sté a la pert a copé la cameriera, ciodì ch'al é sté düt le danmisdé, zënza mai s'en jì fora, te becaria; mo pur la permanënza di atri in chëlles ores — dl'Adelina y de so om, é les destemonianzes descordes. Un de

chisc dui o entrami dui deboriada arati lö che ais copé la cameriera. T'odaras che n dé o l'ater vëgn-la fora insciö!".

Mo Carolina restâ pro süa idea, che ê plütosc chëlla de süa uma. „Te t'as metü tl cié, Eugenio, che la familia Da Tos é na compagnia de lotruns, ciodì che t' as aldì lajö ma chi che i à le sënn y i porta invidia. Mo pur la mort de chëlla cameriera mëss-te impò incie tegnì cunt, ch'ala é pö gnüda vijitada atira da l'Autorité y ch'al é sté chesta Autorité y no i Da Tos che à constaté ch'al ê n suicidio, che le tai fat col rasù a chëlla maniera, podô ma ester fat da la paziente instëssa y no da n'atra persona; y la medema cosa à spo dit i periti da Bellun. Ne bast-el nia chësc?! Al é vëi che la De Ventura fo na müta jona y de bona vöia, mo purchël po-la impò s'avëi fat la mort". — „Zënza gaujia?", osservâ Eugenio. — „No zënza gauja", respognô Carolina; „pur desplajëis d'amur! y te sas bëgn che al n'é incie sté d'atres che à sciüré ia la vita pur de té delusiuns. Purater la sëra denant â-la instëssa dit ch'al i ess salpü bel da morì". — „Y le dé dô l'a-n aldida ciantàn!" notâ Eugenio. — „Sce chël é vëi?" respognô Carolina; „purater, n'as-te mai aldì la parora todescia ‚Galgenhumor'? — Düt chësc i é pö incie gnü fat prejent a l'Autorité, mo ai n' à purchël nia mudé opiniun. L'anima umana è plëna de misteri; nos messun sté ai fac, y i fac ne lascia dubité". — „Y iö dubitëi-i 'mpò", tegnô incie Eugenio la süa; y ne sun nia iö su a dubité". — „Mo te te falles", sentenziâ Carolina. — „Me fallassi pö ma!" respognô le fré; — „mo i me temi, püra Carolina, ch'i ne me falles nia. Y, sce te gniss a savëi, can che t'es maridada, y purchël liada, ch'ala falla te chëlla familia, y che le sospét dla jënt â fondamënta, ci ores-te spo fa? — Aldo arat-i pur ël nia mal persona, mo da la familia ne podarà-l y n'orarà-l mai se destaché; y ci che la familia i comana fajarà-l, ch'al sides spo bun o mal. Y ci podes-te tö spo fa? — te ne podaràs fa ater che ladré coi lus, sce t'ôs vire in pèsc".

Cun chëstes parores à Eugenio messé lascé jì süa so dô sü laürs de ciasa y ël instëss â ciamò da jì a La Pli pur en affare.

Carolina ê profondamènter religiosa y jê cun süa uma a Mëssa incie i dis da laür, sc'ala â dlaurela. Insciö é-la incie jüda le dé do ch'ala â albü cun so fré Eugenio la discussiun ch' i un sëgn cunté. Che Eugenio ê tan de cuntra a süa uniun cun Aldo Da Tos, ne i ê nia dërt, y ala sperâ très ch'ala fos bona col tëmp de le destò da sü sospéc cuntra la familia de so crestian. Mo sëgn, do le caso dla De Ventura, fo-l ciamò gnü plü sospetüs y ne s'la lasciâ tó a degüna moda che la cameriera foss gnüda copada da sü patruns. Dô Messa, can ch'ala ê sora cun süa uma, i à-la cunté i rajonamënc che Eugenio i â endô fat y i à dit de so desplajëi ch'al ne lasciâ tomé sü sospéc cuntra la familia Da Tos nianca sëgn che l'Autorité giudiziaria â declaré definitivamënter ch'al se tratâ d'en suicidio. A Carolina â fat na particolar impresciun l'ultima frase che so fré i â dit: „Te messaràs ladré coi lus, sce t'ôs vire in pèsc cun chëlla familia". „La familia Da Tos é na familia de galantomi ", osservâ la uma; mo can che na familia à plü fortüna che les atres t'en paisc, n'é-le dagnara de chi che i à la invidia y cunta gian che chi à fat süa fortüna in maniera nia dër onesta. Al é da capì che na té familia à spo tl paisc na zerta influenza y autorité; mo i invidiusc disc spo che chi po fa ci ch'ai ô, ciodì che degügn ne s'enfida de i dì valch o d'i critiché. Chësc é le caso dla familia Da Tos; purchël, mia Carolina, arati iö che te n'ais bria d'avëi festide che val falles".

„Plu gian fossi bëgn sora cun Aldo", dijô sëgn Carolina; „incie a mé me pê-le ch'al depëndes n pü massa da la familia. Pur Aldo va düt bun ci ch'é dërt a la familia" — „ Al é vëi ", respogn la uma, „mo te sas pa bëgn che la-jö resta les families tröp plü unides che chilò da nos, incie sce n müt o na müta se marida". — „Chël sa-i bëgn, uma", dijô Carolina, „mo Eugenio minâ che chësc jiss tan inant che Aldo foss dagnara pronto a fa l'orenté y l'interesse dla familia, incie sc'al i gniss comané val de mal; y iö, sc'i foss

na-ota maridada, messess mefo incie fa le medemo, ladré coi lus!". „Ores-te spo magari lascé düt in malora?", damanâ la uma sëgn. — „Chël no, uma, chël no!", respognô atira Carolina; — „Aldo me plesc, i n'ô nia le lascé. Mo süa familia, so père, so cogné, sües sorùs, conësci veramënter püch. Ala podess bëgn sozéder ch'al gniss comané a l'Aldo y a me, pur l'interesse dla familia, incie val nia de dërt; ci podess-i spo fa, uma?" „Sce chëlla sozedess", respognô la uma, „savun-se bëgn che te ne podess nia ladré coi lus, sciöche Eugenio minâ. Mo i ne crei-i nia ch'ala sozédes; val de té messess-on s'aspeté, sce an jiss te na familia de malfaturs, sce ales foss magari vëi les ciacoles sö la mort de chëlla cameriera". — „Propi te dlijia, olà ch'al vëgn tan gonot i pensieres che ne dess nia gnì", dijô sëgn la fiia, „m'é-l gnü tl cié le dubio pur la mort de chëlla püra müta, y i n'ê bona de m'l paré fora. I ê ma-dër contënta che la colpa ne pò a degüna moda toché Aldo. De chël à-i ringrazié le Signur y i à empormetü de fa düt le possibil, pur le condüje plü daimprò ad Ël, — y spo, uma, i à-i incie empormetü de ne ladré nia coi lus, mo de resté dagnara fedele a süa santa Legge, a sü Comandamënc, in vigne zircostanza y a düc i costi. „Prossa, Carolina!" osservâ la uma contënta, „Chël Bel Dî sarà cun te; y iö te prëi-i de impormëte incie valch a mé: Sce val ess da fallé te tüa familia nöia, fa-mel savëi a mé, tüa uma!" — „Chël s'empormët-i, uma!" respognô Carolina y i bajâ la man. „Mo sperun ch'al ne fales nia", stlüjô la uma.

Ensciö sperâ-les entrames dües, mo la speranza dla fia ê manco següda che chëlla dla uma. Empò ne i gnô-l nia in mënt de lascé süa relaziun cun Aldo Da Tos. Ala i orô bun, al i plajô y ala n'orô plü le lascé. Sciöbegn ch'al n'â nia chëlla intelligënza y coltura, i plajô-l sëgn tröp plü che l'injenier da Meran. Atira do le cajo dla Emma de Ventura fô-la stada tan grama y spordüda ch'ala l'ess ince magari lascé; mo sëgn no plü, sciöbëgn ch'ala ne s'odô nia der següda pur la familia. Eugenio l'â plü d'un iade damanada, ciodì che Aldo i plajô pur dërt, mo Carolina savô ma da dì chësc: Al à mefo valch che me plesc; i ne sa instëssa nia ci! In realté n' ê-le nia ater che la bella prestanza fisica che â col tëmp impressioné la jona y l'â piada ti lac dl'amur. Insciö se soraodô-la de conscidré les qualités spirituales y morales de chël che dô deventé so compagn pur la vita. Mà a süa uma â-la n iade fat na osservaziun sö la pücia religiosité d' Aldo, mo la uma â dit che da chëlles perts, te chi paisc, ê i ëi in gran pert insciö, y ch'al tocâ ad ëlla de le condüje plü inant tla vita religiosa, sciöche tröpes fomenes cristianes fajô.

Valgügn dis dô les discussiuns ch'i un cunté, à Fiore da Tos mené a la Finazzer na copia autentica dl decret dl Tribunal de Bellun che ordina l'archiviaziun dl procedimënt pur la mort dla Emma de Ventura, cun la motivaziun che nos bel conesciun: Da l'autopsia dl cadaver y da düta l'istruttoria fata resultâ-le che la desgraziada cameriera s'à fat la mort instëssa. Sciöbëgn ch'an savô bel da tëmp che chësc ê le resultat dla visita di periti y d'istrutoria fata, fajô-l impò plajëi a la siura Finazzer d' odëi stampé t' en documënt uffizial la conferma definitiva che degüna colpa ne podô toché la familia Da Tos, pur la mort dla cameriera. Atira à-la mostré le decret a Carolina y incie ad ëlla à-l fat plajëi y ala se sentî endô plü calma y següda.

Te na lëtra d'accompagnamënt dijô le père d'Aldo che, sch'al ess podü savëi ci stories ch'al gnê fora, n'ess-l nia tegnì ot mëisc te süa ciasa la De Ventura, na müta de pücia serieté, na mésa-mata, che é in ultima ciamò ruvada a se fa la mort cun en rasù che ël s' â desmentié davert söl comodin denant che s'en jì. Y, sce al ne foss sté chël dé fina da sëra söl iade, ess-el segü ciamò ël ciafé la colpa de l'avëi copada. Ai orô-dijô-le-pur forza savëi purci che ala s'â fat la mort: mo degügn n'a plü fat in tëmp de la damané y val de scrit n'â-la nine nia lascé. Mo ch'ala ê morta pur desplajëis d'amur, aratâ-l ël segü, ciodì che les ëlles de chël tipo n'à nia val d'ater tl cié. Sëgn

l'à-i finalmënter incie chi da Bellun capida, y purchël arà-n sëgn pèsc, i vis y i morc.

In ultima fajô-l ciamò sü auguri pur la „sajun" estiva y enviâ düta la familia Finazzer a fa vijita ad Alleghe dô la fin di gragn laürs.

II.

L'ultima pert dl'isté é passada snel a Carolina y a süa familia pur le gran laür dla sajun. Deach'al se tratâ dl'ultimo isté che ala dô ciamò passé a ciasa, libera te süa familia, à-la impò ciamò orü fa val gita tles Dolomites y n iade a Porsenù, a saludé la familia, olà ch'ala fo stada governant y ê très ciamò recordada y begnodüda. Sü patruns savô dla relaziun de Carolina cun Aldo Da Tos da Alleghe, mo ala ne i â dit nia dla mort dla cameriera y di sospéc de so fré Eugenio cuntra la familia Da Tos. Mo chësc iade che ala odô l'ultima ota dan süa noza chëlla bona familia che i â orü bun y l'â tratada da fia, n'é-la nia stada bona de se tegnì ite y à confidé so festide a sü bogn patruns: so festide pur la familia Da Tos, ch'ala n'ê nia bona de se tó dl düt fora dl cié.

Mo sü patruns la consolâ: „No te temëi, Carolina! T'es dagnora stada prossa; Idî sarà cun te, sciöche tö saràs dagnora fedele ad Él. Chësc é ci ch'emporta plü de düt. Cun l'aiüt de Dî y cun la paziënza soport-on incie les crusc che la vita porta a vigne familia. spo purater as-te stimé ai consëis de tüa buna uma y ëlla te consiëia segü bun. La mort violenta de chëlla cameriera é zertamënter de pëis pur la familia de tó empormetü; mo can che dütes les vijites mediches y les constataziuns dl'Autorité giudiziaria à porté a la conclusiun dl suicidio de chëlla püra desgraziada, n'é-le plü da sospeté nia cuntra la familia di patruns; purchël pos-te te mëte le cör in pèsc". Chëstes parores à contribuì nia püch a rasserené l'anima de Carolina.

A la fin d'agost, püc dis do la vijita a Porsenù, é-l rové Aldo cun süa só plü jona, Rosalia, a fa vijita a Carolina y a süa familia. Carolina y süa uma i à saludé cun gran plajëi y incie i frédesc, Guglielmo y Eugenio parô contënc. Chi dis denant fo sté Eugenio jö Alleghe y â capì che la storia dla Emma De Ventura fo feter metüda a dormì. L'ultima dezijiun dl Tribunal â impò fat na zerta impresciun y düc â capì che la storia ê stlüta. Purchël odô segn incie Eugenio la cosa manco burta pur süa só, sciöbëgn ch'al n'ê ciamò nia bun de crëie che la cameriera s'ess fat la mort instëssa, y de se tó fora dl cié i sospéc cuntra la familia Da Tos-De Biasio. Almanco chisc dui, Aldo y süa so Rosalia, n'ê segü nia stés a la pert pro chël fat de sanch. Purchël i à incie Eugenio tratés amichevolmënter. Aldo enviâ spo incie endô düta la familia Finazzer a i fa vijita ad Alleghe. Cun Carolina y süa uma s'à-l acordé de fa spo cun chësta occajiun so fidanzamënt uffizial.

Chësc dé é sté le 25 de setëmber. Al „Centrale", la plü bella ostaria d'Alleghe, ê düt arjigné ca a festa. Aldo y so père ê jüs adincuntra a Carolina y süa familia fina a Caprile. Cun Carolina ê-le süa uma y so fré Guglielmo; Eugenio menâ salüc y se scusâ che valgügn messâ sté a ciasa. Purater savô-l de ci ch'al se tratâ y ê rassegné. Al ê n bel dé de prüm alton. Aldo y so père â der la bona lüna, insciö incie la uma de Carolina y Guglielmo; ma Carolina parô n pü desturbada o grama, mo prësc à-la inc ëlla ciafé la bona lüna y à spo tut post contënta, cun Aldo, tl'auto dla familia Da Tos. Al „Centrale" ê-l düta la familia col cav. Massi y val ater amico a fa n bel recevimënt a Carolina y a süa familia.

Al ê les diesc danmisdé, y Adelina, che fajô la patrona de ciasa, â arjigné ca, deboriada cun so om Pietro De Biasio, en bun gosté pur düc i inviés. De Biasio laurâ zënza tl'ufficio dl genio civile d'Alleghe, ciodì che cun l'ostaria sora i parô-le ch'al ess massa püch laür. Mo incö, pur le fidanzamënt de so cogné Aldo, orô-l inc'ël presenzié a düt. Pietro de Biasio s'aratâ zënz'ater dla familia Da Tos y odô ailò düc sü interessi. Cun süa intelligënza y energia ê-l incie rové ad avëi na zerta autorité te ciasa y familia, y an podô dì

che Pietro de Biasio ê le patrun jon, y Fiore Da Tos passâ très plü a fa le „patrun védl". Inc'ël ê contënt dla scelta che Aldo â fat, — no zënza damané cun so père incie ël, — de Carolina Finazzer. Al aratâ ch'ala jiss bun pur ciasa y affari, ciodì ch'ala â fat scoles y â conoscënzes commerciales y incie leteraries.

Deach'al ê ciamò tëmp fina misdé; à fat De Biasio la proposta, da düc azetada, d'aprofité dl bel tëmp y fa na spazierdada fora dal lèch y de ji n pü con la barca. Aldo à tut süa empormetüda y süa uma cun ël sö na bella picia barca y à fat düt le giro dl lech; i atri cun sües barchettes gnê dô. Carolina ê contënta y dijô: „I un fat bun de fa chësta bella gita söl lech! Can ch'i rovun magari endô düc chilò, po-l ester ch'al sides dlacé". — „Sc'al vëgn frëit, dlac-el pa atira chilò", minâ Aldo. Püra Carolina! sc'ala ess salpü, tan frëit ch'al dô gnì, s'en foss-la sëgn atira jüda a ciasa cun süa uma. Mo nos püri mortali ne savun nia ci che â da gnì, y Carolina Finazzer, dô le divertimënt söl lech, se n'é jüda de bona vöia cun düta la compagnia al „Centrale", pur le past solene de fidanzamënt.

Al post de Carolina ê-le n anél d'or cun brilant y Aldo i l'à sëgn metü al dëit, cun na odlada plena d'amur, mo zënza dì na parora. Denant che i dui se fajess la promessa formale, à ciamò le père d'Aldo, le védl patrun de ciasa y capofamilia, Fiore Da Tos, orü dì valgünes parores d'occasiun:

„ Dër contënt sun-se y ringrazi-i Dî ch'i pò sëgn prësc endô maridé dër bun un de mia filiolanza. Aldo s'à cherì n'ëlla che à dütes les qualités pur fa contënt ël y pur fa dl gran bëgn a nosta familia: Ala é bella y carina, fina y gentile y vëgn da na ciasa olà ch'ala é bele ausada de traté cun la clientela, nostrana y foresta. Ala à spo incie fat scoles de coltura generale y d'industria alberghiera y porta purchël te nosta familia na coltura che nos n'un nia. Tröp podarà-la purchël se daidé pur la contabilité y la corrispondenza, che se dà tres plü da fa. Cun chësc nô-i segü nia dì che la Carolina vëgnes te nosta

familia sciöche cassiera o impiegata. No, no! te vëgnes te nosta familia, Carolina carissima, sciöche sposa de mi caro fi Aldo, a me y mia fomena fia, sciöche Adelina y Rosalia, y ad ëlles cara só y amica. Carissima saras-te incie a mi bun jëinder Piero de Biasio, che à belle imparé a conësce n pü tües bones qualités. Cun maridé ad ël mia fia Adelina, à-i iö albü n'atra gran fortüna: Al é ël che se tol le plü festide de düta nosta familia, de sü interessi, de so bun inom. Dan 30 agn, can che iö à metü man a fa l'ostì, fô-le chilò n pice affare. Mo i à albü fortüna y à podü n püch al iade ingrandì y fabriché y compré incie la becaria. Coi foresti ch'i sun sté bun a condüje adalerch, à-i incie lascé davagné valch a nosc paisc. Mo tröp miù è ciamò jüs affari do che mi jëinder é gnü a daidé. Al é na persona che capësc y sa da fa; y düt so gran laùr ch'al fesc, é pur nosta familia: nosta familia é düt pur ël! Segü, sce ala dess jì bun, mëss la familia tegnì adüm y iö crei-i de podëi dì che chësta uniun ne mancia tla familia Da Tos.

A chësc punt ess-on podü osservé na odlada dër espressiva de De Biasio al père de süa fomena. Chësc à capì y insciö continué y stlüt so discurs: „Purchël sperun-se che cun la benedisciun de Dî chësta uniun nöia, che gnarà prësc fata, portes fortüna ai dui empormetüs y a düta nosta familia". Col consens dl père y dla uma s'à spo Aldo y Carolina empormetü le matrimonio. La noza é gnüda fissada te dui mëisc, ai 25 de novëmber, festa dla s. martire Catarina.

Chisc ultimi dui mëisc à albü Carolina ciamò tröp de s'arjigné ca pur süa noza y süa familia nöia. Aldo è gnü n per d'otes a i fa vijita, un iade incie cun so cogné De Biasio. Mo Carolina n'é nia plü rovada jö Alleghe, incie purchël che dô mez otober n'è-l nia plü sté bel tëmp. I ultimi dl mëis à-l spo bele novü. Dô mez novëmber è-l gnü n gran frëit y pur le dé dla noza d'Aldo y Carolina ê le lech d'Alleghe bele dlacé.

Parënc y vijins de Carolina fajô sü auguri y complimënc pur la bona partida ch'ala fajô; mo sciöch'ala é dagnora can che valgügn se marida, gnô-l incie trat ca düt le mal y dütes les ciacoles söl cunt di nüc y de sües families. De Carolina, — no purchël ch'al é la eroina de chësta storia, mo purcì ch'al é vëi, pò-i se dì, che la jënt ne savô nia de mal y degügn defëc. Valgügn dijô: „Al desplèsc madër, ch'ala s'en va dailò jö; de tales ciafess bëgn incie chilò da nos en bun post". Valgügn d'atri, che savô n pü de plü, osservâ ch'ala ess fat mì a tó l'injenier da Meran, sc'al fô bëgn incie n pü védl, plütost che jì te na ciasa olà ch'al é na familia intiera che à da comané. Un o l'ater dijô incie dles ciacoles ch'ê gnüdes fora pur la Emma de Ventura. Mo dla Carolina instëssa ne favô degügn nia ater che de bëgn: Al ê na jona esemplare de vigne vers, che se meritâ-dijô-n-d'avëi fortüna. Mo le pensier de Dî é gonôt düt n'ater che le pensier dla jënt.

La noza d' Aldo y Carolina é gnüda tegnida ad Alleghe le dé stabilì, cun gran solenité. Pur le gran inom dla familia Da Tos ê-le chësta noza n avenimënt y na festa pur düt le paisc. Düt le paisc tolô pert y incie dai paisc vijins êl gnü tröc amisc y conoscënc a noza.

La familia de Carolina ê düta, incie Eugenio ê gnü, sciöbëgn ch'al ne stê da doman nia bëgn. Al â dormì mal y tl son i ê-l gnü in mënt d'odëi süa uma, che cherdâ y cherî desperatamënter la Carolina ... spo i comparî-le chësta, vestida a blanch, mo a méz le lech d'Alleghe, in barchetta cun Aldo ... t'en iade gnê-l n gran vënt y la barchetta manaciâ de jì sot tles ondes. Aldo â condüt la barca fina oramai a la sponna dl lech: ai ê püch plü d'un meter da terra ... y sëgn é-l Aldo che pëia ite Carolina a mésa la vita, l'alza sö, deperpo ch'ala i ciara coi ödli spordüs ... y sëgn ... po-la ester? ... sëgn la sciür-el ite tl lech ... al l'alda ciamò cherdàn: Uma! spo scomparësc-la t'ega. Son chël s'ê Eugenio descedé. Al assoiâ dal spavënt, y sciöbëgn ch'al n'ê nia superstizius, ne i ê chësc somié nia sté dërt. Da doman stê-l ma y l'allegria dla bella compagnia da noza â

albü da fa ch' al ciafes endô n pü la bona lüna.

Mo le spavënt de chëlla burta somiada â-le ciamò tl cié le dé do la noza, can ch'al saludâ süa só dan la partenza di nüc, che jê a fa le iade de noza a Roma. „Bëgn", dijô-l, „fa bun iade, Carolina y purtant che t'es indô chilò, fa-mel a savëi, ch'i vëgni atira a te ciafé, a odëi ci ch'i cuntëis dl iade y de Roma", s' é-l spo ôt incie al nüc, „i s'auguri ciamò n iade düt le bun!" „Sperun che nia ne falles", respognô Aldo, „y apena ch'i sun endô a ciasa, t'avisun-se". Mo al ne savô nia, cun ci festide che Eugenio â saludé süa só, sciöbëgn ch'al n'â nia i ödli da ega, y purcì che al â tan prescia d'orëi endô la odëi: Al se temô che al podess gnì val de vëi, a na moda o a l' atra, de chël ch'al â somié.

Bëgn dër da legrimes é sté, a l' incuntra, l'audio dla uma. Üna ti brac dl'atra, pitâ-les entrames propi da fa compassiun. „Apëna ch'i sun endô a ciasa, gnëise düc indô a ciafé la Carolina, spo fajun-se na bella otava de noza", dijô Aldo, pur les consolé. Mo ales tegnî pro entrames a pité. — „I à n té festide y pëis ados", dijô finalmënter la uma, „oramai sciöche i ne t'odess nia plü. Al ne te sozedarà mine valch söl iade!" — „No avede festide, uma!" purvâ Aldo de la consolé; „iö sun denant sté a Roma y à düt nu. Al ne sozedarà nia a Carolina; y iö ciararà d'ëlla, no mâ chisc dis, mo tan dî ch'i à da vire, plü che de mia vita!" — „Scé, scé, i tl'affidi a te, Aldo, i sa che tö i ôs bun, y entrami dui s'affidi y se racomani a la Providënza de Dî!" — Sëgn s'assoiâ Carolina les legrimes y dijô, pur consolé süa uma: „I sun dagnora y dlunch tles mans de Dî, cara uma; Ël ne s'arbandona segü ne nia, sce nos mantegnun nosta fedelté ad Ël. Y chël, uma, à-i empormetü de fa, sciöch'i s'à cunté". — „Spo ne falarà-l nia no"; confermâ la uma; „y can ch'i sëis endô zoruch da osc iade de noza y ch'vëighi che düt é bel a post, passarà bëgn incie mî festide".

Püra uma! chësta pëna che i ê gnüda ados incö, chësc festide pur süa unica fia, ch'ala aratâ d'avëi sistemé tan bun, ne passarà nia plü sön chësc monn! Veramënter ne capî-la instëssa nia la gauja de so festide. Ala ê très ciamò convinta dla bunté d'Aldo y de süa familia, de düta la familia Da Tos-De Biasio, sciöbëgn ch'ala â sëgn odü y conesciü che al n'ê chilò nia düt conforme a les idees de Carolina.

Mo chësta savô la gauja de süa propia pëna. Al desplèsc de messëi le dì: A la finezza y intelligënza de Carolina â-l basté un dé y na nöt pur capì ch'ala â fat en matrimonio desgrazié; sëgn che Aldo y sü familiari s'â mostré plü liberamënter sciöch'ai ê, â-la capì che chësta uniun y chësta ciasa n'ê nia pur ëlla. Al manciâ dandadüt la Religiun, l'amùr de Dî y le respet pur sü Comandamënc. A Carolina i parô-le de sentì frëit al cör! Ala â bëgn denant osservé la pücia o degüna religiosité de so compagn, mo ala â speré de podëi comedé chësta mancanza cun na vita familiare cristiana, deach'ala aratâ Aldo de natura bona y de caracter docile y leale. Mo sëgn â-la capì ch'al i manciâ l'intelligënza nezesciaria pur se lascé da ëlla instruì y ch'al n'â assolutamënter degun interesse pur les coses spirituales, pur düt ci che n'ê nia roba o godimënt. In chësc punt ê-le medemo sciöche i atri familiari: en dër materialist. Pur la lealté â-la spo capì che incie pur Aldo jê-le sura düt l'interesse y l'inom dla familia. Carolina â salpü ch'al â pücia coltura, mo al i fô impò dagnara gnü in mënt ch'al ess na zerta educaziun y finëzza natural, pur les belles manieres ch'al mostrâ. Incie in chësc s'â-la engiané! Al fo düt ma sté esteriorité, internamënter ê-l ignorante y grô y â pücia o degüna sensibilité.

Düt chësc â sëgn Carolina capì! Y incie n' atra cosa capî-la: Düt chësc ess-la podü odëi ite denant. Incie so fré Eugenio i â fat plü iadi osservaziuns sö le caracter d'Aldo, ch'al aratâ che ne foss nia adaté pur ëlla; mo ëlla odô ma düt le bun, al plü se lasciâ-la ite a respogne: „Zënza defét n'é pa degügn!" Sëgn odô-la, sciöche l'amur l'â adurbada; ch'ala â ma podü ester tan vercia! Eugenio ess albü rajun. Ah! y probabilmënter, — i gnô-le sëgn in mënt, — â-l incie albü rajun cun l'ater

avertimënt: „Te vas te na ciasa de malfaturs!" Al ê püch plü de mez an ch'ai â ciafé te chësta ciasa, morta t'en lech de sanch, la desgraziada Emma de Ventura. Vijites mediches y Autorité giudiziaria â sentenzié: suicidio, mo Eugenio n'â mai cherdü y sospetâ sön chësta familia — magari à-l ël rajun! „Tan ch'i à sëgn imparé a conësce chësta jënt", se pensâ-la, é-l düt possibil. Chisc ne conësc assolutamënter nia de plü alt che so interesse". Enscio pensâ sëgn la püra Carolina; y spo i gnô-l in mënt les parores d'Eugenio: „Sce t'ôs vire in pésc cun chisc, messaras te incie tö ladré coi lus!" — No, no! — chël no, mai plü! plütost morì!

Da la bella prestanza fisica de ël s'â-la lascié ingiané y â trascuré de conscidré la religiosité y les atres qualités morales de chël che dô ester le compagn de süa vita: Purchël l'à sëgn Chel Bel Dî castiada. Mo al i à daurì i ödli . . . denant ch'ala tomes tl precipizio dl picié. — Sc'ala fô incie stada imprudente ê-la impò fina incö stada fedele a la legge de Dî y ala capì che Chël Bël Dî ne l'â nia arbandonada, y ch' al i orô bun, sciöbëgn che al i â mené na crusc tan pesocia da porté, n matrimonio falé.

Sëgn ê-l massa tert pur dé ota. Al ne restâ ater da fa che porté cun paziënza chësta crusc. Ala n'ê purater nia sora: diverses sües amiches y compagnes ê incie dér mal o almanco nia bun maridades. Ala se recordâ ci che sü bugn patruns da Porsenù i â dit: ci che plü importa é la fedelté a Chël Bël Dî; Ël n'arbandona mai sü fedeli y cun so aiüt sun-se bogn de porté dütes les crusc che la vita, spezialmënter chëlla de familia, se porta. La medema cosa i â incie dit tan de iadi süa bona uma. Mo cun la familia Da Tos s'â-la bëgn falé. Ala odô gian la ultima de süa unica fia cun Aldo, deach'ala restâ daimprò da ciasa y rovâ te na familia stimada y benestant. Ché sa, tan d'atres umes che à pensé a la medema moda pur la sistemaziun dles fies!

Purchël ne gnô-l nia in mënt a Carolina de se n'avëi a mal da süa uma, de perde la fiducia filiale in ëlla. Purater i â süa uma dagnara lascé plëna liberté, y sce la fia ess dit ch'ala orô lascé la relaziun cun Aldo, foss-el segü incie sté dërt insciö a la uma. Mo al ê sté Carolina instëssa che n'orô nia plü lascé Aldo, ciodì che „al i plajô". Sëgn odô-la ite, che la colpa ê süa y no dla uma, che n' â mai orü ater che so bëgn y süa felicité. Purchël orô-la incie te so stato nü conservé düt so amur y süa confidanza a süa bona uma. Ala la daidâ segü incie a porté chësta crusc. Empò n'orô-la nia atira i cunté dla delusiun che so prüm dé tla familia nöia i â porté. Al ê ma osservaziuns generiches ch'ala â fat sö les idees y carateristiches de chëlla jënt. Chësc n'aratâ-la nia ciamò d'ester obligada a dì a süa uma, dô la promessa ch'ala i â n iade fat, sciöch'i un aldì. ch'ala ne podô y n'orô nia „ladré coi lus", â-la incie bele assiguré a süa uma; chël n'â-la bria de i dì ciamò n iade y i fa na gran crusc laprò.

Ma, sc'al foss sté de na zerta gravité . . . y sëgn i gnô-l endô le pensier dla cameriera De Ventura; sce al foss vëi, che chëlla püra desgraziada ê gnüda copada pur opera dla familia Da Tos, — che ê sëgn süa familia?! copada magari pur scogne ia d'atri misfac, sciöch'al fo sté le baié, — sciöche Eugenio sospetâ très ciamò, . . . spo . . . foss-la veramënter rovada te na ciasa de malfaturs! De chël scé ess-la messé atira rajoné cun süa uma . . . Très plü fondé i savô le sospét. Chësta orô-la odëi fora; söl iade de noza sperâ-la de abiné fora le segret a so om. Plü inant se pensâ-la de s'affidé a la Providënza, che tëgn nüsc destins te sües mans.

La uma n'â nia capì la gauja profonda dles legrimes de süa fia. Chël â-la bëgn capì, ch'al n-ê tla familia nöia nia düt sciöche Carolina ess albü gian, mo ch'ala ess falé tan, n'i gnô-l nia in mënt, y ciamò manco sospetâ-la che süa fia â bele conesciü la situaziun: che chësc ê sté n matrimonio falé. Ala ê contënta d'odëi Carolina très ferma te süa confidanza in Dî y sperâ che, cun l'aiüt de Dî, se metess düt a post. Enscio i à-la dit aroveder y auguré bun iade ai dui nüc.

III.

Incie cun so om n'orô Carolina nia se lascé conësce sura süa tristëzza; oramai ê-la liada y al ne jovâ ater che avëi paziënza. Mo ala n'ê nia bona de mostré cun so comportamënt, te chëstes zircostanzes, düt le contrario de ci ch'ala sentî tl cör. Ensciö se n'à incie Aldo entenü, ciamò denant che rové a Roma, che süa fomena â val desplajëi o festide ados; mo al n'à damané nia, cun la speranza che le bel dla Cité Eterna l'ess endô rasserenada. Mo incie a Roma restâ Carolina seria y sura pinsier.

Ai â dër fat na vijita al Colosseo. I martiri cristiagn, che â santificht chël la terra cun so sanch, â lascé plü gian la vita che reneghé la Fede y vire na vita pagana. Chësc eroismo entusiasmâ Carolina. Ala sperâ che incie Aldo sentiss valch sëgn do les vijites ch'ai â fat ai gragn santuari de Roma: Can ch'ai ê indô te so hotel, i à-la dit: „Veighes-te, Aldo, chësta ch'i un odü tl Colosseo, é veramënter fedelté; fedelté a Chël Bël Dî y a süa Legge, fedelté fina a la mort. A chisc messun-se fa dô tles proes y crusc de nosta vita. A nos ne damana Idî ch'i jun-se a morì, mo chël daman-el da nos düc, ch'i osservun-se süa Legge, sü Comandamënc".

Mo Aldo n'â capì nia. — „Al dé da incö ", respognô-le, „ ciara vignun ma de fa so interesse; y degügn ne la tol plü tan zitia, basta ch'an la féjes franca!" Püra Carolina! chësta ê la compagnia ch'ala s'â cherì: jënt zënza Religiun, zënza timur de Dî.

Mo sëgn orô-la ciamò odëi, sce ala ê incie veramënter tomada te na ciasa de malfaturs, sciöche so fré se temô. Purchël replichëie-la a la resposta d'Aldo: „Te dijes ch'al basta la fa franca; . . . y iö me témi che os, che tüa familia, ch'é sëgn incie mia familia, vais incie sön chëlla de la fa franca . . . te na zerta storia, ch' i à dër endô aldì püch dan nosta noza, . . . dla Emma de Ventura!" — „Ah, sëgn capësc-i, é-l purchël che t'as na té lüna?" disc Aldo spordü". — „Aé", respogn Carolina, „en gran festide à-i purchël; Aldo, chësc pensier ne me lascia degüna pèsc". — „Ci podun-se nos fa", se scüsa Aldo, „ sce chëlla mésamata à orü se fa la mort!" — „Sce la storia dl suicidio foss vëi", respogn Carolina y mët man de pité. — „Te ne cherdaràs mine che iö l'ais copada?" daman-el düt desturbé. Mo Carolina tëgn pró de pité y ne dà degüna resposta. — „Carolina, tan segü ch'i sun chilò pro te, iö n'à degüna colpa, iö sun inozënt! No me fa chësc tort, almanco tö nia!" priâ Aldo, incie cun les legrimes ai ödli. — „Iö ô tla crëie, Aldo", respognô-la sëgn; mo che é-l pa spo sté?"

Aldo scutâ y ciarâ a terra. Al savô la consegna severissima de süa familia, spezialmënter de so père y de so cogné, de mantegnì cun düc la storia dl suicidio dla cameriera pur desplajëis d'amur y de tegnì scognüda la verité che pesâ sö la familia Da Tos. Mo Carolina orô savëi: „Dì-mel, Aldo, dì-mel, che ch'al é sté che à copé la cameriera! Iö n'à zënza plü degüna pèsc. Sëgn à-i bele capì, che la storia ch'ala s'à fat la mort instëssa, n'é nia vëi. Can che te me cuntâs chësta storia dl suicidio pur tan següda, m' as-te mentì dant; sëgn mëss-te me dì la verité". — „Chëlla ne sa-i instëss nia", respogn finalmënter Aldo. „Iö à ciafé le comando de cunté a düc la storia dl suicidio: da mi père, da mi cogné y incie da nosc gran y potënt amico, le cav. Massi". — „Ai t'arà bëgn incie dit co che chël fat de sanch s'à porté pro pur dërt, y purcì ch'i messâ-se düc canc tan tegnì adüm a cunté na storia, che messâ a os instësc se savëi ria da crëie", tëgn pro Carolina.

Aldo odô ite sëgn, ch'al â bele dit de massa y ch'al ne podô plü a degüna moda i sciampé a les domandes angoscioses de süa fomena. Purchël, dô n minüt de silenzio, dij-el: „Veramënter es-te incie tö de nosta familia sëgn, y purchël as-te rajun d'orëi savëi süa situaziun. Mo sanbëgn ch'al mess resté in familia, anzi danter nos dui; ciodì ch'i ne sa nia sce al i é dërt a mi père y a mi cogné, ch'i te cuntes a te chësta storia". — „No te temëi che iö dijes val ad ëi!" l'assigurâ Carolina. — „Begn", dij-el spo, „la verité, tan che iö sa, é chësta: La Emma ne s'à nia fat la mort

instëssa; ala é gnüda copada a tradimënt, probabilmënter da mia so Adelina, la fomena de Piero, ciodì che chëlla müta fo deventada prigorosa pur l'interesse y le bun inom de nosta familia, magari incie pur val gelosia ... insciö m'é-l gnü dit a me, y val de plü ne sa-i nia".

Incie Carolina ne damanâ plü inant; sëgn savô-la assà: ala ê propi rovada te na familia de malfaturs; ala odô süa situaziun spaventosa! Blancia tl müs sciöche na peza de lin, à-la ma plü albü la forza de dì: „Aldo, Aldo! te ci familia sun-si rovada! Mi Dî, misericordia!" Spo i gnô-l in mënt de morì. Sprigoré l'à so om ponüda te lét y à cherdé aiüt. Cun chël è-la tost rovegnüda, mo can ch'ala pensâ indô a süa situaziun, ess-la albü plü gion che ala foss veramënter stada morta. Messëi vire te na familia che â la cosciënza y les mans da sanch, te na familia che ne respetëia nianca la vita umana, can ch'al se trata de sü interessi ... trö mì morì! „Oh, mi Dî! " priâ-la cun düta süa anima, oh, no m'arbandoné a tü nemisc! oh, vi a me delibré!" Confida, Carolina! tüa preghiera è ejaudida.

Aldo ne s'â nia pensé def a na té impresciun a süa fomena cun chëlla notizia, zënza n'i l'ess-el mai dit. Mo sëgn ne pudô-l plü trà zoruch y ne savô ch'al â da fa. Sce so père y so cogné y Adelina gnô a savëi ch'al â tradì le segret, â-l val da s'aspeté! Carolina i â empormetü de scuté chita cun chi y de chël ne dubitâ-l nia; mo cun la lüna ch'ala â sëgn, messâ-i bëgn conësce a ciasa ch'al falâ valch, y ci podô-l spo dì? — Al fo dagnora sté in düt dependënt da la familia, y cun chësta se sentî-l sëgn dër dassën in colpa. Pur chël, ciamò plü che pur l'abatimënt de sua fomena, â-l incie ël dër la ria lüna. Do val minüc de silenzio, dij-el: „Spo pa? Carolina, ... n'ôs-te propi nia sté te nosta familia? .... ôs-te m'arbandoné?"

„A te, Aldo, à-i empormetü amur y fedelté fina a la mort y cun l'aiüt de Dî mantegnarà-i ci ch'i t'à empormetü. Sc'i rompiss la fedelté a te, foss-i incie infedele cuntra Chël Bel Dî. Y ad Ël à-i ciamò incö, ti lüsc sanc ch'i à visité, empormetü fedelté fina a la mort. Purchël n'ô-i nia te lascé o t'arbandoné, Aldo. Mo dl düt nia n'ô-i arbandoné la santa legge de Dî, sura düt tëgni iö la fedelté ad Ël. Degun intersse mî personal o familiar me portarà mai a chël de jì cuntra i Comandamënc o daidé o aprové ci che Dî à proibì; ... denant suns-e incie pronta a lascé mia vita!" — Carolina â dit chësc cun na té sincerité y convinziun ch'al i â fat incie a l'Aldo na impresciun grana. Persones religioses â-l denant odü, y che süa fomena ê dër religiosa, savô-l incie. Mo ch'ala foss stada insciö pronta incie a jì a la mort pur süa convinz iun religiosa, sciöch'ala ti â cunté che i martiri di tëmps antichi fajô, chël n'ess-el nia araté. — È-le pa ciamò de té jënt sëgn, te nosc secolo XX.? ... Intant ê chësc purater ma sté n baié; mo sc'ala foss gnüda a chëlles, ... ess-la mo incie fat dô chëstes parores? ... al aratâ de scé; y al ne dô nia se falé!

„Spo stas-te empò pro me, Carolina?"; dijô Aldo dô na pausa." Scenò foss-el sté 'n spavënt! Al é bëgn vëi ch'i t'à mentì dant pur la mort dla De Ventura, mo purchël t'à-i impò dagnora orü bun; y de chël fat n'à-i iö segü degüna colpa. Purchël no mâ tan tla lascé ciarié! De té fac ne sozedarà-l plü te nosta familia, y iö tegnarà dagnora cunt de ci che te m'as sëgn dit, chël pos-te ester següda." — „De te n'oress-i nia dubité, Aldo", respogn sëgn Carolina, „sce te foss tö su, tegnis-te segü da me. Mo i dubitei-i pur tüa familia; i me tëmi ch' ala sides bel massa inant sö la strada dl mal." — Aldo scuta coi ödli a terra; mo süa fomena i alza sö le cié cun na carezza y i ciara fit ti ödli: „Aldo", dijla, „i s'en jun deméz da Alleghe y metun sö familia susc!" Ala i fajô la proposta pur amur y pur dovere, sciobëgn ch'ala n'â degüna speranza de gnì esaudida da so om.

Un dé é i dui ciamò restés a Roma, da doman adora dl 1. de dezëmber s'à-i endô metü sö le iade pur jì a ciasa.

L'ultimo dé che i dui nüc ê stés a Roma, n'à-i plü dit nia dl fat dla cameriera copada. Da chëlla comunicaziun fata da Aldo, n'â-i ciafé assà un y l'ater y entrami dui fô-i contënc de lascé in pèsc, pur un dé almanco, la burta y do-

lorosa plaia. Aldo â purater aposta orü se fermé ciamò n dé a Roma, ciodì ch'al sperâ ch'ala y passess un püch a süa fomena; y al i fô incie gnü in mënt ch'ala se foss n pü architada ia. Carolina ciarâ, pur süa pert, d'ester bona y valënta cun so om, ciodì ch'ala odô ch'al sofrî incie ël. Chëlla sëra â-la spo incie podü dormì n per d'ores, dô la nöt „blancia" dl dé denant.

Ensciö â scomencé le iade cuntra ciasa di dui cun na zerta tranquillité; mo ai savô un y l'ater ch'al ê ma aparënza. Ché sëgn, söl iade, messâ entrami dui afronté la situaziun y purvé de i dé val soluziun.

Carolina ne se fajô nia ert: In chëlla nöt, ch'ala â passé zënza dormì, mo cun tan d'invocaziuns al Signur y a la Vergine Imacolata, che â prësc süa festa, s'l â-la pensada fora: Cherdé atira süa uma y se confide cun ëlla! Incie sëgn, söl iade, ê-la convinta che chësta ê la miù cosa ch'ala podô fa. Plü inant spo orô-la s'afidé a la man de Dî, a süa Providenza y Misericordia. Mo s'affidé a na familia de malfaturs, sora, zënza nianca le consëi y aiüt de sua uma, ess-la araté no ma imprudenza, mo picié.

Purater messâ-la bëgn incie pensé a l'Aldo, so om, ché ala n'ê nia plü sora y libera, y Aldo ne i ê nia y ne pudô nia i ester indifferent. Y propi incie pur chësc ê-le la miù cosa s'affidé a süa uma. La uma â odü cun simpatia süa uniun cun Aldo y l'â in zerto maniera favorida; purchël, sce al ê ciamò na persona che podô salvé chësta uniun y stabilì la concordia danter ëlla y so om, ê-le chësta unica persona süa uma. Y magari podô-la ciamò garaté. Ala savò che Aldo n'â nia colpa dl fat de sanch dl 9 de mà; y sce süa cosciënza ê püch fina, ê-le la colpa dla familia. Magari l'â-la impò giudiché massa severamënter, magari se lasciâ-l empò ciamò fa valch pur ël. Mo la unica persona che podô daidé y aconsié ê la uma.

Ensciö n'â Carolina degun dubio. Ala orô se confidé cun süa uma, sciöch'ala i â empormetü pur le cajo ch'al ess falé valch tla familia nöia.

Mo Aldo l'â plü ria. Sce al ess albü intelligënza y energia, ess-l capì ch'al ê da fa na scelta, danter süa fomena y i principi de vita onesta, che ëlla i â presenté chisc dis, y la fa milia Da Tos-De Biasio, che professâ d'atres idees. Mo pur chësta dezijiun n'ê Aldo nia a l'altëzza. So pensier ê ma, ch'al â fat mal a i dì a süa fomena la verité sö la mort dla Emma de Ventura, de tradì chël segret de familia. Süa cosciënza ê bele deformada a na maniera ch'ala n'i mordô nia pur avëi ingiané na bona jona cristiana y l'avëi cun baujies condüta te na familia de malfaturs, mo al se sentî ma in colpa cuntra süa familia, pur avëi trasgredì na consegna severissima. Carolina i â empormetü de ne dì nia a sü familiari, y de chësc ne dubitâle nia; mo, sc'ala rovâ a ciasa cun na té lüna, podô-i s'la pensé, y spo ... podô-l de ca tëmp! ... De se mëte cuntra süa familia, spezialmënter cuntra so père y so cogné, chël ne s'nenfidâ Aldo nianca da pensé! Süa familia ê düt pur ël, pur so orizont n'â la vita fora de chësta familia degun significat. Carolina ê süa fomena y al i orô bun, mo de lascé pur ëlla la familia, sciöch'ala i â fat la proposta a Roma, chël no, mai plü! Olà esse-l pa incie orü jì? magari a sté mal y se duré meseria; al foss sté sciöche n pësc fora d'ega!

Al n'ê purchël degun atr mitel che tegnì cun la familia, incie pur chësc cajo de süa fomena ch'ê gnüda a savëi, pur süa imprudënza, en segret de familia, che dô resté scognü.

Ai â bel fat cer mez le iade, can che Aldo, dô ch'al s'â fat chisc pensiers, à scomencé a rajoné dl'argomënt: „Carolina, te m'as empormetü de ne dì nia a ciasa de chël ch'i t'à cunté dla Emma de Ventura; catö ch'i pò m'odëi segü de chësc?" — „Aè, Aldo", — respognô Carolina, — „a degügn de tü familiari ne dijarà-i nia." — „Y incie zënza, sanbëgn, a degügn?" continuâ Aldo. — "Chël", disc Carolina, ne t'à-i a Roma nia empormetü, mo i tl' empormëti sëgn: iö ne dijarà a degügn nia, ater ... ater che ma a mia uma; ad ëlla mëssi le dì!" Chëstes ultimes parores â-la dit cun na té fermezza y dezijiun, ch'al s'â spordu y ê resté n pez zënza respogne. Finalmënter à-l osservé: „Ciodì pa messëi, al se trata d'en fat de nosta familia; pro chësta aldes-te sëgn incie tö,

y purchël tl'à-i podü dì, mo tüa uma n'é nia de nosta familia". „Mo pur me, caro Aldo, respogn Carolina, é-le ciamò valch sura la familia, nüsc doveri verso Dì y düt nosc prossimo. Incie mia uma â aldì les stories pur la mort de chëlla püra cameriera. Ala nes les cherdô nia, mo cun l'amur y le festide ch'ala à dagnora albü pur me, süa unica fia, m'à-la impò fat empormëte de le dì ad ëlla atira, sce val ess falé. Chël i à-i iö solennemënter empormetü y chësta promessa é pur me cosa santa, ch'i sun obligada a mantegnì".

„Mo spo", osserva Aldo, col cié bas, „rüva la storia fora de familia"..... „Ma a mia uma sora le dij-i", respogn atira Carolina, „zënza a degüna persona al monn; y mia uma sa da scuté, chël sa-i iö! Pur ater, Aldo, sas-te che mia uma t'ô bun y ch'ala à odü gian nosta uniun. Sciöch'ala ô mi bëgn, ô-la incie to bëgn, Aldo, y ala n'ô segü nia fa dl mal a tüa familia. Purchël n'as-te bria d'avëi ingiert, sc'i me confidi cun ëlla, ché al sarà incie pur to bëgn". Mo Aldo ne parô nia d'ester dla medema idea. „Pur me", dij-el, podess-la incie jì bun. Mo ci dijess mo i atri de mia familia, mi père, mi cogné, mia só, sc'ai savess ch'i cuntun fora chësta storia, che dô resté severissimamënter segreta?" — „Ad ëi ne dijun-se nia", osserva Carolina. „Mo ai podess empò gnì a savëi o s'la pensé", respogn Aldo, plëgn de pora, y spo n'ess-i plü iö degun vire in familia; i ne m'enfidass plü a ciaré ti ödli a mi père y a mi cogné! tö n'i conésces ciamò nia".

Carolina odô la pora che so om â da süa familia, che le tegnô cun autorité no ma patriarcale, mo incie tiranica, y n'i conzedô degüna liberté no d'aziun no de pensier. Purchël aratâ-la che l'unica salvëzza pur Aldo ê-le, ch'al lasciass süa familia. Y, sciöbëgn ch'ala â pücia speranza de la vadagné, à-la orü purvé ciamò n iade: „Ciara, Aldo", dij-la, cun na carezza, „t'as na pora de tüa familia, che te ne pos nia te sté bëgn. T'as 25 agn y es maridé; te laòres plü agn bele su tla becaria a contentëzza de düt le paisc. Ne te savess-l plü bel d'avëi tüa liberté de pensé y de fa ci che tö ôs?" „Mo düt ci ch'an ô ne pô-n avëi", respogn Aldo. — „Chësc ne foss ciamò dî nia düt", continueia Carolina; „al foss ma tüa familia, t'en ater post, a mëte sö tüa familia nöia, nosta familia, Aldo! Iö t'empormeti de te refà cun mi laùr y cun mi interessamënt y... cun mi amur, ci che te perdes a lascé tua familia da Alleghe".

Ala â dit chësc cun sentimënt de dovere y incie d'amur, cun düta la convinziun ch'ala ê ciamò bona d'avëi, te na speranza cuntra la speranza. Mo Aldo i à ma dé n'atra delusiun: „I te rengrazi-i de to amur, Carolina; inc'iö t'ô dër bun y fajarà düt le possibil pur te fa plü bella la vita. Mo cun l'amur su ne pô-n nia vire, y de lascé mia familia, é-l pur me impossibil"; mo deach'al se n'â entenü dla delusiun de süa fomena, à-l ciamò metü pro: „Na ota sëgn me pê-l impossibil; plü tert magari, ché sa?" — Mo Carolina à empò capì che la resposta ê stada negativa y n'à plü dit nia.

Do na pausa plütost lungia, à endô Aldo metü man: „Chël te prei-i, Carolina, no te mostré da la ria lüna o de savëi de chëlla maladëta storia! Spo se metarà-la bëgn indô a jì". — „No dubité nia", à-la ella respognü; „iö ne dijarà nia a degügn... ater che a mia uma". — „A tüa uma ess-i incie plü gian che te ne dijess nia; mëss-la propi ester?" dijô Aldo. „Aé, ala mëss ester", respognô Carolina, „sciöch'i t'à bel dit, incie pur to bëgn, Aldo".

Cun de té rajonamënc é i dui endô roés a Alleghe la sëra tert de chël 1. de dezëmber 1933. Carolina è stada bona de se tegnì ite y ne se lascé conësce sura nia de chël ch'ala savô, incie can ch'ala i tocâ la man a süa cognada y a so om. La stanchëzza dal iade dê bona spiegaziun a la mancanza d'allegria ch'an ess podü noté.

IV.

Mo atramënter ê-la cun Aldo. I sü conesciô massa bun, pur ne se n'intënne ch'al ê valch che falâ. Ai conesciô ch'al â valch sö la cosciënza che i pesâ te sües relaziuns cun la familia.

Dô che i dui nüc se n'ê jüs a dormì, à l'Adelina atira dit chësta süa impre-

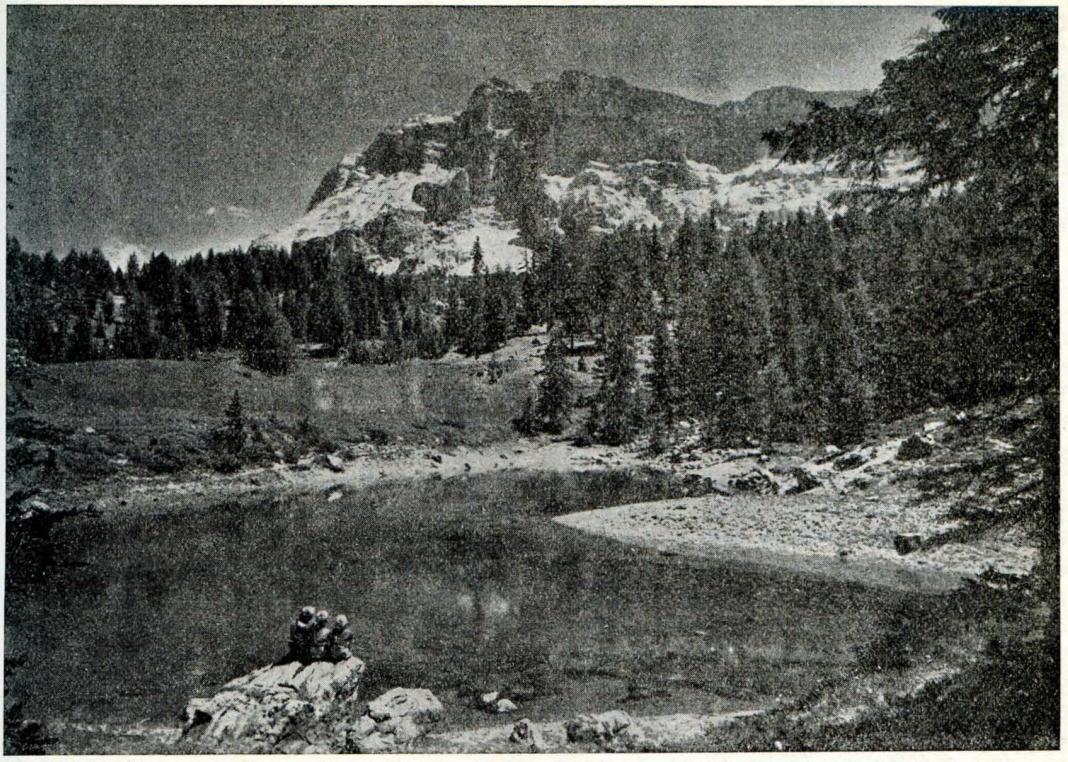

sciun a so om y a so père. „Pro Aldo fal-el valch", ê-l sté süa conclusiun ; „iö me tëmi che la Carolina sides plü furba che santa y ch'ala i ais abiné fora val segret de familia. Y sëgn i sa-l, sanbëgn, rî ch'al à tradì la consegna". — „Magari la storia dla De Ventura?" minâ so om. Y le père, Fiore Da Tos, aratâ la cosa plü che poscibil. „Aldo é n püre téc", dijô-le, al n'à segü nia orü ester gran fadia pur le mëte a cunté. Bëgn, indoman la orun-se odëi fora chësta, ciodì ch'al é na cosa massa prigorosa. Orun pa incie odëi sciöche la Carolina la tol indoman; insnöt ne conesciôn nia, ciodì ch'ala ê massa stancia".

L'ater dé da doman à Carolina telefoné a so fré Eugenio, sciöch'ala i â empormetü, y domisdé ê-l bele ailò. Al ê contënt ch'al n'â falé nia söl iade da noza; y al ne se n'entenô nia tan che süa só â la ria lüna, deach' ala ciarâ de se tegnì ite plü ch'ala podô; al ne fajô incie nia cajo che un o l'ater dla familia Da Tos ê tres ailò y ch' al ê sciöch'ai foss sot a osservaziun. In ultima à Carolina prié so fré d'envié süa uma, ch'ala vëgnes, apëna ch'ala podô, a la ciafé. Ciamò chëlla sëra à la uma telefoné a Carolina: le dé dô, ch'al ê domënia, ne podô-la nia deméz, purchël gnô-la le lünesc cun la prüma corriera. Chël i à Carolina spo incie dit Aldo s' â atira spordu, mo al à impò servaziun y ëlla aratâ ch'al se foss rassegné a chël ch'ala i â plü iadi dit: che ala ne podô assolutamënter nia renunzié a odëi süa uma y se confidé cun ëlla.

Mo ala ê düt atramënter. Bel denant ch'al gniss Eugenio Finazzer, â Fiore Da Tos y so jëinder tut da na pert Aldo y l'à atira damané ci ch'al ê che süa fomena â na té lüna y en té comportamënt cun les persones de familia. Aldo s' â atira spordü, mo al à impò purvé de la scusé-y plü de scusé se instëss: „A me me pê-l ch'ala sides valënta cun düc". — „ Valënta scé, mo mâ pur forza", respognô so père. „I un conesciü avisa, ch'al é valch che fala, che . . . ala à valch cuntra de nos", ajuntâ De Biasio. — „Purater, Aldo,

un-se bele in sera conesciu che tö as val sö la cosciënza, valch che te pesa y che te n'ôs nia se dì", sentenziâ le védl Da Tos. Aldo ê a terra. Al odô ch'ai capì valch y te süa pora aratâ-l bele ch' ai savess düt, sciöbëgn ch' ai podô ma avëi en sospét: y te süa vilté é-l sté pronto a tradì süa fomena.

Dô ch'al â n pez scuté chit, cöce tl müs, sciöch'en müt pié sö na baujia da sü genitori, dij-el: „I se prei-i, pordoné-m'la! ala m'é stada bona". — „Ne dijô-n-se nos bele insëra che la Carolina é plü furba che santa?", osservâ sëgn De Biasio; — „y che tö, Aldo, es n püre téc! " metô pro le père; „ mo chël n'ess-i impònenia araté, che te foss rové tan inant de tradì la consegna ch'i s'à dé a düc tan severa, pur la mort de chëlla desgraziada De Ventura, y de mëte insciö al prigo düta tüa familia!" dijô-l cun gran severité y cun la finta de savëi bele ci ch'al ê curiùs d'aldì. „Père, pordoné-m'la!" purvâ Aldo a se scusé. Ala savô bel valch y tegnî pro a me trà dant che iö â copé la Emma; spo, pur ciafé na pèsc, i l'à-i mefo finalmënter dit co ch'ala é pur dërt stada".

Sëgn savô-i assà i dui capi dla familia Da Tos. Al ê vëi chël ch'ai s'â temü, y le bun inom y l'interesse dla familia ê in gran prigo. Chilò messâ-l sëgn gni fat valch. Dô n minut de silenzio, disc endô le védl Da Tos: „T'à-la almanco empormetü de ne dì a degügn nia?" — „Sce la storia resta te nosta familia, ciamò pazienza!" minâ De Biasio; „y pur ater é bëgn incie la fomena d'Aldo sëgn na persona de nosta familia". — „Chël à-i inc'iö araté y chël à-i incie dit a Carolina, che chësc segret â da resté in familia! mo ëlla tegnî pro a dì ch'ala messâ le dì a süa uma", completâ Aldo so tradimënt. — „Ah, chëlla no ne va", dijô De Biasio. „Almanco s'l'as-te dit ciamò adora assà", tolô endô le védl Da Tos la parora; „sëgn recorde-te chëstes dües coses: No dì nia a tüa fomena che nos savun! spo fa-se a savëi can che süa uma vëgn! As-te capì?" — „No dubitéde!" respognô Aldo; i tëgni y tegnarà dagnara cun la familia". — „Chël orun-se speré", dijô sëgn so père cun manco severité.

Domisdé à spo düc i Da Tos saludé cun finta amicizia Eugenio Finazzer y chësc ê contënt, ch'al parô che düt jiss fina ciamò bun. Mo deperpo ch'al rajonâ cun süa só, à De Biasio y Adelina, süa fomena, continué cun Aldo le baié da danmisdé. Ai ê següsc d'avëi le pür cosce tles mans y purchël i dijô sëgn De Biasio zënza sconé: „Aldo, tüa fomena mëss morì! . . . y chël ciamò denant ch'ala vëighes süa uma. Zënza vëgn-el sö la storia dla De Ventura; tüa só, mia fomena, rüva atira te porjun y düta nosta familia é rovinada!" — „Mia fomena no ne lasci copé!" — se lasciâ sö sëgn Aldo, spordü y gram, sciöbëgn ch'al fô pö sté ël che l'â tradida y ch'al ess podü se pensé olà che so tradimënt la portâ.

Sëgn i fajô les conseguenzes de süa vilté empò spavënt. Mo De Biasio continuâ zënza pora: „Segü ch'al é na cosa da fa ingiert, mo ala mëss ester pur la salvezza de nosta familia". Adelina confermâ: „Al n'é degun ater meso!" — „Mo mineise os che iö ne i ois nia bun a mia fomena?" se parâ ciamò le püre Aldo, con usc da pité. Mo a so cogné ne fajô chësc degüna impresciun. Frëit fina al cör i respognô-le: „Te mëss pensé chël, Aldo, che na fomena ciafes-te ciamò, y magari na miù che chësta; mo sce nosta familia vëgn rovinada, es-te incie tö roviné!" — „Da l'amur su ne pò vire degügn", ajuntâ Adelina. Pur ater me tëmi che la Carolina ne sides in düt nia dër adatada pur nosta familia, deach'ala à düt d'atres idees". „Sce ala foss de nosta idea, podess-on s'odëi de bella ch'ala lasciass te familia la storia dl 9 de ma", osservâ so om; „mo, sce Aldo se cunta chala i à dit de messëi la cunté a süa uma, vëig-on ch'ala n'é nia de nosta idea". — „Mo ciamò la conescëise püch y nia", s'enfidâ ciamò da dì Aldo. — „Bëgn", replicâ De Biasio, „pur fa n plajëi a te, Aldo, orun-se ciamò fa na prôa sön chësc. Pur insnöt s'enviei-i te y tüa fomena a cëna da mia uma. Ailò orun-se ciamò odëi n pü les idees dla Carolina y sc'al é na possibilité de les acordé cun les nostes y ch'an pò speré ch'ala scutes söi segrec de familia. Mo sc'i odun che la cosa n'é nia possibil,

sciöch'i me tëmi, spo ne jô-l nia. Sanbëgn che dl'affare De Ventura ne vëgnel dit nia!"

La cëna é stada y Carolina purvâ de se mostré plü valënta ch'ala ê bona. Mo so cogné à empò conesciü ch'al ê na cordialité ma sforzada, y, ci che i 'mportâ, che les idees de Carolina ê dl düt contraries a chëlla dl' assolutëzza dl' interesse dla familia. Chël à incie conesciü Aldo, cun chël tan d' intelligënza ch'al â. Purchël à-l incie capì che pur süa fomena n'ê-l plü nia da n fa. Adelina, se pensâ-l sëgn, â rajun a dì che la Carolina n' é nia adatada pur nosta familia. Sëgn, sc'ala rajonâ cun süa uma, podô-l ester la rovina dla familia, — al â rajun so cogné. — Copé valgügn é na burta cosa, incie sc'an é bugn de la fa franca, sciöch'ala é stada cun la De Ventura' . . . mo chësc iade é le prigo ciamò plü gran . . . al ne jô ater, pürа Carolina, ala mëss ester! A val moda fajarà-n; mi père y mi cogné sa da fa les coses y spo un-se incie de bones amicizies che se dëida.

Chisc ê i pensiers d'Aldo. Mo chël ne pensâ-l nia, a la „pürа Carolina" â-l ël empormetü, empormò dan da ote dé, amur y fedelté fina a la mort.

Ensciö é-l gnü l'alba dla domenia 3 de dezëmber. Carolina é jüda a Mëssa cun la uma d'Aldo y cun Rosalia, süa cognada plü jona. Sciöbëgn ch'ala s'odô da düc tratada bëgn, — sciöch'al i gnô in mënt, n'â-la le cör dl düt nia in pesc. Ala ê te na familia de malfaturs y messâ se temëi ch'al gniss prësc na occajiun de messëi ladré coi lus, pur fa l'interesse dla familia.

Insëra, pro cëna te ciasa De Biasio, â-la albü occajiun plü d'un iade de dì clermënter che ëlla orô fa in düt dô süa cosciënza, zënza se lascé storje da l'interesse. „L'onesté", â-la dit tra l'ater, „vel plü de düt". — Ala orô che chi dla familia nöia la conescess atira, da chësta pert, ch'ai savess purchël in ci maniera traté cun ëlla. Mo ala ne savô nia che chëstes occajiuns de dì süa idea fo provocades da i atri y che, pur chëlla jënt, firmâ-la, cun süa lealté y sincerité, süa sentënza de mort. — Sëgn savô-i, chi malfaturs, a ci maniera la traté! Mo la vitima ne sospetâ incie encö ciamò nia de na té cativeria.

Empò s'odô-la te na burta y prigorosa situazion. Endoman gnô-l süa uma y ala se debitâ bele de i dì ci ch'ala se sentî obligada de i dì: Cun chël i fajô-la na ota na gran crusc; chël savô-la segü; mo ci che süa uma dijarà spo, y co ch'ala jarà spo plü inant . . . cun ëlla, cun Aldo, cun düta la familia, chël ne savô-la nia.

„Mi Dî!" priâ-la cun düta l'anima, oh, no m'arbandoné a tü nemisc! Déide-me a conësce y a fa tüa orenté! Déide-me a ester fedele a Te te vigne situazion che pò gni! — Oh, dà tüa benedisciun a mia uma y a so amur festide pur me! — oh, santa Vergine Immacolata, Uma dl Bun Consei, vi am e daidé! oh' preia pur nos, sëgn y dagnara, in vita y in mort!"

Carolina â la bella usanza d'offrì, a la Consacraziun dla Mëssa, se instëssa y süa vita a Idî in uniun al Sacrifize de Gesù. Incö à-la fat süa offerta ciamò plü con devoziun: — Ala ne savô nia che le Père in Cil l'â azetada; mo so cör in tempesta s'é bel plan archité „I sun tles mans de Dî", se pensâ-la; i n'à bria de me temëi da nia."

Da misdé parô-le che düta la familia Da Tos foss in bella armonia pro marëna. Incie Carolina â plü la buna lüna. Düc savô, ch'al gnê le dé dô la siora Finazzer y düc dijô, chi pur verité, chi pur finta, ch'ai â gian.

Mo cër les 2 domisdé s'à abiné Fiore Da Tos cun sü fis Aldo y Adelina y cun so jëinder De Biasio a tegni „consëi de familia". „Nos sun düc t'en gran prigo", metô-l man; „endoman vëgne-l la siora Finazzer y Carolina é pur i cunté la storia dla Emma de Ventura. Chësta ne podun-se lascé sozéder. La Carolina ne dess assolutamënter nia odëi süa uma, zënza sun-se pordüs." — „Segü', confermâ De Biasio; „mo ci podun-se fa?" — „Fajéde ci ch'i orëis!" — respognô le védl patrun. — „Penséde os!" dijô-l spo, ôt a De Biasio y süa fomena. Cun chëstes parores se n'él jü. È-le mo le pensier de sü ciavëis blanc o de süa qualité da père che ne i permetô nia de dé ël les istruziuns? — Mo ai â bele so desëgn pur fa scuté Carolina pur da-

gnora: De Biasio, süa fomena Adelina Da Tos .... y incie Aldo! Vigne sentimënt d'umanité y vigne dodanza â chësc desgrazié metü da na pert. Al se declarâ pronto a strangoré süa fomena de nöt, apëna che ala dormî. Spo dô-la gnì portada fora n lech, pur simulé na desgrazia: Che la Carolina foss rodada incërch tl son y tomada te lech. Ël y so cogné dô porté fora la morta, y deperpo dô jì l'Adlina pur en'ater tru cuntra le lech, acioch'ala gniss fora che al fô veramënter jü a chëlles ores dô mesanöt n'ëlla in direziun dl lech. L'Adelina dô passé dlungia la calonia jö, deach'ai savô che la védla cöga ne podô gonot nia dormì y odô düc chi che passâ de nöt.

Mo deache De Biasio dubitâ empò ciamò dl'abilité d'Aldo pur la macabra pert ch'ai i â dé da fa, à-l plü tert ciamò fat na mudaziun y à dé a l'Aldo chësc ordine: „Cër la mesa da les ünesc fescte jì tüa fomena a dormì; spo vas-te tö dô y la tëgnes sö cun val baié; y prësc gnarà-i iö a ..... i fa la fin. Le laùr fajarà-i iö, mo os dui, tö y l'Adlina, messëis la tegnì .... i n'eis bria de se temëi ch'ala scraies." — L'ordine ê insciö dé y azeté.

Da sëra à Carolina cené cun sü boies y purvâ d'ester cun ëi bella valënta. Dô cëna s'é i sicari sentés adüm pro na mësa dl bar. Le védl patrun-i stënti a i dé l'inom de père, — n'ê nia presënt. „Iö arati, Aldo", scomenciâ De Biasio, „che te fejes bun de i fa capì a la Carolina, purcì ch'ala mëss morì, — purchël ch'ala ô tradì y roviné nosta familia! Dì-i ciamò n iade ch'ala à da scuté cun la storia dla De Ventura!" — „Y sc'ala se pënsa valch y disc ch'ala scuta?" damanâ Aldo, no cun le pensier de la salvé, mo ma pur savëi co ch'al â da fa. „Purchël ne podun-se impone nia la sconé", respognô so cogné; „oramai unse capì che pur la salvezza de nosta familia mëss-la scomparì ... Sce ala empormtess magari cun en joramënt, podess-on pensé sura; mo chëlla ne sozedarà mai. I un odü massa avisa les idees dla Carolina, sciöch'ala s'les à ciantades, püra mata, insëra pro cëna a ciasa de mia uma." — „Al é vëi", confermâ Adelina, „da nosta familia mëssla gnì eliminada, sc'i orun vire in pesc."

Dô n péz é-l gnü pro incie le védl Da Tos. „Sëise os studié fora valch che la Carolina ne vëgnes nia pro a cunté a süa uma nosc segret?" daman-el atira. — „Al ne fala nia!" respogn De Biasio. — „Bravo, Piero!" disc sön chësta le védl patrun; i me lasci sön té. „Y os atri savarëis incie ci ch'i ëis da fa", s'oj-el ai atri dui, „tö, Aldo, tegnaràs chësc iade da tüa familia, sperun-se." — „No dubitéde nia!" é stada süa resposta. Spo se n'é le vedl Da Tos endô jü. De Biasio à spo repetü y completé sües istruziuns:

„Sciöch'i à dit, mess-la gni fora che la Carolina é stada vitima de na desgrazia, che ala é jüda de nöt cuntra le lech y é tomada ite." „Tomada ite adinfal o saltada ite da gian?" — damanâ Adelina. „A nos veramënter se podesse-l ester anfat, ci che la jënt arata, desgrazia o suicidio. Sc'al vëgn ciafé le cadaver y viiité, é-le mi ch'al posses gni fora üna o l'altra spiegaziun. An ne po savëi ci che i doturs ciafa düt fora", respognô De Biasio. „Tö, Adelina, la vistes sö cun la ciamëja da nöt sot al mantel ite, acioch'ala posses incie gni fora ch'ala ê sonnambula y jüda fora dal lech tl son. Spo al fin ch'al posses incie gni araté suicidio, cuntun-se che la Carolina fô chisc ultimi dis düt da la ria lüna y desturbada; y ch'ala rodâ incërch tl son, chël diiun-se incie. Y, sce la cöga de calonia vëiga ciamò passan la Adelina, arati iö, ch'i l'uns-e fata franca."

Aldo ciarâ sö l'ora: Al ê les 10 v 15! Ciamò en chert d'ora :al i gno in mënt, che valgügn i dess prescia: ci che t'es pur fa, fa-le snel! Al va a odëi de süa fomena. Ala ê te „salotto" in compagnia de süa uma y de süa só plü jona. La uma ê der arjignada da jì a dormì. Insciö s'l dê-le de dì a süa fomena: „Carolina, i jun incie nos a dormì: nëia nö ma sö, i vëgni atira dô. Al é insnöt nüch movimënt, al basta sc'al sta sö Piero cun Adelina." — Spo é-l jü ad avertì sü compagns ch'al ê gnü le momënt de fa le colp. Can ch'al à endô ciaré te „salotto", n'ê-le plü degügn. La Rosalia ê jüda a dormì ... y Carolina incie ... sciöche ëlla minâ!

Ala jê gian a dormì, ciodì che le lünesc orô-la lové adora y jì a Mëssa, denant che jì a encuntés üa uma y tó magari dezijiuns de gran importanza. Ala ê dër sentada sön let y metô man de se despié, ch'al gnô so om. Mo ala se n'entenô ch'al â na espresciun de morvöia ti ödli .... val nia de dërt?

Al se sënta jö dlungia ëlla y disc: „Carolina, i mëssi ciamò n iade te dì la storia de Emma de Ventura ne pos-te assolutamënter cunté a degügn .. nianca a tüa uma .... Chël ne lascia nosta familia nia sozéder!" ... Chël momënt à Carolina capì che so om l'â tradida! Mâ na odlada i dà-la, mo ël â arbassé i ödli; al se temô che ala i dijess valch, mo ala ne i à dit nia, — ad ël i â-la bel dit de massa mo al Père che veiga tl cör à-la dit süa pëna, y Ël i à respognü: „Iö sun cun te, no te tëmei!" Al ê l'oraziun d'un momënt; plü ne i à sü boies nia lascé tëmp. Un mez minüt apëna dô che Aldo i â anunzié la sentënza de mort, vëgn-el te stanza de Biasio cun süa fomena Adelina, y cun odlada scüra dij-el a Carolina: „Guai a te, sce te i'l dijes!" Chësc n'ê nia n avertimënt, al ê ma na conferma dla sentënza che ël y la familia Da Tos â pronunzié; y ensciö l'à Carolina incie capida. Fedele a l'inspiraziun dl Spirito de fortezza, à-la respognü: „Scé ch'i ti'l diji!" —

Chëstes é stades sües ultimes parores. Atira i é De Biasio salté ados, sciöche n tier salvare; deperpo ch'al la tegnî y drücâ tl col, i drücâ-l, cun l'aiüt d'Aldo, n plomac sö la bocia, pur i impedì de scraié, y chësc, so om infedele, y Adelina, la tegnî ferma y immobile. Insciö é morta la martire, zënza podëi se paré o tra incie mâ n scrai: martire de süa fermezza cristiana, martire dl'amur a süa uma y incie dla fedlté a so om, che ala orô delibré.

Do ch'ala fo stada morta, l'à Adelina vestida, sciöch'al ê gnü fat fora, spo l'à-i ponüda te so let. De la porté fora n lech ê-l ciamò massa adora, deach'al ê ciamô jënt pur incërch. De Biasio y süa fomena é spo endô jüs a servì tl bar, sciöche nia ne foss sté. Mo Aldo stê mal. Dües ores é-l jü ia y ca te porte y finalmënter é-l indô te ciamena, olà ch'ai â lascé süa fomena, che ël instëss â, cun sües mans, daidé copé! Ala ê ailò ponüda, coi ödli daverc' ... almanco ne i ciarâ-la nia plü a ël, sciöch'ala i â ciaré, can che al i â anunzié so ... tradimënt. Scé, tan de cosciënza à-l impò ciamò, ch'al odô ite, ch'al â tradì süa fomena y l'â consegnada al boia. Mo sëgn n'orô-l plü la odëi. Sc'ai gniss pö ma prësc che an podess la porté deméz! Al à ciamó messé aspeté na bona ora y é sté düt chël tëmp dailò senté sön en scagn, col cié danter les mans. No, na té cosa ne fajess-el plü: ala i ê stada massa sterscia!

Y sëgn ê-l ciamò da odëi, sc'ai ê bëgn bugn de la fa franca. Sc'ai la tira fora d'ega y la vijitëia, podarà-i conësce, ch'ala é gnüda copada. A i ciaré ciamò n iade, odô-l ch'ala â tac y strisciores bürnes y cöcenes söl col. Finalmënter gnô-l De Biasio y Adelina — al ê passé les 2 —, y Aldo i à atira, plëgn de pora, mostré chi sëgns. — „Sc'ala gniss ciafada atira, sce foss-el da temëi", minâ De Biasio; „mo i la tirun pö t'ega, y la mort pur anegamënt porta segü incie sü sëgns; pur ater, ne conësc-on zënza ignò nia che ala foss gnüda piada ite te val maniera defenü. Spo, sce la cöga val maniera defenü. Spo, sce la cöga vëiga l'Adelina jon a chëlles ores cuntra le lech, arati iö che nos sunse fora de prigo. Finalmënter un-se incie de bones amicizies. Sperun purchël ch'al ne fales nia. Y sëgn recorde-te, Adelina, de studé la lüm de strada, olà che nos dui passun cun la morta; che an ne sa mai nia, a vigne ora po-l ester valgügn sön strada o che ciara da na finestra fora."

Ensciö s'à-i sëgn tut le corp dla püra Carolina sö les sciables y l'à porté al lech, t'en post olà ch'ai â bele denant fat en büsc tla dlacia, deache le lech ê in gran pert dlacé; y ailò i à-i dé la prüma sepoltüra. Ai n'â encunté degügn y incie le laur dl'Adelina ê jü bun. De Biasio se temô n pü pur Aldo, deach'al â conesciü ch'al „n'â assà"; purchël i à-l racomané dër severamënter de se mostré calmo y pacifico, anzi de fa sciöch'al n'ess degun festide pur süa fomena scomparida, y incie in chësc punto i à chël püre desgrazià stimé.

Da doman à-l metü süa só plü iona a jì a odëi, sce süa fomena ê te dlijia, y

can ch'ai ne la ciafâ ignò, à-i telefoné ad Andrac y a Col (Colle S. Lucia), olà che la Carolina â d'atri parenc; mo degügn ne savô nia. Cun la corriera da danmisdé é-l spo gnü la siora Finazzer. Püra uma! degügn ne savô da i dì nia y düc mostrâ, sciöche ëlla, la plü gran preoccupaziun; mâ Aldo dijô, ch'al n'â degun festide: „Mia fomena vëgn pa bëgn indô", minâ-le.

La cöga de calonia savô da dì, ch'ala â odü passàn, tert dô mesanöt, n'ëlla, fata ite t'en mantel fina sö dal cié; ala gnô da la plaza, olà ch'al è l'Albergo Centrale y jô cuntra le lech. Sciöch'al ê natural, aratâ la jënt che chësta foss stada la fomena scomparida d'Aldo Da Tos; an jô purchël a cherì da chëlla pert.

Finalmënter, cër misdé, é-l ciafé le corp dla Carolina. Al ê sura ega ia, tan ch'an l'odô, tl lech, t'en post nia dlacé, a zirca 2 m da la sponna. Al ê vestì cun na ciamëja da nöt y le mantel ê dlungia; te na tascia dl mantel ê-l na spaternöra y na monëda d'arjënt da 10 Lires. Atira é-l gnü avisé l'ufficiale sanitario dott. Case y le Comando di Carabinieri y ensciö é-l gnü fat la prüma vijita al cadavere. Le dotur à relascié na declaraziun ch'al n'â constaté söl corp dla morta degun seëgn ch'al i foss gnü fat violenza y che la mort ê zënza dubio stada causada da anegamënt.

Le comandant di Carabinieri à mené a l'Autorité giudiziaria en raport lunch, che spiegâ la mort dla Carolina sciöche ... suicidio. Aldo y i atri Da Tos cuntâ che i ultimi dis â-la très la ria lüna, ne mangiâ plü oramai nia y dijô ch'ala i moiâ d'avëi lascé süa uma y d'ester maridada. Purchël, aratâ le Comandant, ê-l bëgn da capì che ala ê rovada, cun chësta malinconia, a l'idea de se fa la mort. Sce ala foss tomada t'ega adinfal, ess-on messé conësce val sëgns a les mans o a les giames, ché un che tóma adinfal t'ega fesc düc i movimënc possibili, pur se salvé. Purchël messâ-l se traté de suicidio, cometü pur psicopatia (patimënt d'animo).

Dô püc dis é-l gnü la licënza de sepelimënt y Carolina Finazzer, la fomèna d'Aldo Da Tos, é gnüda sopolida te cortina d'Alleghe, cun gran pompa funebre; deach'al fô gnü araté ch'ala s'ess fat la mort pur desturbi d'animo, sce al ne fô mâ sté na desgrazia dl sonnambulismo (rodé tl sonn), i é-l gnü conzedü la sepoltüra ecclesiastica. Almanco chël!

Mo i familiari de Carolina ne cherdô no al suicidio, no al sonambulismo. Mai n'à-i odü o aldì ch'ala foss stada sonambula, che ala foss rodada incërch de nöt tl son. Ciamò manco cherdô, ch'ala s'ess fat la mort instëssa. Eugenio s'â fat chësta convinziun: A valga moda é la Carolina gnüda a savëi valch dla mort dla cameriera De Ventura, y i Da Tos se temô ch'ala le dijess a süa uma. Purchël l' à-i copada, ciamò denant ch'ala podess la odëi. Valgügn â incie dit d'avëi noté söl col dla morta tac y strisciores bürnes y cöcenes. La uma se recordâ ci che süa fia i â empormetü ê purater incie zënza següda che la Carolina ne foss mai restada te na familia de malfaturs, sc'ala foss gnüda fora insciö, zënza dì valch a süa uma. Purchël dê-la sëgn rajun al sospét d'Eugenio cuntra la familia Da Tos, y chël ciamò de plü ciodì che i Da Tos cuntâ dassënn incërch che la Carolina ê sonambula, — y chël ê segü mentì. Sc'ala ess pö ma denant scuté sö plü i rajonamënc d'Eugenio.

Ai 20 de dezëmber à spo Eugenio Finazzer presenté a l'Autoritè giudiziaria da Bellun na lëtra cun chisc sü pensieres sö la mort de süa só. Al damanâ che le cadaver gniss esumé y vijité ciaò n iade plü avisa. Sön chël é-l gnü damané fora le dott. Case, i Da Tos, i parënc dla Carolina y d'atres persones, spezialmënter la cöga de calonia, che â odü jon in chëlla nöt n'ëlla da la plaza, olà ch'al é l'Albergo Centrale, cuntra le lech. Al é spo gnü ciavé sö la morta y fat l'autopsia (vijita) cadaverica. A fa chësta é-l gnü mené n perito da Bellun, che s'à fat daidé dal medemo dott. Case, che â fat la prüma vijita a la morta.

Mo incie chësta vijita n'à mudé nia: Al é ciamó n iade gnü araté che la Carolina sides saltada t'ega da gian, pur psicopatia. I sëgns al col aratâ i periti che ne desmostress nia ch'ala foss gnüda piada ite da valgügn, sciöch'al

n'ê incie zënza sura düt le corp da odëi degun sëgn de violenza. Gran importanza y influenza söi periti â purater albü la testemonianza dla cöga: Al fô bele denant gnü acerté avisa che degüna ëlla d'Alleghe fô a chëlles ores jüda deméz da ciasa o rovada a ciasa; purchël parô-le che l' ëlla che la cöga â odü jon cuntra le lech, a chëlles ores, ne podess ester degün'atra che la Carolina. Le jüch dl'Adelina, studié fora, sciöche düt le rest, da so om, é garaté a perfeziun! Ai prüms de forà 1934 à spo l'Autorité giudiziaria stlüt so prozedimënt. Ai Da Tos ê-la ciamò n iade garatada a scogne ia sü malfac.

V.

A fa la mesüra plëna, n'à-l ciamò orü ester n'ater. Al ê bele passé plü de 12 agn da chisc fac ch'i un cunté, ai 12 de novëmber dl'an 1946, a les 6 da doman, é-l gnü ciafé tl Vicolo La Voi d'Alleghe i dui maridés Luigi Del Monego y Luigia De Toni, damprò da süa abitaziun, morc, copés a colpi de pistola.

Ai tegnî l'ostaria dl Enal y s'en jê a ciasa cër les dües da doman, dô ch'ai ô stlüt le local. A chëll'ora fo-l gnü aldì valgügn boc da persones che abitâ ailò daimprò; üna savô incie da dì ch'ala â odü sciampan valgügn, mo ch'ala ne i â nia conesciü.

I Carabinieri à aresté plü persones, al é gnü fat recerches lungies y avisa, mo a la fin à l'Autorité giudiziaria stlüt le procedimënt, deach'al ne fo nia sté possibil de ciafé fora i colpevoli. Al gnô araté che i dui Del Monego foss gnüs copés a fin de rapina, ciodì ch'al manciâ la tascia dla De Toni-Del Monego, che dô in chëlla nöt contegnì cër 100.000 Lires.

Mo ciamò denant ch'al gniss stlüt l'istruttoria giudiziaria, fo-l rové ad Alleghe en giornalist da Roma, che fô sté bun de ciafé val confidënzes sön chël che la jent sospetâ di fac de sanch sozedüs tl paisc dal 9 de mà 1933 in ca. De mà 1952 à-l spo publiché sö le settimanale da Roma „Il lavoro illustrato" en articl, che metô adüm la mort dla Emma de Ventura y dla Carolina Finazzer cun la sorpresciun di Del Monego, y dê la colpa de düc trëi i misfac a l'Aldo y a so père Fiore Da Tos. Chisc dui à pluré pur diffamaziun, y le giornalist é gnü condanné.

Mo i Carabinieri dla Compagnia de Bellun à impò tegnì pro a inrësce dô pur gnì sura sc'al ê veramënter val collegamënt danter la mort dla Emma de Ventura y dla Carolina Finazzer y le fat de sanch di Del Monego, sozedü tan d' agn dô. Al se tratâ de gnì a savëi sce i Del Monego fô gnüs copés al fin de rapina, pur i tó i scioldi, o magari pur scogne ia n' ater misfat, sciöche chël giornalist â scrit. Le laùr di Carabinieri n'ê nia saorì, ciodì che degügn ad Alleghe ne s'enfidâ de baié.

Finalmënter é-le sté la védla Valt Corona che s'à lascé ite, a forza de domandes y furbaries, che in chëlla nöt ch' al ê gnü copé i Delmonego n' â-la conesciü un de chi che sciampâ: Al ê le jon Giuseppe Gasperin, segretèr dl'Enal. Sön chësc fo-l bel atira sté sospéc, deach'al ne fo nia jü a la sepoltüra di Delmonego, sciöbëgn ch' al ê amico de ciasa, y parô che dis düt desturbé. Gasperin è gnü arresté y à prësc confessé ite la verité: Al â daidé copé i Dalmonego pur ordine de Pietro De Biasio, adüm cun Aldo Da Tos; un bot â-l trat ël, l'ater De Biasio, y Aldo â zënza daidé. Al i fô gnü empormetü 100.000 Lires, che dô ester tla tascia dla fomena Delmonego. I Delmonego messâ gnì copés, do l'idea che De Biasio, ciodì ch'al â aldì che la fomena, Luigia de Toni, cuntâ a jënt che ala â odü, la nöt dal 3 al 4 de dezembër 1933, chi dui che portâ le corp de Carolina Finazzer fora dal lech.

Spo é-l naturalmënter incie gnü arresté De Biasio y Aldo Da Tos. Deache Gasperin mantignô ferma süa confessiun y sua accusa cuntra i dui, à incie chisc prësc messé confessé ite plan plan la verité. A la fin à Aldo cunté avisa sciöche ala ê stada, ch'al â, adüm cun so cugné y süa só, copé Carolina, süa prüma fomena, purcì ch'ala fô gnüda a savëi, da ël, la verité sö la mort dla cameriera Emma de Ventura y orô se confidé cun süa uma. Incie Adelina Da Tos, la fomena de De Biasio, é spo gnüda sarada ia.

Al giudize dla Corte d'Assise de Bellun à i Da Tos y De Biasio mudé ciantia y purvé de mentì jö sü misfac, mo Gasperin mantegnî süa confessiun y accusa. Al n'ê plü degun dubio. Cun sentënza dl 8 de jügn 1960 à la Corte d' Assise condanné De Biasio, süa fomena Da Tos Adelina y Da Tos Aldo a l'ergastolo (perjun a vita); Gasperin a 30 agn de perjun. L'appello di condannés y le recurs a la Suprema Corte di Cassazione ne i à jové nia.

La severa, mo giüsta, sentënza à incie reabilité la memoria de Carolina Finazzer: Ala â messé morì, ch'ala n'orô nia tradì süa cosciënza y ladré coi lus.

IULI

(La tera prodüjes erba, piantes y lëgns da früt... y vignun do süa sort. Gen. 1, 2)

Al é val de morvöia! Te ciamp o pré, te pasco y bosch crësc-el de vigni sort de piantes, piceres y granes. Dütes tol da la tera les medemes sostanzes, crësc sot al medemo sorëdl, dütes à la medema aria y ciafa la medema plöia y impò n'é üna nia sciöche l'atra. Fora dles medemes coses fesc-ëlles üna pur üna val tan de desfarënzia. Fora dles medemes sostanzes fesc na pert fostüs lunc o rötes y frasces dublioses o füstc grosc y lunc, valgünes sta jö al bas y striscia ia pur tera. D'atres fesc indò n ergobando de corusc; tantes indò resta ma bel vërdes. Valgünes mëna fora n bun tof, d'atres dà früc da lëgn y dürs, ch'an ne pò nia mangé. Valgünes indò é dër da medejina, d'atres indò da tosser, che vëgn lasciades in pesc da tirz y da jënt. An mëss dì: da medemes sostanzes vëgn-el coses tan desfarëntes.

Da ci vëgn-el pa chësc, ci gauja é-l pa chilò? Pu, chësc sta mefo tla sort, disc-un.

Insciö è-la inc feter pro jënt. Düc à mefo inc corp y anima dla medema natüra, vir söla medema tera, les condiziuns de vita é sö pur jö les medemes; al é bëgn impü de desfarënzia da un o l'ater, mo nia de plü co les diversces terres pro les piantes. Düc ciafa les medemes grazies, i medemi mitli, la medema fede y i medemi sacramënc, altamo da Chël Bel Dì infora, pur l'anima.

Y impò ci desfarënzia da üna na persona a l'atra! Un devënta gran, n sant, l'ater resta pice, crësc jöpert, uress-un dì, devënta n pür piciadù. N n'ater fesc tröp dl bëgn y ciamò n n'ater fesc ma dl mal. Valgügn é de gran ütl pur tanc, d'atri indò i é ma de dan.

Tröc va söpert, la strada ërta y strënta, mo ciamó de plü, disc l maester divin, va söla strada lergia, che mëna jöpert.

N'é-l nia inc chilò pro la jënt, sciöche pro les piantes dla natüra cun les medemes condiziuns de vita, o altamo in sostanza feter les medemes! Ci desfarënzia da un a l'ater!

Purciudì pa chësta desfarënzia? Co pò-n pa se splighé chësc? Da ci vëgn-el pa? Ci che pro les piantes cun les medemes cundiziuns y i medemi mesi pur dütes fesc, che ëlles vëgn impò üna tan desfarënta da l'atra, é val de misteriojo in funz a l'anima dla pianta, ch'i ne savun dër da splighé, val tan d'ascognü, che degügn ne veiga, mo che impò é chilò y duc pò constaté y che la Bibia aposta osserva, can ch'ara disc: „Do sua sort". A chësc n'uns magari mai dër punsé, mo udëi l pò-n avisa de fora ia.

Y pro la persona umana, ci é-l pa che fesc chëlla simil cosa, sciöche pro les piantes tla natüra? Chilò é-l la libera orenté, che fesc düt; la orenté de vignun fesc, che jënt sot a les medemes cundiziuns impò mostra na té gran desfarënzia un da l'ater. Chësta y düt chësc fesc, che un liberamënter devënta o na bela flu, che ralegrëia, o n bun lëgn, che porta de bugn früc, mo che pò inc fa, che un devënta erba ajia, zizania, o dl düt na erba da tosser. An disc gunot: „Chësc o chël à bel n te natural, n té caracter, o al tira do sü genitori, al à bel n té sanch; al n'é nia bun, al ne pò nia fa atramënter.

An sa y capësc, che zertes zircostanzes ne lascia crësc sö piantes tan bëgn, che d'atres cun miù terac y plü sorëdl, mo al é ma in general coses secundaries. Insciö sa-n inc che persones mëss vire te n'aria malsana datrai y gareta impò bëgn, al cuntrario indò tanc podess avëi düt, ci che i podess fa crësc sö prosc y indertüra, mo impò ne garet-i. Al sta mefo impò in ultima y sura düt, ci orenté, che un à. Tanc pur les cundiziuns de vita, ch'ai gudô, foss sta destinà a deventé val de gran y bun, magari dl düt sanc, mo ai n'à ëi instësc nia urü; ai urô instësc avëi, mëssun dì, ci ch'ai é deventà. Chi che n bel dé sarà sön Paraisc, podarà dì: Che iö sun chilò, mëss-i mëtt a cunt imprüma de düt dla grazia de Dî, mo spo de sigü inc a cunt de mia orenté, purcì che iö à urü y à metü düta mia orenté. Y sce un ruva jon l'inter, in ultima messarà-l inc cunfesse it y dì: Mia colpa, che iö sun chilò. Vignun in ultima e-le y deventa, ci che ei instess a oru in forza de sua orente. Chesta sora fesc in fin, sce un deventa n bun legn da früt o zizania da sciüré te füch. Duc à les medemes poscibilités. Che ëlles vëgn anuzades fora diversamënter dai singoli, chesc sta tla orenté de vigni persona y de chësc é vignun, che porta sua responsabilité.

Y sëgn d'isté jid-e mo sö pur munt y ciare-i ai ciüf, ai é i plü bi y i plü nobli de düta la flora. Purciudì pa tan bi? Trëi mëisc düra l'isté curasö y te chësc tëmp tan pücies edmes zënza frëid y broja, tan pücia tera, ma giara y saurun jö a pé di crëp. Püch de bun à-i. Mo üna na cosa à-i danfora a sü fredësc jö tla val. Sorëdl à-i, da duman adora cina da sëra terd. Purchël es-i plü bi, tofa plü bun, ai à i plü bi curusc. Ai à sorëdl!

Persones é-l valgünes sön chësc monn, che sumëia avisa a les piantes de munt.

Megra la tera, frëid tres indò, cürta la sajun, tampesta y burasches à-i da tignì fora bel assà: crusc, tribulaziuns, fadies y strüscies de vigni sort. Y impò florësc-i plü bi, plü nobli co sü fredësc y sües sorus, che l'à n toch damì che ëi. Ai é plü de virtù, de bones opres, de sacrifizio. Chisc é sciöche les flus de munt. D'aulà vëgn-el pa chësc? Ai é plü dlungia l sorëdl, ch'è Idî. Mai n'es-un plü dlungia Chël Bel Dî, che can ch'an é tl dolur y sot a la crusc, can ch'an n'à nia dütes les comodités, mo can ch'an mëss se porvé y se paré. Gesjù y s. Maria, i plü sanc, chisc n'ess nia adoré la scola dla crusc, mo inc ëi é passà pur chësta a ejempio y cunfort pur düc i tentà y purvà al monn.

AGOST

(„Idî à impianté n Paraisc de plajëis". Gen.)

Bosc y campagna porta nüz y früt pur la vita. Mo l'uomo sënt bujëgns plü nobli, do ch'al à cuntenté chi dl

corp; al ó inc avëi val de bel, val de nobl, val pur se tripé y pur s'la gode. Y chësc ó-l avëi dampró da ciasa. Purchël à-l dlungia ciasa so urt, aulà ch'al pò ciaré y udëi, se senté jö y palsé, avëi valch pur ödli y anima y cör y pinsir. L'urt cun sü ciüf y piantes, cun so vërd y bel sté recorda l paraisc pordü, ch'an ne pò desmentié. Dües coses, disc-un, se dess ester restades dl paraisc terrester: i ciüf, che crësc t'urt y i ödli di pici inozënc. Mo ciamó n terzo s'é-l resté: l cör o anima plëna de virtù. Chësc é l paraisc dl'anima. Chësta é plü co n record ma, ëlla é l paraisc terrester indò restituì.

Sot al sorëdl dla fede in Dî y la plöia dla grazia de Gejù Cristo sta-l, a mez n monn plëgn de spines y spinac, delibré da la maledisciun dl picié, n urt pro ciasa, che Gejù à frabiché pur i sü, y i ciüf de chësc urt é les virtus.

L faidl é la prüma flù de chësc urt y la plü fina y dal plü bun tof. Al crësc inc fora d'urt te postc ascognüs, mo l plü bel é l faidl d'urt. L faidl significhëia l'umilté. La umilté é la virtù, che se fesc picera y sta indò, che n'ó nia ester udüda y chirida, mo ëlla n'i gareta nia de sté ascognüda, so bun tof tira düc purmez. Ëlla ne pò nia s'ascogn, tan gion ch'ëlla oress. Ëlla attira i ödli de Dî y dla jent a se cun sües beles manieres, zënza ch'ëlla mines o chires val de té. L faidl é violet y chësc é l curù dla penitënza. Se sintì püri piciadùs é la plü bela strada a la umilté. Al é incie faidli blanc y chisc dess avëi n bun tof de morvëia, plü che d'atri. La umilté unida a la purité, é la plü prezioja umilté. S. Maria é sciöche n faidl blanch.

Al é inc d'atri faidli, faidli de pré o salvari. Chisc ne se fesc tan pici co i dër faidli, faidli de pré o salvari. Chisc ne se fesc tan pici co i dër faidli d'urt. Ai se destira tan ch'ai pò. Ai é inc violet y magari blanc, mo so curù n'é tan bel y fin, tan tler y nët, sciöche i dër faidli, che crësc t'urt. Spo n'à-i nët degun tof, purchël nia tan chirìs y cuiüs. Insciö é inc gonot la virtù falza, da ingiané saurì. La umilté falza fesc, sciöch'ëlla uress se fa picera y impò ester odüda; ëlla se dërza sö y se destira, tan ch'ëlla é buna. An fesc sciöch' an foss i plü gragn piciadùs dl monn, mo guai a te, sce t'i das dërt. A chisc i disc-un pur latin „Viola canina, faidl da cian".

La **rösa** crësc-el inc t'urt. Ëlla é la regina di ciüf. Ëlla crësc y se slergia fora da brüscia, o s'alza sön n fostü cun na bela corona de flus, o ëlla se rampinëia sö pur mürs o parëis y rüva cina sö da tët de ciasa. La flu é fata de n grüm de föies, so tof é fin y nobl, so corù é blanch, cö o ghël d'or. La rösa é l plü bel simbol d'amur. Ëlla crësc sö alta, amur de Dî, ëlla crësc y se slergia fora indalater, amur dl proscimo. Cun so bun tof abrac-ëlla düt y düc, ne stlüsc fora degügn.

San Paul apostel cunta sö te na süa lëtra tan bel, sciöche l'amur de Dî y dl proscimo se mostra te sü bì curusc: la rösa blancia é l'amur zënza fistide, che se sciüra nanter i brach dla divina Providënza. La rösa cöcena dal curù da sanch é l'amur, che patësc pur Dî y pur i atri. La rösa ghëla, curù d'or, é l'amur glorificht di Sanc. Röses violetes ne n'é-l nia. Violet é l curù dla penitënza y de chësta ne n'à-l nia de bujëgn l dër amur, al ne fesc nia picié.

L **gile** é l ciüf plü nobl ten urt. So fostü cun les föies piceres spizoses crësc sö lunch y söla piza se slergia fora l bel caresc blanch dl gile, dal curù dla cëra y cun n bun tof duc da mil. Chësc é l gile, simbol plü bel dla purëza y inozënza dl'anima. Chësta pianta nobla y bela ne gareta nia ert tl cör di pici, mo ëlla ne pò madër nia ester tocada o desturbada, scenó ne florësc-ela pa nia. Sce la inozënza vëgn tocada y rovinada bel tl cör di pici mituns, spo ne vëgn-ëlla mai plü a flurî.

T'urt udô-i crësc n gile. Al ê bel co alt so fostü y sön som ê-l bel trëi popi. Un se daurî bel sö impü; t'en cürt dô-l flurì. Do valgügn dis pasâ-i indò ailò, mo co ciarâ-l pa fora l gile? Dütes les föies ê mangiades jö dal mane, inc les flus da té pici büsc y sfransades, nia de bel plü. Ci é-l pa stè? Ci è-l pa gnü pursura chël bel gile ? Romuns fô-le, grosc y fosc, bel sciöche té snec moi da sbaves, sluzig da sgricé, che lasciâ indò süa pazité. Chi che lì chësc, capësc

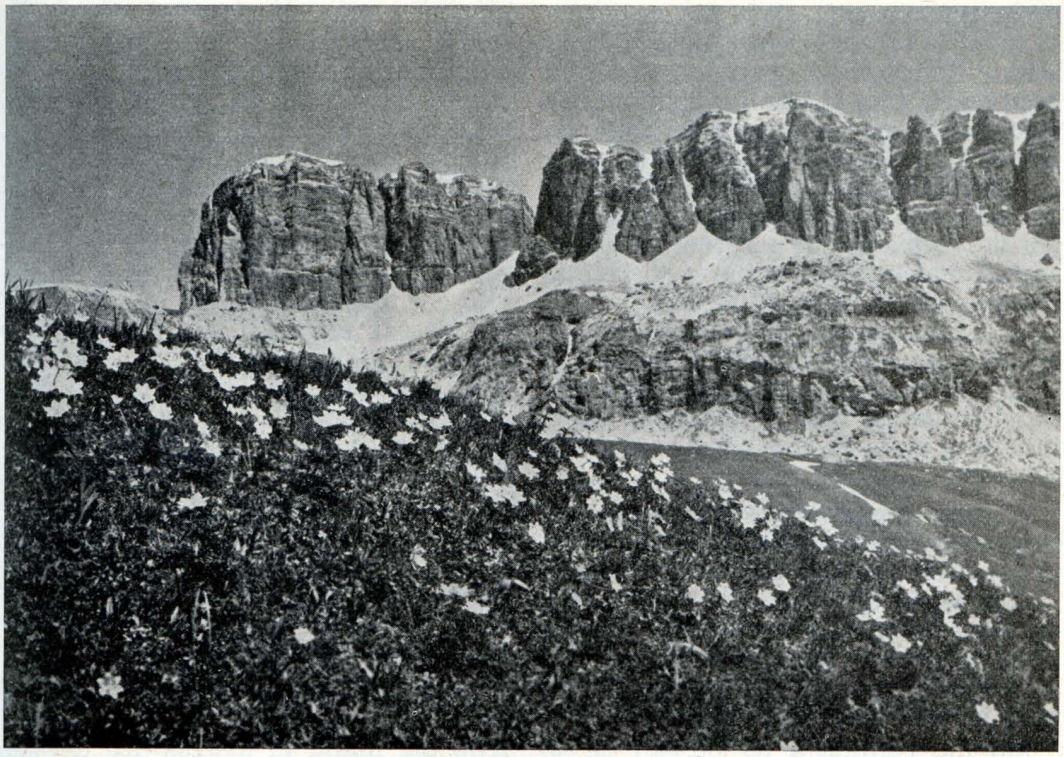

atira, ci che chësc ó dì y ci ch'al é da fa col gile.

A mez agost é-l s. Maria dal ciüf, la plü gran festa de santa Maria. Tla Bibia é-la nominada: „l'urt sighé ite". Süa anima é n urt sighé ite düt incër ia, aulà che nia, nët nia de rì n'à mai pudü ite, y aulà che al chersciô les plü beles flus; dan da düt l faidl dla umiltè plü bela, la rösa dl plü gran amur pur Dî y l proscimo y l gile plü blanch y fin de süa gran inozënza y beleza. Y te chësc urt dl Paraisc chersciô-le y florî ti plü bì cursc n grüm d'atri ciüf, che a i cunté sö y laldé süa belëza ne finiss-un mai. Purchël cöi les jones pur chësta festa i plü bì ciüf, ch'é t'urt y fesc cun düc n gran ciüf, bel a ciaré sciöche n té pice paraisc, y i porta a lascé benedî in onur de s. Maria, che lascia la tera y va al cil pur ester incoronada regina dl cil y dla tera y nosta uma, che prëia pur nos y se lascia indò l bun tof de sües virtus, ch'i poduns-e i jì do n dé inc nos.

SETËMBER

(Dess a nos l pan da vigni dé)

Tan bel ch'al é chisc dis da do mez isté a spaziré pur les campagnes, aulà che düt madurësc plan, dl düt y é arjigné a la racolta. Co é pa gnü y corsciü düt? No ma insciö sura nöt, nia ma da incö a induman. No cun chëlla prescia de nüsc tempi, che ne cunësc degüna paziënza y ó ma fa snell, che l laur side fat, mal o bëgn, madër ch'al sid ruvé.

Al n'é nia tan dì, che l ciamp ê ciamó curì de nëi, spo gnê-l l'aisciüda, che dejedâ düt a nöia vita, spo gnê-l vërd y i spisc s'alzâ, gnê lunc y stersc, y sëgn sta-i chilò sciöche n regimënt de soldas bel a lignora. Ciamó val dis y an gnarà a i condüsc te majun, aulà che ai darà ca de bun orde o furmënt o siara, che deventarà in ultima l pan pur la jënt.

Chësta é la storia de nosc pan da vigni dé. Plü gonot n petler fesc na burta müsa o brunturëia, sce ël impé de val

lires, ch'al aspetâ, ciafa ma na pücia sëcia, al la sciüra magari ia do na brüscia, y impò è-l l pan la cosa plü nezesciaria pur la vita da vigni dé. Te vigni tò de pan é-l ascognü impü de val dl cil y dla terra, val dla natüra y dl spirituale, val de Chël Bel Dî y val dl'uomo, val de misterioso y gran. Vigni dé vëgn-el metü sön mësa y ne se stufun mai purdërt impara; y sce ëlla messess ester, viess-un inc cun pan su. L pan é la gran scincunda dl pere dl cil söla mësa dl rich tan bëgn co sön chëlla dl püre, che al lascia crësce ia pur l'an cun sorëdl y plöia y spo partësc fora vigni dé cun dües mans a la jënt.

L'uomo mangia vigni dé y ne pënsa magari gnanca, che al vir, crësc y laora in forza dl pan, che ël i à tut a la terra benedida da Chël Bel Dî. Purchël dess pö l'uomo se recurdé de ringrazié y perié vigni dé: „Dess a nos l pan da vigni dé!" Inc sc'al à dé sües fadies, tröp de plü à dé Chël Bel Dî.

Mo inc l'anima à de bujëgn de so pan. Pur la mantignì in forzes, pur svilupé süa vita spiritual se damane-la spëisa spiritual. Sciöche n pan é-l pur i mituns l'insegnamënt di maestri. Ci che un sa y à imparé pur la vita, n'à-l tut fora de so cié, al l'à tut da d'atri. Ci ch'al à imparé dai maestri, dai libri, da la scola, da la parora via d'atri, à-l tut sö sciöche na spëisa y à trat fora sües forzes y cogniziuns. Mo la desfarënzia nanter pan dl corp y pan dl spirito é grana: sc'al é pan pur dui y cater dess s' el partì, spo mëss dui se duré fan, o düc cater n'un n'à nia assà. Mo l pan spiritual, la parora dl maester, dl perdicadù é sciöche la moltiplicaziun dl pan tl desert, che se moltiplichëia tres, plü che an n'un damana. La parora scrita o drucada arjunsc ciamó plü inant, va fora dla scora o dlijia pur düt l monn, düra pur seculi y i dà nutrimënt a les generaziuns, ch'à da gnì. Y sciöche l corp sta sot a l'anima, insciö inc l pan.

Gejù i incundâ süa parora al monn tan che pan dla vita. Mo al é jü ciamó tröp plü inant. Ël instëss urô deventé pan pur la jënt, pur ch'ëlla toless d'in-

fora vita, forza y nutrimënt pur süa salvëza eterna. Al urô se dé se instëss, süa persona, süa cier y so sanch, cun divinité y umanité pur spëisa y boanda salutare. Chësc é l Santiscimo Sacramënt, l pan dla vita in verité. Cuntra chësc é vigni pan natural da püch o nia. Cristo vir te me; insciö é-l da capì l mistere dl pan dla vita de Gejù.

L pan natural, na-ota tut sö te nosc corp, perd dl düt süa forza, süa natüra, al devënta nosta cier, nosc sanch. L pan che Gejù se dà tla s. Eucaristia fesc düt l contrario. Al ne perd nia süa forza y süa gloria, mo se tol a nos nosta natüra rovinada, nostes meseries, nosta persona oramai y — o miraculo gran — al se trasformëia te ël, se divinizëia. Sciöche na gota d'ega ten gote de vin, devënta vin; sciöche na gota d'ajëi ten gote d'ega da zucher perd so àje, insciö fesc cun nos Gejù deventé pan, can che al vëgn te nost'anima tla santa Comuniun.

Dés-e tres de chësc pan, dijô, la jënt, can che Gejù i impurmetô l pan dl cil tla sinagoga de Cafarnao. Insciö messuns inc nos i dì a nosc bun Signur: „Dés-e tres de chësc pan". Ne sun mai bugn de l tó sö t'en iade y ne sun nia bugn de se lascé trasformé t'un o püc iadi. Chësc va plan, plan, sciöche nosc pan dla terra crësc plan, plan, düta la sajun dl'isté. Purchël messuns-e jì gunot y bëgn arjignà, spo cun la paziënza y la perseveranza fajarà chësc pan l gran miraculo inc te nos: deventarun üna na cosa cun Gejù, ciafarun süa vita, sües virtus, süa imortalité, süa gloria, süa vita eterna.

„Che ch'mangia de chësc pan, arà la vita eterna".

LE TREMOROZ

Storia de M. A.

Pire, l paur de Plansurarü, â incie mossü jì te vera desco tan trec d'atri de sü compagns. Al ea en om te chi agn — desc'an disc — che le tiroler vëgn sciché, encër i caranta ia. Bun da lauré y da scintré, bun da porté manes, da trà taies y da porté le gran confarun, incie can ch'al jea le maiù ont.

Düc l'â ien y dlunch ê-l bëgn odü. Al n'ea no falz, no invidiùs, no capriziùs y gnanca empormalùs. Trat sö é-l gnü con pan de siara, jopa restida, balotes y scarté y so nordpol é incie gnü gonot cuncé jö con frasces de nod la y cösc döt adöm à-l orü ester por le fa garaté.

Mo ci che Pire sparagnà le plü, ea les parores. Chëres ea cieres pa ël. Al ne dijea nia trep por en groscen. Mo le laur, ch'al fajea ciamó plü eniert, ea le scrì. Al dijea datrac: „Le plü bor laur é fa sì con la pëna". Pire â na fomena, co â enom Berta, y en möt, ch'al i â lascé metter enom Iochele.

Pire â mossü jì te vera y danlò fajê-l so laur da soldà desc'al toca. Sanbëgn ch'al punsâ incie gonot a ciasa a söa fomena y a so Iochele. Tëma o pora n'à-l nia, le slop sâ-l incie da manajé, mo scrì a ciasa, chël ea le laur plü crö de por ël te döt le tomp de vera. Empò ê-l incie sforzé da fa cösc laur.

Can ch'al mettea man da scrì na cherta, spo se spödâ-l diesc iadi tles mans, se despiâ le iancherle, parâ les magnes daéte da comedun, entonjea la pëna diesc iadi tla tinta y aspetâ vigne iade endò cina ch'ara ea asöta, spo finalmonter garatâ-ra, mo te cater agn de vera à-l ma scrit cater iadi a ciasa y trëi iadi à-l podü jì in Urlaub.

Tla pröma cherta scriea Pire: „Mia bona fomena! I vir-i ciamó y le poch à-i ciafé. Sce le möt é rio, spo dà-i ma striches. Salüdi! Pire".

La secunda cherta: „Mia bona Berta! I vir-i tres ciamó y chël mo fesc-i enstëss de morvëia. Sce le möt é rio, dà-i ma ciamó. Salüdi! Pire".

En dé ciafa Berta na fotografia y sön chë fotografia odê-ra so Pire con trec d'atri soldas t'en lazaret y sön le

iancherle â so Pire na medaia. Sön la pert ia de do stê-l scrit: „Mia bona Berta! I sun gnü ferì, sëgn sunse endò varì. Endoman vai endò sön la front. Sce le möt é rio, tè-le tles orëdles. Salüdi. Pire".

Söa fomena i scriea spo, ch'al dess pö cunté, desc'al â ciafé chë medaia. Sön chëra respogn-el tla quarta chërta: „Desc'ar'è stada con chë medaia, chël n'é nia val d'extra. Le maior m'à cherdé, i messâ sté chit y spo m'à le caporal taché sö la medaia. Sce le möt é rio, striches! Salüdi. Pire".

Do cater agn de vera à Pire podü jì a ciasa. La vera ea roada. Ci ligrëza a odëi endò söa jont, la fomena Berta y chël picio Iochele, co ea belo corsciü cotan. Te na picia mes'ora à-l albü cunté döt cant, ci ch'al â odü y fat te cater agn de vera.

A chël picio Iochele i sâ-l bëgn incie tan bel, ch'al ea endò gnü le pere y dla ligrëza saltâ-l y scriciâ por chi porti ete y fora y sö por chës stighes sö y jö.

Berta i â fat na bona cëna a so Pire y do cëna à-ra döt bel romené ia, metü les oles y chi goti y chës angostares sön scafa y se n'ea spo jüda te stöa a i cunté a so om le bel y ciamó plü döt le bort co ea sozedü te chël tomp lunch, tan lunch, ch'al ea sté demez.

Deperpo ch'ara cuntâ dassën, ald'on t'en iade: „Pic, pac, pic, pac, pic, pac, clic, clac", na vera de copes y goti y oles co tomâ ia por terra.

Berta salta fora en ciasadafü y vëga na roa de spidic ia por terra, ch'ar'ess plü ien bradlé, sciöbëgn ch'ar'ea plëna de ligrëza por so om, co ea endò roé a ciasa. Oramai düc i goti y les oles y les copes ea tomés jö de scafa y ea jüs en tan de toc.

Da üsc de ciasadafü ete gnê-l spo, döt gram y con en dëit tla bocia y la grigna da bradlé, chël picio Iochele.

Atira mina söa oma, che ël si-e sté a mazé jö ia por terra dötes chës belles massaries. Ara le tol t'en brac, le mëtt sön en jenëdl, le lascia ciaré sot na sciabla fora, i tira jö la braia, tol ca le plü bel conitl dla lëgna de ciasadafü y i an mosöra jö cater a so Iochele, ch'al scraia: „Uh, uh, uh!".

„Ci as-te fat? Baricia, bose, canaia, ronz de möt!".

Dal blot bradlé n'é Iochele gnanca bun da dì na parora. Empormó do valgügn süstuns, s'anfid-el da se defëne y disc: „Iu n'à fat nia, iu ne sun nia sté".

A cöstes parores se dessëna söa oma, le pëia ciamó n iade, i dà n per de strisciuns da les orëdles ia i disc: „Ci, craut maradët, ciamò montì! Da che as-te pa ciamó emparé da montì? Sëgn ciara madër, ne mëtt-el pa ciamó man da montì?" Porchël che t'as montì, ne ciafes-te enscnet nia da cëna y sëgn marsc sön let!".

Le möt, döt sprigoré, s'an va dlun bradlen sön söa ciamena.

Berta chëi adöm düc chi spidic, scoa i plü pici t'en bagai y va, ciamò döt dessenada, te stöa.

„Ciara madër", disc-era a so Pire, „cösc craut de möt se mëtt finamai da montì!".

„Da me na ota ne n'à-l pa emparé", respogn Pire, „ch'i ne sun cater agn nia plü sté a ciasa". Por tan na picera ne s'an fesc-el nia d'enfora. Al n'à bëgn odü cotan de maiüs te vera, mo empò ne i son'era nia bun, che so möt mont. Por se paré ia cösc desplajëi, daür-el sö le radio y al alda tles notizies, che soradöt le paisc é-l gnü sontì en gran tremoroz mefo dër dan da n cher d'ora y cösc tremoroz ess propio fat bindebò de dan a les ciases. A aldì cöstes notizies, pons-el ai goti y a les copes, co é tomades jö de scafa y s'é rotes.

„Sc'al foss mefo sté le tremoroz la gauja y no Iochele", disc-el a söa fomena Berta.

„Ester pò-l assà", mina Berta.

„I va ciamó n iade a damané Iochele, sce ël é sté a fa chë bërta", disc Pire.

Y spo va-l sön ciamena, sö da Iochele.

Chël picio Iochele é te so let, al ne dorm nia, al à i edli daverc y ciara sö sot y can che so pere va te ciamena, mëtt-el man da bradlé. Le pere va ia da lettira, se sonta jö dlungia so möt y damana: „Sëgn dì mo, Iochele, dër de sogü, sce tö as mazé jö chës massaries te ciasadafü. Dì m'al ma! I ne te fesc-i nia".

„Pere, iu ne sun nia sté", respogn dlun süstenn le picio, „i ne sun nia sté iu".

Le pere tol ca la man de so möt i disc: „Iochele, i te crëi-i, te ne montes nia".

Pire lea spo sö y te chël vëgn-el belo incie la oma, Berta, da üsc ete con en taì de torta y sora ia na ciocolada.

La oma va ia da so möt y disc: „Tö n'as nia mazé jö chi goti, al é sté le tremoroz". Sëgn sa-i, che te ne montes nia. Tlo, mangia ma sëgn, encomà che te n'as nia montì".

Iochele se sonta sö, se tersc debota jö les lagrimes y sü edli mëtt endò man da s'la rì bì contonc. Bela ligra i ciara pro söa oma.

Can che Iochele â albü roé chë bona cëna, disc-el a söa oma: „Oma, can vëgn-el pa endò le tremoroz?".

N IADE SÖN BOE'

(Sun jüs pur nostes Dolomites)

Da doman adora, n bel dé d'isté, jêns-e da Punta da Bos sö verscio i plans da Corvara. Les stëres lumina ciamó sura la piza de Boé. Lasciun a man ciampa Corvara y s'ojun verscio Colfosch söla strada de Jù de Gherdëna y incuntra al bosch y Val de Mesdì. Les dües villes Corvara y Colfosch ne s'é nia ciamó descedades, an ne vëiga ciamó degun moviment. Nianca jënt da paur ne se fesc udëi pur chi prà, scebëgn ch'al foss desigü bun tai da n té bel dé y aria frësca. Sassongher se dërza sö sö al'alt grisc y ros, les pizes de Cir plü insö pè de urëi cun tagn de dëic jì a pié do l sorëdl, che de sigü gnarà jö bel luminus incö, i parëis y banc de Boé é ciamó tl scür y düt fosc.

Jun do na picera sëmena da la strada demez, ite pur pastüra y rovun a pè

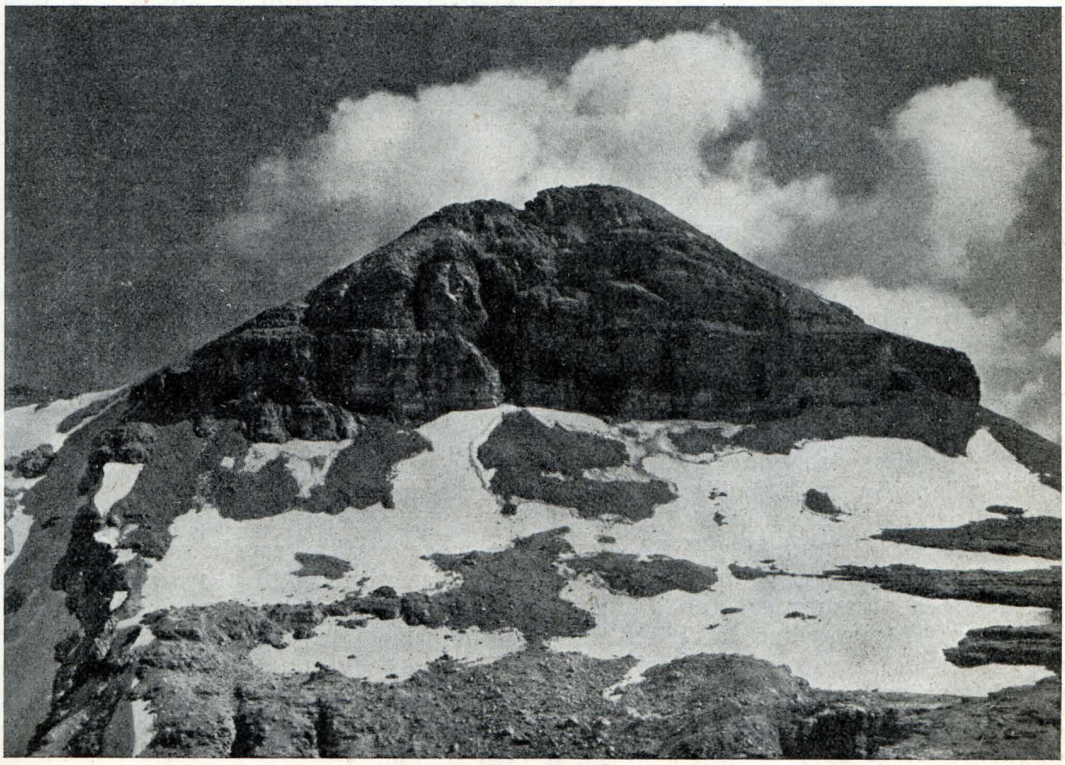

dla misteriosa Val de Mesdì. Ërta sö va-la sëmena sö pur lastuns y scalins, che la natüra à ciavé fora col jì dl tëmp. Un ch'à scrit cun gran amur de nostes Dolomites, dijô: „Val de Mesanöt", purciudì ch'ëla é tan scüra y zënza sorëdl gran pert dl dé, inc d'isté. Mo bunamënter i disc-i insciö chi da Colfosch, purciudiche i abitanc dles munts lì jö gonot les ores dl dé dai postc, aulà che l sorëdl toca val piza y val crëp a na zerta ora feter anfat ia pur l'an. Y insciö tagn de postc à ciafé l'inom da chësc fat, pur e.: Piz da les nü, Sas da les diesc, crëp da les ünesc y insciö inc Val de Mesdì, dea che incër les dodesc da misdé apëna da chilò y ailò impü l sorëdl vëgn jö pur i parëis, y ailò sa-i jënt, ci ora ch'al é, can ch'ai é fora pur campagna pro l laur. Insciö ê-l zacan, aulà ch'an n'â nia ores de gofa. Al dé da incö é-la atramënter, mo l'inom é impò resté. Mo an vëiga da chësta cosa, che nüsc vedli savô da osservé indertüra la natüra.

Can ch'an sta jö a pé dla Val de Mesdì y ciara sö, pè-le de messëi jì sö pur n ciamin oramai, tan strënta y ërta é-la. Da l alt injö vëgn-el jö n salt d'ega da n crëp, che vëgn pur chësc nominé Pisciadù y de buriada cun Piz de Pisciadù fesc guardia sön som la val strënta da insom la val, aulà che düt se slergia foformé Sas de Porta, che se deura sö ra y lascia plü liberté al turist. Nos jun var a vare sö dërt inanter chi parëis a man dërta y ciampa, che pè de ruvé sö a cil. An se sënt oramai drucâ jö y da tumëi de ester vigni mumënt supulìs da chi crëp, che pè de messëi se stlüsc adüm. La val pè de ne avëi no principio no fin, zënza porta da jì ite o da jì fora, crëp da üna y da l'atra pert, plü insö banc y sö y sö pizes üna tl'atra. An mina, ch'an side sarà ite, zënza speranza d'i sciampé a chësta fossa de pera. Sc' an s'osc y ciara zruch, vëig-un Sasongher tan dlungia, ch'al pè de stlüsc düt da l'atra pert. Les pizes dl Cir é bel tl plü bel sorëdl y mëna jö impü de luminus te chësta val ciamò scüra sciöche da mesanöt, y restarà ciamò codì scüra, purciudì ch'ëlla se stlarirà impormó incër misdé.

Mo sö sura de nos, sö a l'alt, a man dërta y man ciampa les pizes s'impëia üna indò l'atra, sciöche da füch, sciöche flames cöcenes, sciöche canderlirs de pera cun flames, luminoses: Pisciadù, Dënt de Mesdì, Antersas, Sas de Lech, Piza dles Nü, da les Diesc, Sas da la Dlacia düt pizes impiades dal sorëdl da la doman. Datrai n iade pè-l, che val rai dl sorëdl i sciampes jö pur val sfëssa strënta o forcella inanter i crëp, mo spo s'un tir-el indò zruch y lascia la val scüra.

La nëi düra y dlaciada gracia sot nüsc cialzà da brocies y la nëi sfarinosa glizernëia, sciöch'ëlla ess ciafé impü de luminus da la sö jö. A man derta sön n banch vërd salta trëi o cater ciamurc ia y dö jö. Chi é i mius alpinistc ëi.

Plan, plan, mo tres plü insö, verscio l luminus y sorëdl, s'en tiruns fora dl scür y dles ambries fosces dla Val de Mesdì. Sun ruvà do nia pücia fadia söl ju tl plü bel sorëdl. Ciamó n iade ciarun-se jö pur la val scüra. An ne vëiga apëna la sëmena ërta y strënta. Jö da pè é-l scür, scür.

Al se sa bel, sciöche foss-un gnüs fora de cianô al bel sorëdl y luminus y ciald. Nia dalunc coraia a man dërta sta la ütia de Pisciadù tl sorëdl, dan da nos la Punta de Lech y Cresta strënta, sö dërtes, trames dües sura i trëi mile, y spo ia y sö a man ciampa l Boè, bel y maestoso, alza so cié. Ne se tignun sö dî chilò, scebëgn che ê-n stanc y che al foss sté bel a palsé impü, mo Boè s'aspeta ciamó, purchël jêns ma inant. Da Corvara cina sön Boé arat-un sis ores y nos ê-n söla piza de Boè ciamó danmisdé. La vista da la piza é stada descrita y laldada da tanc y tanc de turistc rinomà y conesciüs sura düt dl monn, che al ne paia la möia scrì ciamó de plü. Ëlla vëgn declarada üna dles plü belles y chirides de dütes les Dolomites.

Mo chël ne poduns-e se desmentié, d'i mené ia n bel salüt de munt a la Marmolada, che cun süa piza sciöche de ermo liciurënt tan damprò se mëna ca so prüm salüt, ëlla ch'é la regina dles Dolomites. Y spo saluduns-e ciamó n iade l Sasongher, Sas da la Crusc, Lagació, Sas de Stria, les Tofanes y ia de do

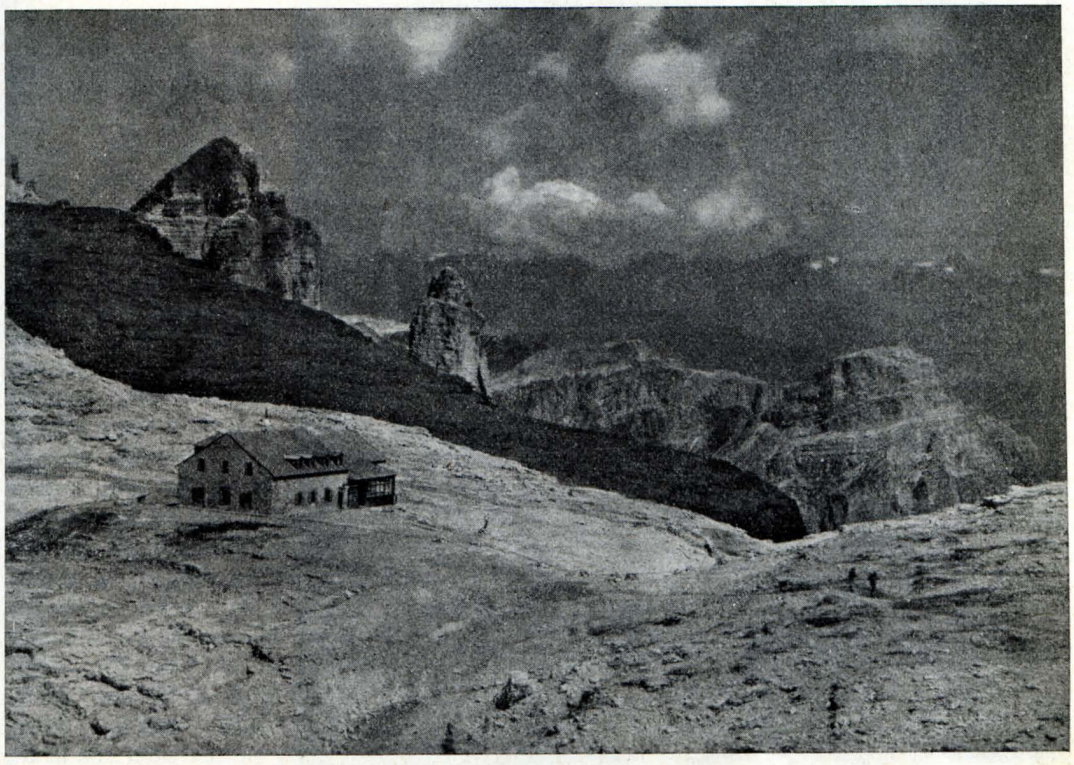

l Cristallo, Antelao, Sorapis, Nuvolau, Pelmo y Civetta, plü damprò Col de Lana, Setsas, Padon, Pordù y plü injö verscio sud l Schlern, Latemar, Rosengarten, les Pales de S. Martino y verscio west Adamello, Bressanella y sö y sö cina al'Ortler y verscio nord dütes chëlles pizes blancies che forma la morona dles Alpes. N panorama grandiojo y solene düt incër ia. Chi minuc, ch'an passa söla piza de nostes munts, ne se desmëntiun plë saurì, y chi ch'é sta na-ota sön Boé, oress tres indò da nü jì sö. La grandiosité y la massa dl grupo dl Sella cun Boé pò-n impormó udëi de plëgn da la Piza de Boé, mai da rodé incër ia y ciaré dalajö sö. Ëlla pò ma ester cunfrontada cun na gran fortëza cun sü ciampanins, bastiuns, mürs y portes, che dütes les ermes, inc les plü modernes, n'i pò fa nia, ater che i scrosté jö impü i mürs o i rumpì fora val pera. Te pos cunscidré l Sella da vigni pert, dlunch aràs-te la medema impresciun, side da la pert dl Pas de Sella cun i ciampanins maestosi, side da la pert dl Pas de Gherdëna cun sües vals, side dal Ciaulunch cun sü banc, che i roda incër ia un sura l'ater y side da la pert de Pordù, aulà che dües vals de Pordù y Lasties slergia i crëp indalater y deura sciöche dües portes, pur lascé ite a mez la fortëza..

Oramai é-l tëmp de lascé l Boé pur

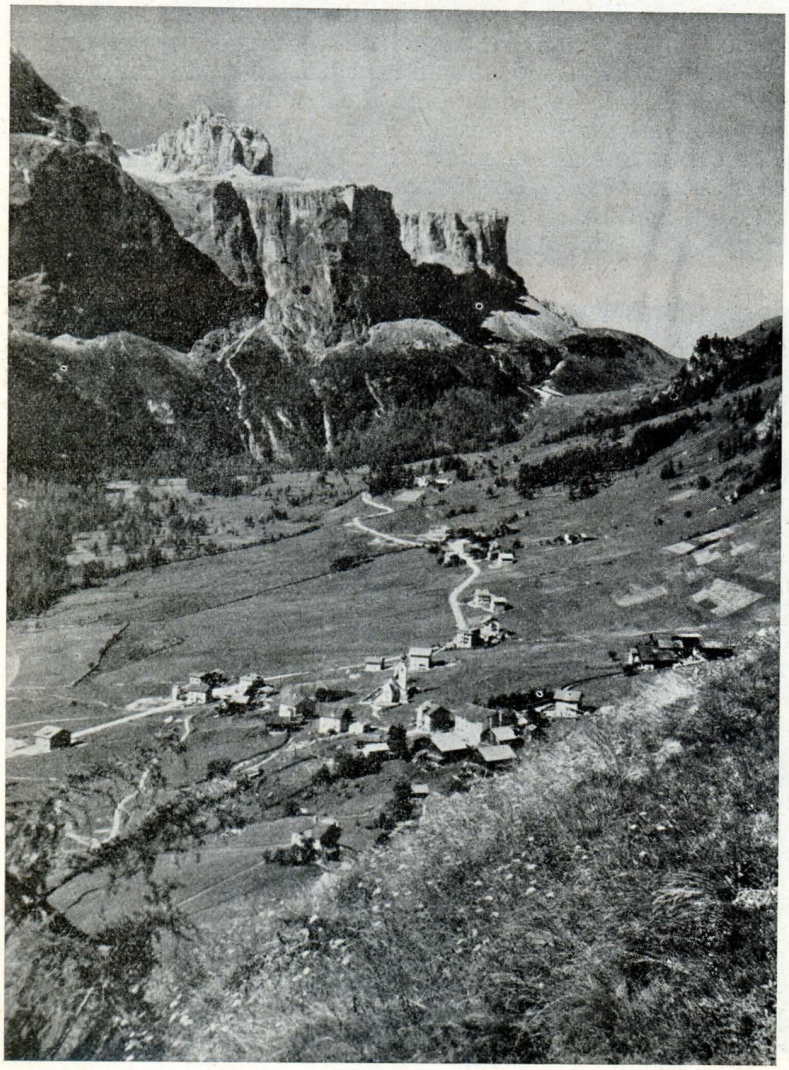

s'un trà indò jö pert. Vigni iade, can ch'an lascia na té piza alta, ch'an à messé conquiste cun fadies y ores de jì tres sö pert, spo sa-l dagnora impü da incrësce y an ti disc a roveder, inc sc'an sa feter de sigü, che an ne gnarà plü n n'ater iade. Al jì jö pert podess-un tó trëi sëmenes nia tan mal, an pò jì in Ciaolunch, o ciamó pur n terzo trù, che mëna jö al Pas de Gherdëna. Nos un tut chesc terzo trù, dea ch'urô-n passé dlungia l lech de Boà ia pur udëi inc chësc plü damprò. Jö da la ütia de Boà es-un ma jö t'un santyamen. Ailò suns-e storc pro pur n mumënt a destudé impü la sëi. Spo suns-e jüs jö y sura n prezipizio ia, asigurà da na corda de fertrat, aulà ch'an pò se tignì.

Do n püch spo suns ruvà pro l lech. Al é pic, mo bel, sciöche n edl blé a mez i crëp. Düt peres cër ia, l'ega se muiô bel plan, sciöche na man i ess fat aicia. Süa ega ê imprüma bela vërda, mo plü inant vercio l parëi, che s'alza sö ia da l'atra pert, vëgn-la plü y plü scüra. Na legenda disc, che dui amisc ê gnüs n iade sö dal lech de Boà y un à sciuré l'ater t'ega pur gelojia. Lec de munt à udü tan de tragedies umanes, sciöche les munts instësses, purchël é so müs y sües formes tan düres y frëides dagnora stades.

Do ch'un ciaré y punsé codì in urt al lech de Boé, sunsn indò pià ia y jö. L trù mëna jö pur la Val di Setusc, ërta y strënta sciöche Val de Mesdì, madër ch'ëlla é n toch plü cürta. Apëna ch'an ciafa chilò y ailò n sëgn de val sëmena, mo an vëiga dër bëgn cina jö da pè. In valgügn salc jö pur roes y graus rüv-un jö sura n banch plü lerch, spo va-n a man ciampa sura ia, spo rüv'un sura na costa ia y jö da les ciases y jù de Gherdëna. Al é bel söl terd domisdé ia, apëna che l sorëdl dê ciamó sura Saslunch ca, mo do n pez s'un jê-l ia y do jö, les ambries dl Sella gnê lunges y scüres cina jö da nos. Do ch'â-n palsé fora impü, gnê-le l'auto da Gherdëna, che se tulô y se menâ jö pur chëlles otes jö y fora pur la val.

Can che passâ-n jö a per de Val de Mesdì jö, spo ciaràns-e ia pur n ultimo iade y se dijô-n: Ëlla é indò scüra y misteriosa, sciöche incö da duman, can ch'ê-n jö da pè y piâ-n ia y sö pur chi furgnuns. Tl pinsir dijôns-e adio, an n'ater iade, sce Chël Bel Dî ó. Can che se ujô-n jö pur Colfosch, dütes les pizes de Cir y Sasongher ê intënc sön som da na beliscima inrosadüra, che se tignô incantà, cina che fô-n jö te chi plans da Corvara.

Y can che la Gader lasciâ aldi süa vedla ciantia, se restâ-l ma plü la recurdanza y l'incherscemun do les munts y sü misteri tl cör.

S. U. P.

Ci ch'al pò suzed de nöt

Mëda Trinele â n om d'or. Al â inom Filiz y al t'i fajô düt ci ch' ara urô. Al dijô dagnëra tan bel de scè a düt ci ch' ara se dejiderâ y cumana. Süa parora valô dlunch. Al ciarâ de t'i gnì incuntra in düt ci ch'al pudô y ch'al minâ che t'i fajess plajëi. Vigni iade ch'al gnê da marcè ti purtâ-l na bela scincunda.

De bambuna i â-l cumprè, a süa fomna, der un bel Gloskosten, pur ch'ara pudess mët ite i taìs de porzelan y les copes dal cafè. Al ê bel y al t'i plajô da spavënt; al â te bi pici üsc cun desëgns de linies d'or y d'arjent y ti ciantuns figüres d'angeli d'or. Filiz â propi stumè, purcì che da sëgn inant ê l Gloskosten cun düt ci che ê laite süa maiù ligrëza.

Mo plü ch'al se purvâ de la acuntentè y plü mura ch'ara gnê; y plü ch'al fajô bel impara y plü undërla ch'ara gnê. Ar' ê de murvöia zitia pur via dl gnì a ciasa de so om. Filiz messâ jì do messâ y do l domisdè atira a ciasa. Sce al s'intardivâ datrai n pü, spo ê-l Trinele che ciafâ n certo mot al cör, al ne ti gnê nia plü l flè y ara manaciâ de sufiè.

Na dumënia sëra Trinele ê jüda a ciafè na cumpagna püra. Filiz se n' â sanbëgn aprofitè de chësta bela ucajun tan nia aspetada y ê jü strochs ia dal'ustì a s'un bër n chert.

Dailò ê-l de sü vijins ch'â metü man d' al tò pur l nes y dal cuinè pur via de süa fomna che ti â tut la braia dal düt. Al se dudâ y se desenâ y pur ciafè curagio da i respogn aladò n cumanâ-l y n buiò n chert indò l'ater, cina ch'al se sintì bëgn d'ester n eroe. Tun iade ald-l dòn diesc y spo se n'è-l stè da üsc fora. Da jì a ciasa s'adurâ-l bëgn düt l tru y al t' i savò madër che al foss tan de peres te tru dea ch'al ciumpedâ tres laìte. A ciasa ê düt chit y scür. Bel plan y sö la piza di pisc ê-l jü it pur porte, al ciumpëda t'un banch y toma ia pur tera tan lunch che al ê ch' vëiga ma stëres. Atira mine-l ch'al sid ciamó ala leria. Cun gran fadia lê-l indò sö y va ia da üsc de stangode. Apëna ch'al à daurì l'üsc ald-l suflan y ruslan da fa impresciun.

Filiz se sperd y scraia: — „Trinele, Trinele!"

Degüna resposta.

„Trinele, baia mo; te fal val? — dì dì sëgn".

Sëgn è-l cez che se muscëdâ te let.

Al alda indò suflan y ruslan — tres de plü y plü sterch.

Al alda na usc: — „Ara ne düra nia plü dì. A mè me fal -l pa prësc nia plü. Iö möri y tö te stlundernëis inciarch!"

„Oh Trinele, al ne sarà pa tan no!"

„Pu-è, tö n te me crëis nia, y a te t'è-l düt anfat. Tö n te sas nia ci ch'i m' à durè pur te. Tö n te mirits nia, d'avëi na te fomna. Pur tüa gauja à-i ciafè chësc mote y manac-i de sufiè. Dui iadi ess-i bel adurè l dutur, no ma n iade. Y tö n te vëgns nia a ciasa y te stas incërch tles ustarìs. Oh, ci spavënt! Ci spavënt, al me tira adüm l col. I sufiei, i sufiei! Dora l vider. Aria mëss-i avëi — aria frësca — i möri".

„Trinele, mess-i jì a dò l prò?"

„Ah, tö t'uress bel ch'i muriss!"

„No, no, ma te purtè l confort dla religiun!"

„Aria frësca — aria frësca" — sustëi — ra, „dora l vider, dora l vider!"

Filiz urô stimè, mo al ê tan scür te stangode, al ne se ciafà gnanca n fulminante. Bel plan y dlun ciancantàn se tir-l ia da vider, mo al n'ê einfach nia bun de daurì l vider, al pudô ragagnè sciöch'al urô. Al ciumpëda indò ia da let y disc: — „Trinele, i ne sun nia bun de daurì l vider, al è tan sarè ite".

L'ëra sustëia: — „Te mëss ester bun, i sufiei — i sufiei". Ara fajô n vers, bëgn sciöch' ara foss finida demënter.

Filiz ciancanta indò ia da vider, ciumpëda t'un scagn y splunfa ia pur tëra ch'al ti roda indò les stëres intoron.

„I sufiei — i möri — aria frësca".

In dui cater ê-l stè bun de se trà indò ia da vider — y la cumedia metò man da nü.

„Oh Trinele, i ne sun nia bun de l daurì; i me prò ci ch'i sun bun; al ne se lascia nia daurì.

„Oh ci spavënt, spo mëss-i murì y murì a chësta moda".

A Filiz ti jê düta chësta cosa dër a cör. Al se tira indò ia da let y urò ti baiè dër da valënt.

„Sta curaìa, sta curaìa — aria frësca — i sufiei — i sufiei. Sce l vider ne se lascia daurì, spo spach-l fora".

„Spachè fora" — disc Filiz — „al foss sciode dl spidl tan cër".

„Ah insciö, sciode dl spidl y de mè no, ah insciö! Catö che n t'aspet-s nia l'ora ch'i mör-s. I te sun bel massa vedla, na jona urest tö t'un tò; catö, iö dess sparì".

„No, no Trinele, gnanca da punsè ne, restè dess-t ciamò y vire ciamò dì, dì. Tö t' m' ess indì nia ciamò massa vedla da baiè de murì. I me tëmi ma de me dè na dërta taiada cul spidl".

„Ah, insciö, chësc è to amur — respogn Trinele — n dër chestian dà süa vita pur la fomna. Sce i ne t'ess madër no tut tè. I t-l disc-i, duman sun-si morta te let, spo as-t ci che t'os".

„Degün flè — scrai-ra, t'un iade indò — degüna aria, i mör-i, i sufie-i".

Sëgn min-l veramënter ch'ara tir-s l'ultimo süst y dal gran spavënt scrai-l: „I splundri bele, tëgn ciamò fest l flè, madër ciamò n mumënt tëin-te l flè ... Au, i me ciafi nia plü l vider ... halt, i l'à".

„Splundra, plundra" — ald-l la usc dal let.

Segn — „trr, clirr — cling — trr."

La rudela è in tan de toc.

Apëna che Trinele alda l stlinghinamënt d'i toc de spidl, ch'ara tira dassèn, dassèn l flè y disc: — „Sii la grazi Dì, l'aria frësca, chësta fësc bun. Sëgn sun-si damì, ara va indò. L spavënt, l spavënt ch'i à messè tignì fora. Val de te n te augurassi mai".

Sëgn finalmënter â ince Filiz pudü ji te let. Ai s l' â ciamò n pü cuntada. Trinele t'i â fat tan de racumandaziuns y spo dò ch'ai s'â dit indò da valënc la buna nöt s'ê-si indurmedìs. Da duman ê-l stè Trinele la prüma da se descedè. Ci spavënt ! ! ! Al t'i salta ma ite n te frëit y spo indò n te cialt. Ara ciara mader fit a dërta fora — un chër d' ora ala lungia.

Ci ê-l pa?

L vider ê bel intir y nia rot. Mo l Gloskosten ê spachè. Chi bì üsc de spidl in tan de toc!

Filiz, te süa scimia, â aratè l Gloskosten pur vider!

Da laòta ne n'â Trinele mai plü ciafè te moti al cör.

Sepl Moling

LA VAL DLES MILLE Y UNA FONTANES

(N iade turistich pur Travenanzes)

In trëi de nos urô-n n dé de mez isté fa n iade da turist pur les munts de nostes beles Dolomites, mo olà che zënza püc s'intopa o s'infida a jì. Sun pià ia col'auto pur na strada, che é ma da i acunsié a chi che al n'i sa nia sciode dl gratun y dl magun. D'Al Plan de Marô cina Pederü ê-la plü bona, che ne se l'essun aspetada; da chilò sö pur la Val de Rudo gratân-se bëgn assà giara y peres, mo sun rovà a forza de zuruché y jì na ota inant y spo indò zruch, cina a les üties de Piceres Fanes. Ailò suns-e storc pro impü da l'ustì y do n pez suns-e jüs verscio jù de Limo, mo stenté uns-e plü co assà; l motor se scialdâ, l'ega fumâ sciöche n ciamin, les rodes slisurâ y nos messâ-n sburlé bindecié. Finalmënter l'uns-e fata y cuntënc fons-e can che raitâ-n dlungia l bel lech de Limo ia. Mo l toch plü rì gnê pa ciamó, can che piâ-n jö pur la Val de Fanes cuntra La Mirì y Punt Alt. Al é n tru, sc'an pò i dì insciö, strënt, düt plëgn d'otes, plëgn de crëp y pedruns; la mascin tirâ ma té salc y spo indò jö te val büja, che ëlla se sciürâ ia y ca, sciöche sac de farina. Datrai manaciâ-la de se sciüré sura fora y jö pur chi ërc. Sce l'autist n'à mai mostré süa bravüra, spo de sigü in chel iade, y smagatà y scassà sö lasciâns-e cuntënc l bun gratun y so comandant y t'en cürt stêns-e düc trëi sön „Punt Alt" y cun gran morvöia ciarâns-e jö tl forniun oramai otanta metri sot, cun parëis sö dërc, bì lizi y un da l'ater ma valgügn metri.

Insciö é-l da capì, che l ciaval dl Gran Bracun pudô trà n salt suraia y insciö salvé so patrun.

Al gnê ma oramai inment de udëi chëlla szena, che la storia cunta.

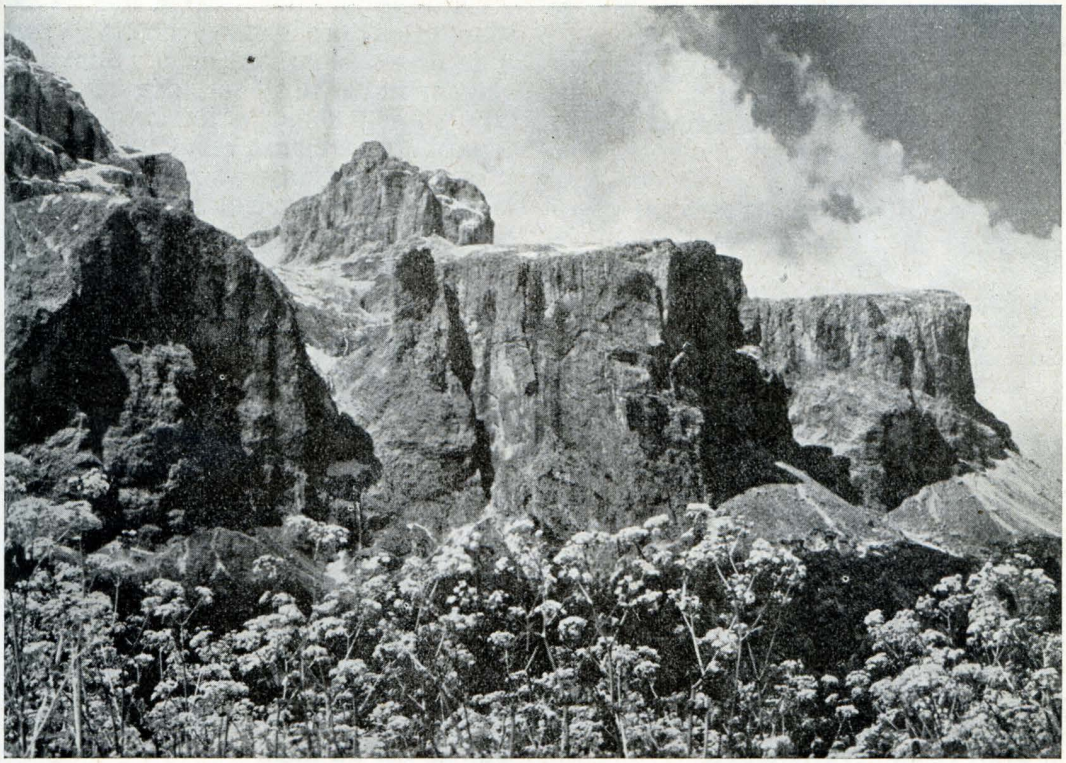

Jö, jö in funz dl sciaun aldî-n apëna rausciàn l rü che vëgn da la val de Travenanzes, che abina adüm dütes les eghes y fontanes y passa sot l punt pur jì a finì tla gran ega d'Ampëz, l Boite.

Passé ia l Punt Alt sön l'atra pert, va l tru imprüma ërt sö pert y spo va-n ite dërt pur la val de Travenanzes, tres do l rü ite, can da üna, can da l'atra pert, saltâ-n ia y ca, purciudì che punc ne n'ê-le.

Do che ê-n jüs n pic toch, scumenciâ bel l jüch dles fontanes. Chilò n'un vëgn'el fora üna, ailò n n'atra. Daimprò les veigh-un rogore sot n majarëi fora, dalunc n'en veig-un sluminàn jö dai banc y jö pur parëis moi di crëp. Bel n n'ora juns-e sot i parëis dles Tofanes ite söpert, da l'atra pert dla val s'alza sö l parëi, blanch sciöche lat, lerch y alt sciöche na plata de mësa, dl Valun Blanch, che separëia Travenanzes da Fanes. Chilò la val é strënta y scüra oramai da les ambries dles Tofanes, che tëgn demez l sorëdl cina söl misdé. Apëna che la sëmna à lerch y l rü, che tres se acompagnëia murmuràn sot jö tla sala taiada tla pera via. Da trames les perts, datrai da funz dla val s'alza sö i parëis, datrai indò va n toch insö na rò de giara y de peres y spo atira va sö dërt l crëp.

Sanbëgn che te na té val strënta y scüra dal püch sorëdl ne pò-l dër gnì sö erba, ciüf y cis nia lëgns indërtura.

L müstl crësc incër i gragn pedruns, jeniur de munt striscia bel platuré ia pur terra, val brüscia da tortes dër bassa prò de se slargé fora, ciosces de barantli ponüs jö da les lovines y che prò indò de se derzé sö. Chilò mëss-ëlles ester spaventoses le lovines, che drumbla jö dai crëp cina tl'aisciüda terd, che an pò ciamò udëi chilò y ailò tac de nëi.

Ciüf vëig-un plölere püc. Nia de morvöia, al i mancia ciald y luminus. Zavalis de munt, schürz brümz chilò y ailò, faidli de munt pici y megri, val ciüf dl ton sö pur chëlles rises, nagules de munt aulà ch'al s'é formé impü de cortesc y te val post ascognü plumac de chi pici ciüf cöci y blanc. Terd vëgn-i

a flurì y adora vëgn-el inver chilò te chësta val oramai tres t'ambria.

Mo i ne podun sté a chirì ciüf, messun jì inant, scebëgn che sun bel jüs codì. Y indò aldiuns-e les fontanes ciantàn süa ciantia. Da vigni pic anter sö a pé di crëp, da les piceres valz che vëgn lassö jö, y al n'é üna tl'atra. Al rogor y vëgn jö de té pici ciavëis d'ega, s'abina valgó adüm, striscia sura graus blancia n pez pur jì indò sot a se perde. Ailò n'è-l üna, che é bel n pic rü, chësc ciafa n n'ater fre, ai se salüda dër bel y va deburiada jö pert dlun s'la cuntan dër muntri. Bel dlungia sëmna n' un vëgn-el fora üna cun ega tan bela sarëna y frësca, s'astagna sö te na picia büja y va indò da l'atra pert fora y inant. Chilò ne poduns-e fa ater, co se lascé jö sön dui cater y bëir, ëlla é famojo bona frësca. Ciamó y ciamó fontanes y rüsc y fontanes tres indò da nü. Val de morvöia. Y dötes va jö cuntra l funz dla val; dötes, sciöche ëlles foss cherdades y inviades, salta y scricia muntres y sveltes pur tomé ti brac al gran rü de Travenanzes.

Can che an rüva feter a mez la val inanter les dües Tofanes, chëlla da mez y de Rozes separades da n vallun, ailò vëig-un na litra de fer, che va sö, sö cina sö a la sella nanter chëstes dües munts. Ëlla é ciamó restada da la vera y servì pur arjunje la forcella de Fontana negra, aulà ch'al ê n post de osservaziun. Curasö s'abin-el d'inver munts de nëi, dütes lovines, che vëgn jö dai parëis dles dües Tofanes, s'ingrüma ailò üna insura l'atra, cinamai n dlaciun s'é-l formé, che resta inc düt l'isté. Can ch'al vëgn spo la sajun cialda, vëgn-el jö ega y ciamó ega, rüsc, pici y gragn, bagna i parëis, ch'ai vëgn bì moi, salta sura i banc fora y jö dërt pur cënt y plü metri. Datrai n iade pè-l ma, ch'al vëgnes jö fazurì d'arjënt, soflà sö da l'aria, scarzà in toc y indò cuncià adüm. Spo vëig-un indò bindebò de rü, che vëgn jö pur na risa ërta, sciöche na sala da murin, spo salt-el t'un iade fora dërt tl'aria y se desfesc fora in mille y mille gotes, che slumina tl sorëdl te düc i curusc dl'ergobando. Val de bel da udëi.

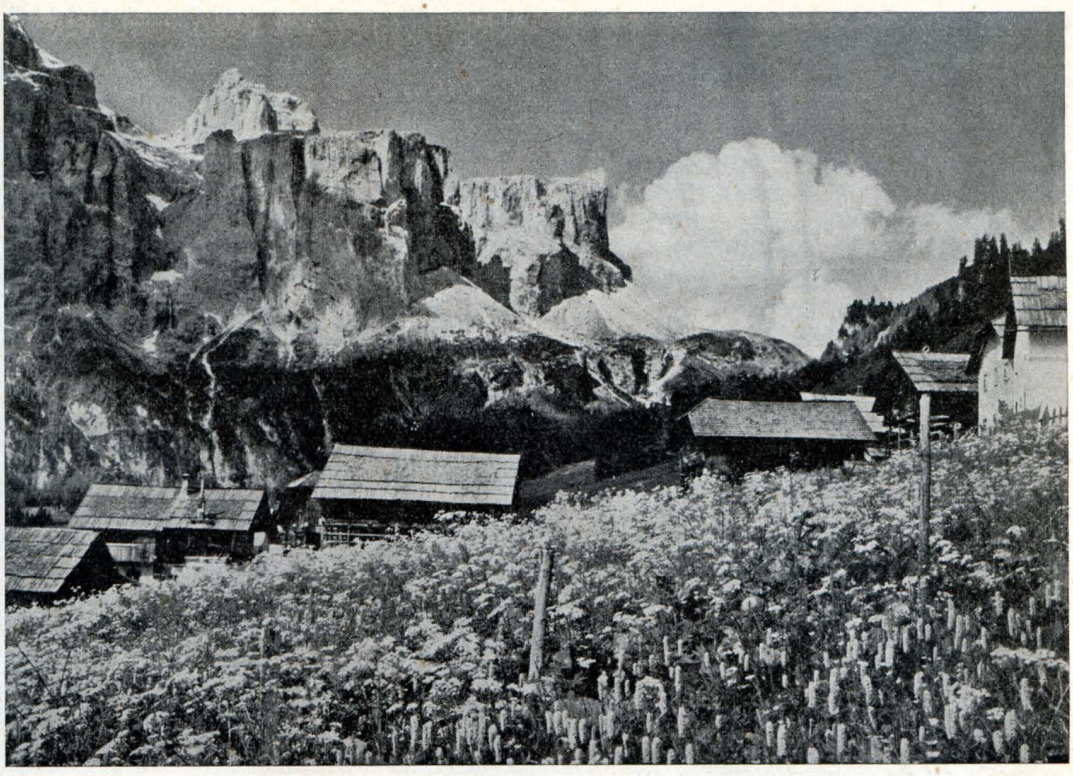

Insciö regor-el y cianta y murmurëia les fontanes de Travenanzes. Al é mille y üna na fontana. Ad ascuté son-el d'aldì na melodia de mille usc, che ringhinësc ite y fora pur la val de Travenanzes, sciöch'an ne pò ciafé da degüna atra pert. Les fontanes, les eghes, i rüsc é la vita, la unica vita, che se lascia adintënne te chësta val salvaria y deserta.

Col jì y jì ite pur la val ruvâns-e do ores pro n bel plan sciöche na mësa. Naota dess-el ester sté n bel gran pré da munt, aulà che i Salvans se tignô sö y fajô sü jüc, aulà che les ganes lasciâ salté y scricié sü mituns ti plan y sö pur chi crëp ërc. L rü de Travenanzes n'é plü chilò tan busiënt y da romù, al s'intorsc sciöche na bisca te so let da giara blancia a mez l vërd fora. Chilò uruns-e impü se lascé jö y palsé y ciaré fora pur la val y i crëp da trames les perts.

Chilò oduns-e impormó tan scüra y salvaria, che la val de Travenanzes é, propi sciöche n sfossé lunch y strënt saré ite da crëp alc y ërc. An ess orü dì, ch'al ne foss nia sté mitl de se trà inanter fora; ma l rü s'disc, ch' ëlla mëss condüsc invalgó fora pert, sce an foss gnüs dl'ater vers.

A man dërta s'alza sö i banc y parëis dles Tofanes cina ai trëimille metri. Can se tir-i zruch, can se spënse-i sura fora, ailò es-i sfaldà y sbujà, chilò es-i indò bì lizi sciöche n spidl. Sö insom vëig-un les pizes altes, che pê de foré l cil brüm. Da l'atra pert se dërza sö l Ciampanì de Fanes, che mëtt man jö tla val y cina sön som d'un n toch y purchël pê da spavënt alt y ërt. Nos mangiun valch fora de nosc sach da munt y buiun ega frësca fora dl rü sarëgn, se mostrun un cun l'ater chësch y chël; an sta saurì sentà y palsa do ores tres söi pisc.

Denant che piun ia y sö pert indò, gnuns t'en iade dejedà da nosc somié da n ton sëch y da n tranì luminus, che vëgn jö dai crëp de Lagació. Pur fortüna s'un sta-l lassö l' tëmp y ne vëgn jö cina jö da nos.

Can che levun sö, disc ciamó n mi compagn: „Ciara, ciara, ci é-l pa ia sön

chëlla rô?" Al ê muntagnoles, dütes jones, che se devertî a se trazé y salté do üna a l'atra. An udô che ëlles é ausades a ne se tumëi da nia. Al n'é pö nia chilò, che i ess podü i fa n mal, ëlles n'à pö mai udü pursona umana. Mo peresc y umes de chisc mituns spinsirà sa bel de plö ëi; n sciüre, dui o trëi, avisëia i pici y chisc atira stima, stima plö snell, che d'atri mituns, salta y va a s'ascogn sot tera.

Finalmënter se restâ-l bëgn ma plü l'ultimo toch sfadius da jì, cina sön Col dai Bos, l jù che despartësc Travenanzes da Falzares. T'en na picera ora ês-un ruvà sö y ciarân zruch jö pur Travenanzes y inant jön Falzares. Ci ch'al é sté düt tratàn la prüma vera, savarà chi che ê chilò.

A man ciampa dlungia la Tofana de Rizes s'alza sö n crëp o col, dit Punta de Col da Bos, inc Schreckenstein dit dai tudësc; Para dal Spavënt ó-l dì chësc. Tratàn la vera chësc col é sté ciarié y miné set iadi plü sterch che Col de Lana y i pedruns é ruvà cin kilometri lunc, can ch'al é salté in aria. An pò ma s'imaginé impü, ci spavënt, ch'al sarà sté in chël mumënt pur i soldas lassö.

Da chësc jù ess-un pudü jì pur Lagació y Sciaré, o pur la Forcella de Fanes y ruvé a S. Ciascian in Badia. Mo nos tulô-n la plü cürta y sun jüs jö pur majarëis y giara blancia jö in Falzares. Ailò palsâns saurì pro na buna birra y se baratân forat nostes impresciuns dl iade do cin ores pur Travenanzes, la val da les mille fontanes. „La mille y üna fontana t'as-te desmentié", dijô l cumpagn. „Chësta minâ-i", y alzâ l got y buiô cun gran gusto y saù.

S. Ujöp Pizzinini

l'autön.

OTOBER

(Segra de düc y dles dlijies)

Can che düt é impü sturté ite y majun y ciasa é da pé cina sö insom implida de vigni bëgn de Dî, che l laur sfadius dl'isté y la benedisciun dl Cil à dé ca cun plü o manco abundanza, spo fesc-un la segra.

Purdërt fesc-un üna na ota segra pro vigni dlijia y te vigni paisc ia pur l'an, mo spo tl mëis d'otober fesc-un segra de düc o segra dles dlijies. La parora segra à al dé da incö n n'ater significat o n n' atra saù, mëss-un dì, che ëlla n'ess albü da prinzipio. Ëlla tofa plü da rost y d'bones bales de furmënt, che de incëns y festa de dlijia.

Segra vëgn da „sacra, cunsagrada", che dess recordé la festa dla consagraziun dles dlijies adüm n iade a l'an. Mo sanbëgn, col tëmp mëtt-un inc man de mëtte pro la festa de dlijia chëlla fora de dlijia, y plan, plan, ciafa chësta gra é deventada chëlla, che ëlla é al dé da incö, insciö uns-e segra te dlijia y la segra te ciasa, segra cun crafuns y cun i cunfaruns.

Sce an disc y baia dla dlijia, spo min-un pur solito la ciasa de Chël Bel Dî söla terra. Mo al é purdërt dües dlijies: la dlijia fata da jënt a Chël Bel Dî y la dlijia fata da Chël Bel Dì pur la jënt. La prüma é fata de peres mortes, tutes da la terra; la secunda é fabricada sö in alt y lerch de peres vies, che vëgn da la jënt. La prüma é na ciasa de mür, la secunda é na familia;

la prüma é na fabrica, la plü bela dl paisc, la secunda é na cité söla munt, ch'an vëiga lunc y lerch, la Gerujalem santa. De chësta ultima disc l'inno dla festa dla consagraziun dles dlijies: „O cité zeleste, Gerujalem, beata vijiun dla pesc, fata de peres vies, te ianlzes cina les stëres, sciöche na bela nuvicia acumpagnada da mille y mille angeli". Chësta é la dlijia santa, cattolica y apostolica, la familia di fis de Dî, che se slergia fora sura düt l monn, arjunsc cina ia in chël ater monn y rüva cina sön Paraisc.

La dlijia cattolica é donca na gran familia. I mituns de chësta familia é tröc y tröc; cutagn de chisc mituns é bel gragn y chersciüs sö, é deventà ric y dal möt lasö tl rëgn dla gloria. Chisc é i sanc, la dlijia trionfant. Mo i Sanc ne se desmentiëia, aulà ch'ai ê na-ota, ci ch'ai à messé s'un sté fora, ai sa, ci ch'an adora chilò söla terra. Purchël se mën-i jö da nos, sü fredësc, ci che adorun tan; ai vëgn a se ciafé y vigni iade se port-i valch da lasö. Chësc é pö usanza te vigni buna familia, che i mituns, can ch'ai vëgn dal foresto, port-i val a ciasa, scenó ater val recordanza. Propi aulà che ëi se mostrâ plü stersc söla terra, propi te chël pò-i ëi daidé l plü lasö.

Spo é-l te chësta gran familia dla dlijia cattolica tagn de mituns, che crësc sö impormó, che à de bujëgn de ester trac sö y nudris; ai mëss impormó imparé a lauré indertüra y se purvé de ruvé pro valch, de se fa inant sön chësc monn. A chisc i disc-un la dlijia militant. Chisc mëss ciamó i sté sot al pere y a la uma, sciöche al é scrit dant ti comandamënc y ti prezetti. „Mi fi stima ai comandamënc dl pere y n'à nia desmentié i prezetti dla uma". (Prov. 4, 20).

Mo al é inc gonot mituns, che s'amàra. Te vigni familia n'è-l gonot de tai. Ai ne laora nia, ai dà plülere bria y costa. Purchël ne i sciür-on pa sön na pert, mo an ciara plü de chisc co di sagns. Al é mefo i atri che mëss se purvé chël tan de plü y i genitori mëss tó fora l taquin y porté les spëises pur l dutur o dl düt pur l spitol. Y ai fesc

inc, costes ci ch'al ois. O, sce de té püri mituns ne n'ess nia buna familia, foss-i bëgn da mené picié.

De té mituns malsagns, gunot püri o inc tres, n'è-l tröc. Madër chël messess-i: udëi ite, tan buna ch'ai l'à tla dlijia cattolica; ai ne messess mino no tres baudié y brunturé, mo messess mostré impü de buna cherianza y tó düt cun dì giulan dagnora. Ai ne messess propi no mai se desmentié, che la dlijia n'à degun ütl da ëi, mo ma n pëis y bries. Cina ch'ai ne fesc propi dl mal aposta y ne infetëia d'atri cun marizia, ne i sciür-un fora, an i lascia vire y i mantëgn te familia. Sce an i sciürass fora, jiss-i inmalora y se danness ciamó. Chësc dess-i bëgn punsé y udëi ite.

Sce les medejines y l dotur te ciasa ne basta plü pur i trà incà i y varì, spo mess-un i condüsc te spitol o tl sanatorio. Ailò à-n plü mesi y aiüt a disposiziun, an pò fa na cura o dl düt na operaziun. La familia porta les spëises, se cümernëia dër de chi che é tl spitol o sanatorio. An va a i ciafé y i porta valch da ciasa pur i daidé indò sö. L spitol o sanatorio é l purgatorio. Cun les indulgënzes y santes mësses paia la dlijia la cura y düt; cun l'ega santa y les elemojines i mënne-la val pur rinfrëschè les püres animes. Cun la oraziun y les bunes operes va-la gunot a ciafé sü fis tla sofferënza.

An i mëtt ciüf sön les fosses y impëia lumins pur la nöt laprò: Requiem aeternam dona eis, Domine, o plü cürt: R.I.P. N'é-l na bela cosa che consolëia vigni cristian, sce nosta uma, la s. Dlijia, se fesc dì y crëi: „la Comuniun di Sanc!" A chësc mëssuns-e düt punsé in la segra de düc o dles dlijies.

NOVËMBER

(Sön Col de Lana valgügn dis dan Gnisant y Dé dles Animes)

Scebëgn ch'al é bel tl'alton terd, i ultimi d' ottober orô-i impò ciamó n ultimo iade ji sö pur munt, no tan pur ciaré fora pur l monn, mo plütost pur recordé y punsé, che al gnê te valgügn dis Gnisant y l dé dles animes. Ci munt foss pa plü adatada a de té pinsirz y recordanzes, che l Col de Lana o Col dl Sanch, sciöche i soldas i à metü inom, can che ai ê curasö y patî y murî. N té iade sön Col de Lana propi can che l'an é in agonia, i prà incër ia rosc, zënza vërd y vita, düt chit da spavënt y nia che büsia lunc y lerch, ma da les vals sot jö vëgn-el sö bel plan strisciàn ciarüsc grisc-blanc; n té iade, disc-i, sön Col de Lana cun süa iesta da d'alton y cun so record é, sciöche an jiss te cortina in Gnisant domisdé o in dé dles Animes.

Valgügn vari da la piza me salüda bel la capella, che recorda i morc y tumà de vera. Ruvé sö purmez me sënt-i jö söi scalins dan üsc a palsé y a ciaré impò impü incërch, dea che i ciarüsc s'en é trac y l sorëdl dà purmez y scialda impò impü, scebëgn che al va ia dër bas. Iö ciar-i jö, jö pur les valades y corajö insom slumin-el sö l lech brüm de Alleghe, ia de do se dërza sö i parëis dla Civetta sciöche n alté, spo ia dërt dan da me cun süa ciüria da nëi la regina dles Dolomites, la Marmolada, plü insö spo è-le Boé sciöche na fortëza, che stlüsc la val. Da l'atra pert vëig-un Setsas, Sas de Stria y Lagació, inc dui crëp dal sanch y plü zruch ciamó les Tofanes, Nuvolau y tan d'atres pizes y crëp, che fesc curona a Col de Lana.

Deperpo che iö ciar-i y cunscidr-i la natüra, plan, plan se descëda te me d'atres szenes y fantasies tla memoria; i pinsierz va zruch ti agn y dis passà da dî bel sura y incër chësta munt da legenda, al é la vera.

Da Caprile jö in funz dla val se sbürla sö les granates da 240 cun rumù spaventus, pëta it tla spiza de Col de Lana cun n fracac tremendo y na fontana de peres y terra sprinza sö tl'aria y cür pro la munt pur n pez da ne udëi plü nia y dî a la lungia ringhinësc Settsas, Sas de Stria y Lagació ia y ca. Püri cosci, chi che é ailò söla piza de Col de Lana. Destruziun, mort y spavënt y mé y firìs lascia zruch n té colp, y tanc n'un gnê-l t'en dé, t'en mëis.

Da Padon ca, dal Pore y da Falzares é-l spo la picera artilieria, che ne i lascia la pesc no dé, no nöt a chi che fajô guardia a Col de Lana. Mo sanbëgn che inc chi che urô l tó ite, n'à nia da rì, inc ailò gnê-l somené mort y spavënt assà.

Mo l peso â ciamó da gnì ël. Dé y nöt se fora l romun dla mort sot la piza ite, les mascins da foré pera se mangia plan, plan ite sot la piza de Col de Lana. Chëstes tulô it saurì col tëmp la munt.

Söla piza l sa-i i soldas: ma ciamó dis, ores, magari ma val menüt y na fossa spaventosa cür pro chi che tan dì à tignì la posiziun cun tagn de sacrifizi. Y na nöt n grac y splunder spaventus, sfënn y rump la munt intiera; na neora föscia de terra, pedruns, sanch y morc plundra sö y va indalater. Püri omi, sté sön chël post de guardia, ai é cunsagrà a la mort.

Al é l 19 d'aurì 1916 che Col de Lana salta in aria cun düta la jënt, che ê lassö in chëlla nöt. Da Punta di Bos sura Falzares ciarâ-i l'ater dé cun spavënt ca söla piza de Col de Lana, che fumâ y sburjâ ciamó da la nöt passada. Mo ai punsâ cun tëma y trumuràn a süa situaziun medema, che se averâ ai 11 de messé, trëi mëisc plü terd.

Tanc n'un sarà-l ciamó sopolìs sot i majarëis y les ros sot la piza de Col de Lana, scebëgn che la maiù pert dorm sëgn lajö tla curtina di soldas de Plan de Salesëi. Do la vera atira n'ê-l tantes de té curtines somenades tles valades dles Dolomites. Sëgn é-les lasciades sö; ma plü val gran curtina, che i à tut sö da dütes les perts, vëgn mantignides.

Tanc, tanc n'é-le da vigni pert, da düc i paisc, de tan de naziuns y inc diversces religiuns. Mo düc ê jogn plëgns de speranzes, mituns, che pere y uma i urô bun, che à fredësc y sorusc, che aspeta y spera de ruvé zruch a ciasa sagns, mo ai è restà a mez chëstes munts. Chilò es-i sopolìs dalunc da süa ciasa, ten paisc pur ëi furesto. Nos ne podarun mai dl düt capì y porvé, ci che ai à patì y sofrì tl corp y plü ciamó dl'incorscimun tl'anima. Ma chi che é stà soldas y te vera sciöche ëi, podarà impü sintì y capì, ci che chisc, che bel tagn d'agn dorm te nostes Dolomites, à messé sté fora.

N-orun nia se desmentié de chisc jogn tomà te vera, side ch'ai àis combatü da üna o da l'atra pert. Sëgn es-i supulìs un dlungia l'ater tla medema curtina, sciöche ai foss stà dagnora amisc, chi che n dé se stê nemisc un cuntra l'ater. La mort fesc düc fredësc, ëlla ne cunësc plü desfarënzia de razza o patria, de condiziun o naziun.

Te valgügn dis é-l Gnisant y Dé dles Animes. Düc chisc pensierz me passa pur l cié deperpo ch'i stê senté dan üsc dla capella de Col de Lana in chël dé da d'alton terd.

I le-i sö y vad-e ite te capella a perié pur düc, düc chi che à lascé süa vita jona sön Col de Lana y pur düc i tomà. R.I.P. Te valgügn dis é-l Gnisant y Dé dles animes.

Do n pez lasc-i la capella y Col de Lana y vad-i pur chëlla curtina de pedruns verscio Sief. Ailò sta-i chit y me osc-i zruch a la capella y Col de Lana. Düt é tan chit incër ia sciöche te na curtina, mo nioi blanc tira sö a l'alt, tira jö pert, sciöche n pastorëc de bisces y sura la piza de Col de Lana roda n variöl da sas, che sënt la mort y so rest.

Iö pei-i ia y jö pert indò col pinsir: „Te valgügn dis é-l Gnisant y Dé dles Animes.

DEZËMBER

(L'an dla Dlijia finësc cun l'alton y scumëncia da nü cun l'inver)

L'an dla Dlijia finësc cun l'alton y mëtt man n an nü cun la nëi. Purchël l monn n'é nia plü da cunësce. Aulà ch'an pestâ jö bel morjel denant, é-l sëgn dür y dlacé. Blanc impé de vërc i prà. Sö pur chi rogns aulà che plü l vënt, no sorëdl porta demez la nëi, vëigh-un tac rosc y fosc,z ënza impü de vërd. I lëgns ne florësc a blanch da les flus de chersces o pom, mo la nëi i dà chel curù. Y ci che vëgn dal cil,n'é nia ciüf, mo floc de nëi. Degügn spisc ti ciamp, degügn ciüf ti urc, degügn früc

söi lëgns. Cürt l dé, lungia la nöt, y düt stare y frëid y mort. Y sce la nëi ne foss nia tan blancia, foss-el plü scür, che luminus oramai. L monn n'é na i plü da cunësce da chël ch'al ê dan da n cher d'an — al é gnü l'inver.

Fora pur campagna ne pò-n fa püch y nia d'inver. Mo an ne sta impò ne a fa nia. Te ciasa y pro ciasa é-l tres valch da fa inc d'inver. An fesc lëgna y tira sternüda, che jënt y tiers àis ciald y bun vire. Les ëlles fira, cursc y fesc cialza te stüa. I ëi cuncia massaries, laora incër ciasa y majun. Chisc é laurs, ch'an fesc cun plü baldëza y comodité y ch'an adora spo ia pur l'an. Na té giornada ne düra insciö nia dì, an lascia adora vöies. Da les cater mëtt-el bel man de gnì scür, an se tira da-ite.

De fora é-l nöt frëida d'inver, apëna val finestra chilò y ailò é luminada deblamënter. Ma da les finestres de dlijia pët-el fora n gran luminus incër ia söla nëi. Da vigni pert vëigh-un gnon adalerch lumins pur chi trus verscio dlijia. Jënt vëgn da duman adora al Rorate, aulà ch'al vëgn cianté tan bel: „Rorate coeli desuper et nubes pluant justum". Te dlijia ó-n se scialdé impü l'anima dal frëid dl'inver. Ailò n'é-l degun imver pur les animes. Y sön alté vëigh-un la statua dl'Imaculata. Süa festa toma ite tla prüma d'Advënt. Bella blancia y nëtta, sciöche la prüma nëi nöia, insciö é gnüda al monn s. Maria. Zënza macia, zënza colpa, zënza dan dl prüm picié sta-la dan da nos y se incunda, ch'al gnarà prësc l sorëdl dla giustizia Gejù, sciöche l'alba incunda danfora l sorëdl che nasc tla natüra vigni dé. Mo ëlla se amonësc inc a fa bun laur d'Advënt te nosta anima pur se arjigné a la festa de Nadé.

Inver pur düta l'umanité é l tëmp dan Gejù Cristo. La meseria spirituale, religioja y morale de chël tëmp fajô de düta la jënt n filuol prodigo, che à arbandoné so vedl pere y é jü tl foresto y à baraté süa ërpejun cun religiuns falzes, paganes. Mo l bun pere n'à nia arbandoné so fi pordü. An ne oress crëi, che, can che l monn é a mez l'inver plü frëid, i sta l sorëdl plü daimprò a la terra, che i atri dis dl'an. Insciö é Chël Bel Dî plü daimprò a la umanité te so inver, che tl'aisciüda dl paraisc terrestre, zënza foss-la jüda tröp, tröp plü mal. No l sorëdl n'à la colpa, sc'al é tan scür y frëid d'inver, mo la terra i à ót l spiné al sorëdl y ne se lascia nia dé sorëdl y luminus tl müs. No Chël Bel Dî à abandoné l'umanité, mo chësta i à ót les sciables.

Mo Chël Bel Dî é bun, ch'al sta dlungia, vëgn damprò dl düt propi söl plü bel dl'inver. Propi da mesa nöt dal 24. al 25. de dezëmber nasc-el l Salvatur, can che l sorëdl fesc la ota y scomëncia so an nü, l'an dl sorëdl.

Cun Nadé scumëncia i dis indò a crësc. Cristo é y dà l prinzipio al tëmp nü, al Nü Testament. „Ël mëss crësc, mo iö mëss tó jö", disc S. Jan Batista, l'ultimo rapresentant dl vedl Testamënt.

Mo che é-l pa che se nanadà o fesc osservaziun? A mesa la pesc dla nöt, te na stala scognüda y nia conesciüda, tl scür y tl frëid, a mez l'inver dla natüra y a mez l'inver dles animes vëgn-el al monn n Bambin, bel y da urëi bun, mo fì de jënt da la meseria, che n'à nianca da l pone. Mo famëis umili à aldì incundan dal cil y ai trëi Resc i é-l sté dit da la stëra tl'orient, che in chëlla nöt é-l nasciü l Salvatur de düt l monn, che portarà l bëgn a düc chi de buna orenté, che mostrarà la strada dl bëgn a che ch'ó la udëi, che i portarà l parëisc a che ch'l'ó.

Nadé purchël é la festa dl luminus, dla ligrëza santa, dla pesc, dl amur y dla speranza a mez l'inver frëid pur corp y anima.

Lois Kostner

(Vijo Moler)

Vijo Moler fô nasciü a La Ila de Badia ai 7 dl mëis de mà dl'an 1856. El fô ste batié da siur Giuani Rubatscher, che fô ilaota esposito dla picera cüra de La Ila. Süa uma â inom Genovefa de Vijo y Veronica Valentini y fô dla familia dl „Cramer", ch'abitâ ciamò tla vedla ciasa dlungia l'ostaria Rottonara; la ciasa fô in perts cun la familia Kostner-Mariandl; al dé da incö, chësta é abandonada y in pert in rovina, mo la pert dl Cramer é ciasa dütaurela abitada da düs families.

I tëmp dl 19. secolo fô caraterisà da gran meseria y l per de Genovefa, ch'â na familia numeroja de 5 mituns y de 5 mitans, jê da d'ainsciüda y da d'alton, canch' ël fô püch laur a ciasa, cun la crama, pur se davagné valch da tra inant la familia; purchësc gnê-l nominé „Cramer". Tl medemo tëmp av-el spo a ciasa na picera botëga y dê fora les domënies do mëssa l'ega de vita ai ghes-c. Èl arjignâ bel dagnara i stamperli sön n banch dlungia la porta, pur podëi servì snel; dlungia fô-l pö ince na ostaria, chëla dl'ostì da Rottonara.

Sön la fazada dala pert da ité, é-l purchësc ciamò l bopn dl'ostaria da odëi: l got y la boza tna gherlanda d'aurer (Lorbeer). Dlungia, a püc varesc da inciarà, fô-l spo la „darta" ostaria y chësta â pur sëgn na bela stëra indorada da sies bec, insciöché an la po adëi ciamò al dé da incö: la ostaria „ia da l'Ost". Inanter i bec dla stëra po-n li la data dl'an 1742.

L'an 1892 fô-l gnü fat l stradun bas ite sot l paisc de La Ila y spo â fabriché berba Ujöp Cramer na ciasa lajö dlungia la strada y â metü sö dailò ostaria y botëga. La ciasa é nomi-

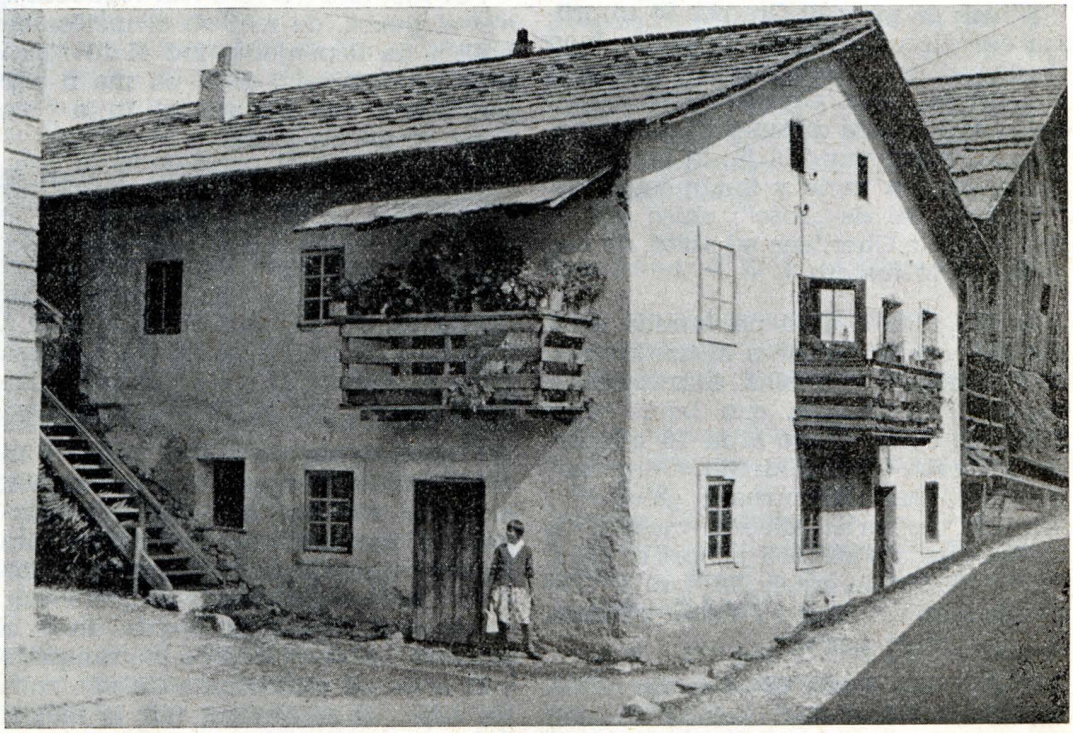

nada al dé da incö „hotel Ladinia" y la botëga é tla dependënza dlungia.

L lüch da paur dl Cramer fô imprüma dër pice. La fomna de berba Iaco Costner, Tarina Rottonara († 1820), â comprè la ciasa Cramer pur 300 fl. (rainesc, monëda dl'Austria), l ciamporè „La Rüa" pur 200 fl., la gomina a Plaön pur na vacia y finalmënter düt l lüch da chi de „Iosc"; chisc sen fô spo jüs ia in Gherdëna ad abité, do che ëi fô jüs in malora.

Berba Iaco â albü na familia de 8 mituns: un fô maridé a Mezzolombardo, na müta ia Peslaz, Marianna fô maridada a Picenin cun berba Vijo Picining. Chisc â spo albü 15 mituns. Un fô berba Ujöp d'Alvijio, tisler, maridé cun Maria Granruaz; chisc fô i genitori de berba Micorà, maestr da La Ila, nasciü l'an 1855 y mort dl 1935. Pur gauja de parentela, Micorà y Vijo s'â dagnara urü bun y é restà pur düta la vita i mius amisc.

Y sëgn ala storia dla vita de berba Vijo Moler, ch'é ciamò al dé da incö recordè dai plö vedli da La Ila.

Do che l pic Vijo â albü frequentè la scola dl Paisc dal maestr berba Tita Valentini incina ai 12 agn d'eté, l'â metü la uma pur 2 agn tla scola de cité a Burnech, acioché ël podess imparè mpü de todësch y do messâ-l spo ji pur dui agn a patrun, dal 1869 al 1871. El se lamentâ plö tert, che chësc fô ste pur ël n tëmp zënza ester ste costodì y sorvelié, tralascè y zënza consai da pert de sü patruns, a dan dla süa stleta y megra educaziun, proprio ti agn plö prigorusc dla süa jona vita.

Finalmëntr ruvâ-l ai 3 de forà dl 1872 a Ortejëi, pur imparè l mistir da depënjadù tna ciasa, olà ch'ël ne n' ess mai messè ruvé, insciöché ël dijö; „mo la bona educaziun, albüda da mi nenesc, che fô dar devoc, m' é dagnara restada te mi cör. Purchësc, mituns, restede prosc y ne se lascede menè sön ries strades da stlec ejempi".

Dal 1874 al 1878 fô Lois fant da moler a Plan y l'an do frequentâ-l l'Academia a Ortejëi. L'an 1879 fô-l a München (Monaco) a se perfezionè te so ert.

Pur mët na fin a csta vita vagabonda, s'av-el punsè, de mët sö ël instëss na botëga da depenjadù, mo ël fô zënza mesi de fortüna: ël fô pö ma n pür jon, che ne n'â nia atr che injin y na bona orentè da laurè.

Mo, do da n cürt tëmp, i afari jê plöler mal y spo s'av-el punsè, de ji indò a München a laurè. Puratr, intratan av-el indò ciafè laur y spo s'av-el punsè de restè te süa bercstot. Pur grazia de Di, sü afari ti jê da n'an a l'atr tres da mì; vigni dé jê-l a Mëssa jö da S. Antone, che vijibilmëntr l daidâ te so laur cun la süa alta proteziun.

N'an de gran desgrazia fô ste l' an 1882 cun süs rgosses y graneghes, ch'an ne n'â mai udü valch de compagn. L'ega menâ da S. Cristina fora lignan, lëgns, crëpes y cadaveri y l Plan de S. Antone fô dventé n gran lech, ch'an ess pudü ji in barca. Ince la bercstot de Lois Moler fô te gran prigo y ël â messè plinderné düta süa roba tla dlijia de S. Antone, pur la mët al sigü dal'ega.

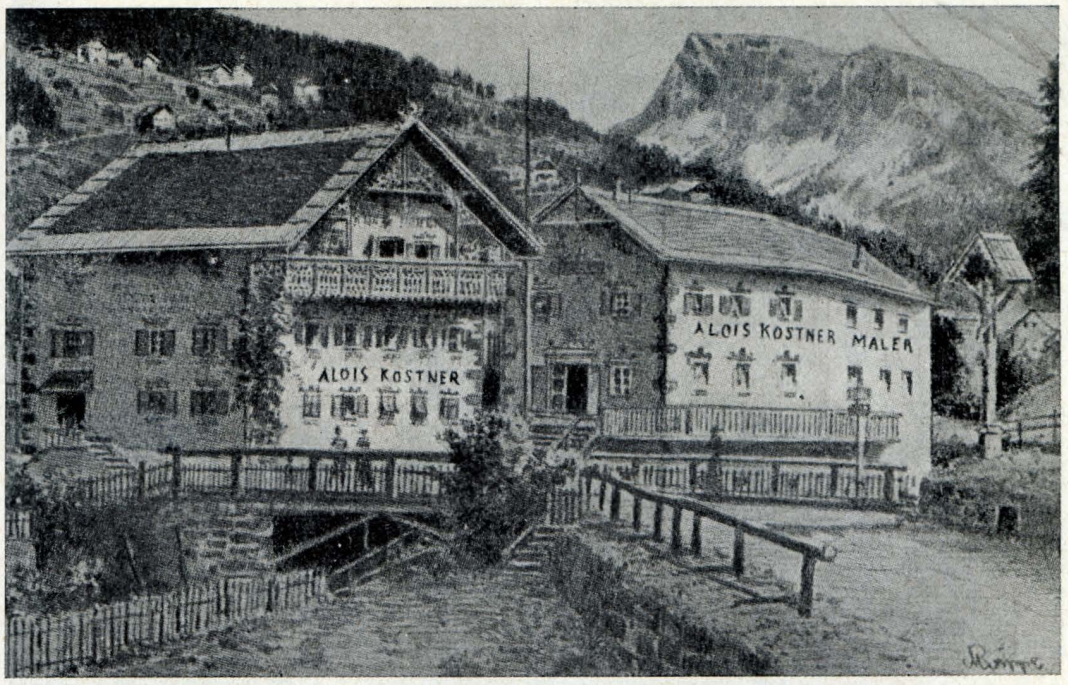

L'an 1883, ai 23 d'aurì, s'av-el maridé cun la jona Johanna Stuflesser da Petlin, nasciüda l'an 1854 a Ortejëi. El scri, chël â metü csta uniun sot la proteziun dla sacra Familia y che ël prëia Di dl'aiüt, d'ester bun de tra sö sü mituns bëgn educà tla religiun crestiana.

L'iade de noza fô gnü fat al santuario de Absam.

Bel ai 13 de lugio 1883 av-el albü la fortüna de comprè la ciasa de Pertan al prisc de 4.800 fl. (rainesc) cun dlungia la majun. Chësta tirâ-l spo jö do da 4 agn y fajô tl medemo post la bercstot, olà ch'ël laurâ cun 28-30 lauranc; chësta i â costè 3 mile rainesc.

Pur la süa laboriosité y onesté gnê-l tut sö tla raprejentanza dla comune l'an 1891, mo purchësc av-el messè paié ite 500 fl. Puratr, ël ne n'â albü che gran dan da inciarà y tröc pinsirz, che ti foss zënza sta sparagnà.

Intratan che l laur jê inant cun benedisciun y cun gran fortüna, cresciô ince cun gran sodesfaziun la familia. El â albü 4 mituns y 5 mitans. Ai 17 de jügn dl'an 1891 ti morî-le 2 mitans da la toss canina (Keuchhusten) — Franziska de 3 agn y Augustina Budenziana de 15 mëisc. N'atra crusc av-el albü cun la mort dl müt Leo dl'eté de 10 agn, dal mè de S. Varentin; ai 20 de genaro 1901 morî-l dal bot. (Al letur i savarâ-l de gran mervöia l'inom „Budenziana". Berba Lois fô ste l'an 1888 a Roma, olà ch'ël â udü tles catacombes l corp de Santa Budenziana. Canché ël ruvâ indò a ciasa ai 10 d'aurì dl medemo an, i fô-l nasciü na müta, che gnê spo apunto batiada cun l'inom de „Budenziana".

Espojiziun d' ERT a Dispruch 1893

Da vigni cumun dl Tirol gnê-l lit fora raprejejentanc pur ji a Dispruch in ocajiun dla vijita dl'imparadù Franz Josef I.

Tl medemo tëmp fô-l gnü inauguré tla Hofburg pur casta occajiun na mostra dl'ert cun na gran espojiziun de laurz de Gherdëna, olà che bera Lois fô gnü prejenté al'imparadù. Pur premio di sü laurz i fô-l gnü consigné la „medaia d'arjant".

Tla cité fô-l ste spo da sëra n ricevimënt y na gran manifestaziun in troht cun fiacolada y cun tröpes müjighes da düt l Tirol.

Vijites ala bercstot de bera Lois

Diversces persones d'alta descendënza ruvâ ilaota tla val de Gherdëna, pur odëi y se gode les belezes naturales dles munts dles Dolomits y pur s' intrescè in csta ocajiun dl folclore, dles usanzes y costumanzes dla popolaziun ladina de csta val, ch'â oramai na bela strada l'an 1856. Tröpes de cstes altes autorites y personalites mostrâ gran intresc pur l'indüstria dl lëgn (ziplé y depënje) y se parâ 1 capriz, de vijité la bercstot de val bun y nominé zipladù, depënjadù o indoradù, che fô propio l'ert tipico de chësta valada, oramai ilaota bel de gran inom.

Insciö ruvâ te süa bercstot a s' intrescè dl'ert gherdëna ai 17 dl mëis de mà 1890 S. Altëzza Stefania; de genaro dl 1891 l prinz Alessandrovic dla Russia y l'erzherzog Eugen. L'an do gnê-la vijitada dal prinz Teodor cun la prinzipessa dl Poar; ai 10 d'agost dal Statthalter dl Tirol Meerwält y ai 20 de jügn dl 1893 l'onorâ dna vijita 1 principe vasco de Trënt, Msg. Carlo Valussi. In Chësc medemo an av-el ciamò albü düs vijites dal'herz. Ferdinand y da Leopold Salvator. In ocajiun dla confermaziun a Ortejëi dl principe vasco Zelestin Endrizzi ai 20 de jügn dl 1904, â ince ël urü fa na cürta vijita ala bercstot de bera Lois. L'an do ruvâ ilò 1 re August de Sachsen y 1 statthalter dl Tirol Freiherr Schwarzenau, che mostrâ gran intresc pur csta indüstria. Atres vijites av-el albü dal prinz Carlo de Hohenzollern dl 1910 y l'an do dala prinzipessa dl Belgio, la so dl re.

Dütes cstes altes personalites y tan d'atres ciamò, che ruvâ te Gherdëna, fô gnüdes te süa bercstot a odëi, a curiosé y a s'intrescè dl laur y dl modo dla produziun de chësta importantiscima ativité dla popolaziun cun l se svilupé continuamëntr l bëgnestr y la richëza dl zentro de Ortijëi y de düta la valada de Gherdëna.

L gran iade de propaganda pur l'indüstria

Pur fa conasce la produziun dl'indüstria dl lëgn dla val Gherdëna, s'â dezijo bera Lois, de fa n'iade lunch pur

vijité les cites principales de diversci stati y de se mët in comunicaziun cun diversci comercianc pur comprè, vëne y to sö laurz dl'indüstria dla val: spezialmëntr altà y statues, mo ince l'esportaziun de chiena, pur fa conësce tres de plö la lauraziun dl lignan.

Insciö fô-l pié ia ai 15 d'agost dl'an 1894 da Ortejëi pur Desproch, Zürich, Basel, Parigi, olà ché ël se fermâ 4 dis ala lungia pur afari. Spo ruvâ-l a Calais, Dover, London y Dublin tl'Irlanda; chilò se tignî-l sö ma püch tëmp, deache ël ne savô no ingleje y no franzeje, y ël fô ciamò laprò, insciöche ël soriô, dar timido y incomper.

L medemo an fô-l ince ciamò jü tla Croazia-Slavonia y tla Serbia, olà ch'ël se tignî sö a Belgrad; da chilò passâ-l pur l'Ungaria y se fermâ a Maria Teresiopoli y spo a Budapest. Finalmëntr passâ-l pur Vienna y ruvâ stanch y contënt di bogn afari fac, a ciasa Panapruch.

I dui iadesc ch'ël â fat, â portè bogn früc pur l'industria dla valada y ël se podô tignì de plëgn sodesfat. L comercio dla chiena, dles statues y di altà, fô dventè col tëmp tres plö gran, purciodî ché al ruvâ ci ti paisc fora de cà. L'indüstria dl lëgn â metü man de florì, sciöché mai dnant.

Bera Lois, pelegrin a Gerusaleme

Deaché i afari â metü man de ji extra bun a bera Lois, s'av-el metü bel da dì tl cé, de fa n iade tla tera Santa, pur vijité i pos-c, olà ché nosc Signur â vit y â patì la mort dla crusc. Finalmëntr s'av-la portè pro, ch'ël jê dmez da Balsan ai 5 d' otober dl' an 1898 l pellegrinaggio a Gerusalemme. Bel da dì av-el asptè csta ocajiun y cun l cör plëgn de ligrëza, s' av-el atira ince ël anunzié a to pert.

L iade cun la ferata scomenciâ a Balsan y condejô pur Forteza, Burnech, Villach y ruvâ a Trieste; da chilò inant jê spo l bastimënt. Do 7 dis d'iade, fô i pelegrins ruvà in vista dla cité Santa y l'ultimo toch de strada fô gnüda fata a soma de n musciat, insciöche Gejù â fat a so tëmp l'entrada te Gerusalemme. La vijita ala cité y ai

lüsc sanc dla nascita, dla vita familiare y di patimënc gnê fata tl tëmp de 10 dis. Gran ligrëza av-el albü nosc pelegrin, a fa l'iade cun n so conescënt de gioventù da La Ila; chësc fô l patrun da Ruac, berba Iöusl (Ujöp) Granruaz, cun chël che ël se dvertî extra gian. Do atri 7 dis de iade sön tru da ciasa, ruvâ-l indò a Ortejëi, saludé dala müjiga e dal stloptamënt di mortai.

Te so libr de diario po-n lì chëstes osservaziuns, plënes de mervöia, de ligrëza y de na fede frama, che vëgn dal funz dl so bun cör de credënt:

„Chësc iade é ste l plö bel de mia vita; iö ne me l desmentiarà nianca pur n momënt su. El ne passa un n dé, ch'i ne pënse ala grazia y ala benedisciun, ch'i à podü portè a ciasa ala mia familia".

Crusc y pinsirz d'na vita laboriosa

Sce la vita de bera Lois plëna de laur y de pinsirz é stada coronada da gran fortüna y da bendesciun, ne n'â-l naturalmëntr mancé ince i colpesc dürz dl destin; mo cun gran paziënza, la forza morale, la fiducia y la sotmisciun ala

orentè divina, fô-l bun de soportè düt. Prësc fô-l val desplajëis de familia, che l tormentâ, prësc la sanité de süa bona fomena Iohanna y prësc la süa che patî. L'an 1907 av-el messè se sotmët a na ria y grana operaziun di rignuns. Do da chësta spo fô-l dagnara ste mal y de debla y delicata sanité. Mo la S. Comuniun da vigni dé i dê la nezesciaria forza y rassegnaziun, insciö ché ël dijô.

Reconesciënza dl papa

L'an 1908 i gnê-l tut a les monies „Barmherzige Schwestern" dl convënt da Balsan l servisc da maestres de scola dal capocomun liberal Perathoner. Les monies, desperades da csta proibiziun, â prié bera Lois d'aiüt. El les â daidé cun l fabriché sö la scola „Madonna" (Marienschule), l palaz nü dlungia l convant, olà ché ëles â spo pudü tignì scola inant.

So bel y generojo at é ste premié dal Papa Pio X. cun i fa la concessiun de la „ Crusc pro Ecclesiae et Pontifice " (1—1—1909).

Amur a sö paisc de nascita

Sce l laur y i fistidi pur süa indüstria fô gragn y cresciô tres de plö, se

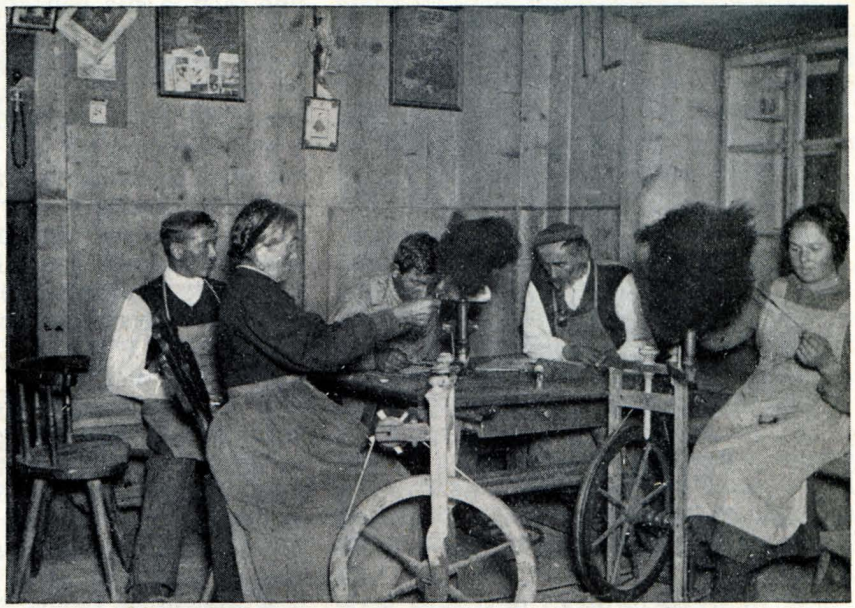

tolô-l impò l tëmp de fa na vijita al'an al paisc de La Ila, olach'ël fô sü parënc y conoscënc. El fô dar de bun cör y â dagnara val da i portè a sü parënc püri, a süs mades Tarejia y Marianna, ch se buiô gian mpü d'ega de vita tla süa veciaia; fô ruvada al'eté de oramai 100 agn y Marianna Tarejia a 96.

So miù amico chilò fô l maestr berba Micorà y ël jê ince datrai ia Ortejëi a l ciafè, pur se fa na bona ciacolada. Ci che l scrivan de cstes righes se recorda de düt cant é, ch'ël i savô extra de mervöia, che i mituns de berba Vijo moler rajonâ atramëntr che nos da La Ila y che messâ-n ri y ch'i coionâ-n, canché i aldî-n baian. Trami dui, berba Micorà y berba Vijo, â na venerabile berba, un lungia y l'atr spiza y ël ess tan gian damanè pur ciodì, mo ël ne s'à mai infidé, tan gran respet av-ël da d'ël.

Bera Lois s'â fat mirit ince pur l laur tla dlijia da la Crusc de Badia, olà ch'ël â arjigné deban l'altè de S. Berto dl 1908 y l gran altè dl 1910. Ince a La Ila av-ël fat dl bëgn cun paié debic ala dlijia de certo Rottonara; purchësc av-ël ciafè la conzessiun de n legat al'an (na S. Mëssa) a La Crusc y a La Ila.

I ultimi agn de süa operosa vita av'ël tres de plö da patì, gauja la pücia sanité y pur i agn dla vera mondiale cun sü sacrifizi y l se destudé plan plan dl so laur, che fô söl plö bel dl florì, l'â fiachè jö y indeblì tan dassan, che ël morî oramai ai 29 dl mëis de mà 1918 al'eté de 62 agn.

La vita de berba Vijo Moler

Dala letüra de so diario, olà ch'ël notâ sö cun gran diligiënza i avenimënc principali, ciafe-n l'impresciun, che bera Lois é stè na persona religiosissima, bona y caritatevole, de solida fondamënta morale, de principi sani, animé de alc ideali pur l bën de la süa familia y de düta la comunité. So ideal fô l laur, no ma pur fontana de davagn y de richëza, mo principalmënter pur crestiana beneficënza y pur aiüt y ciarité ai bijognusc y ai püri.

Ël morì cun gran rassegnaziun do na lungia y tichiscia maratia y gnê supulì cun gran unurz a Ortejëi.

La plata Dolomiten l recorda cun chestes parores:

„Ortejëi, ai 29 de mà. Incö morì chilò siur Lois KOSTNER, che fô onorè y conesciü lunc y lerch pur bun depenjadù, indoradù y pur tröc agn ala

lungia consiadù dla comune. La süa laborioja vita s'à destudé sarëna y pacifica do na lungia y psocia maratia a 62 agn y mez d'eté cun l confort dla santa religiun.

„Ël fô n'om de gran devoziun y de n caracter sterch y fram. Süa alta virtù de crestiana cosciënza da pere de familia y da consiadù de comun, sciöché ince la süa generojité pur l'aiüt ai püri, fô notoria. Degügn ne batô deban a süa porta; ël daidâ dlunch y düc, olà ch' ël pudô pö ma, cun consëis y cun opres de bëgn. Purchësc fô-l cunesciü y stimé no ma tla val, mo ince defora, olà ch'ël lasciarà na grata memoria dla süa gran bontè dl cör. Sura düt i stê la religiun; pur chësta ne ti fô degun sacrifizio massa gran. Pur via de chësc corogiojo comportamënt, fô-l gnü onorè cun la decoraziun papale „PRO ECCLESIA ET PONTIFICE". Ël â ince tut pert a n pellegrinaggi a Roma (1888) y a chël de Gerusalemme (1898) cun gran ligrëza y devoziun. Ël lascia inô la fomena cun 5 mituns y süa bona y vedla uma de 94 agn d'eté. Che ël palses saurì dal so gran laur tereno y ch'ël godes les eternes ligrëzes, che l Signur à arjigné al so servo fedele".

L record de berba Vijo Moler é ciamò dütaurela vì te so paisc de nascita de La Ila. **F. P.**

L grof chir ega

Storia de A. M.

Dui o trëi compagns é sentà do na mësa d'osteria pro n gote o l'ater de vin y s'la cunta. Al vëgn baié dl tëmp, dl'erba ajia, de saurun y de cialc y de loi, d'orde y de balotes, de vedles y de jones, ezetera, ezetera.

Do n pez rëfl-el adalerch Lois, se senta jö pro i atri y disc: „Ëis aldì, l grof é jü a chirì ega?"

Franzl mëss impü s'la rì y mina: „Chësc é veramënter val da nü; zënza à-n dagnora aldì, che l grof chir vin".

„Ha, hahaha", s'la rì düta la compagnia, ch' al é finamai i goti che mëtt man da balé sön mësa.

Lois é tl dër sogo y tla dërta saù pur cunté la novité dl dé.

„ Co é-ra pa spo stada ?" inrësc do Hermann, „cun chëst'ega?"

Lois se tol fora de gofa la scatura dl tabach, tira fora de tascia n tô de papir da Zeitung, se sfrogora l tabach tla palma dla man, fesc cun chël papir na sala y jüta ite l tabach, brodora bel sö l papir, ch'al vëgn fora n zigaret. Spo tol-el fora l Feuerzeug, dour sö l quertl y sfrëia la roda jö pur l poresc dla man ciampa, ch'al salta sö n dër fogatun, s'impëia l zigaret, che somëia plü n scarnüz de scorza de canela con n zigaret, spo spüd-el ia pur funz, mëtt n jenëdl sura l'ater y nanter ite bindicié tir-el n dër cristun y spo mëtt-el man la storia dl Grof, co chir ega.

Düta chësta lungia prozedur de Lois dëida pro a fa maiù la curiosité de sü compagns.

L grof é pié ia da duman, é jü a Longega y jö in Graus s'à-l taié na rama d'aunic cun dui bec in forma de na furcia da stran. A dì plü avisa, l'à-l morta ia cun i dënz ca rama, dea ch'al n'â gnanca degüna britl.

Jö da Lipo s'â-l buiü impü de coraji y spo é-l pié da Pliscia ia y sö y dlunch,

olà ch'al savô, ch'ai â la meseria d'ega, storjô-l pro, t'in ciacolâ dant na ciscia dl'invenziun nöia y sigüda pur ciafé de bunes fontanes d'ega da bëir.

Al i mostrâ söa frascia y la porvâ naota fora su fistì, olà ch'ara se storjô sanbëgn dassën cuntra l' ega. Cun tan de edli impuntasö daverc i ciarâ-i i paurs y s'un fajô sanbëgn gran morvëia. Un o l'ater de chi paurs porvá bëgn incie instësc, mo ara ne i urô nia dër olghé. Düt cant da capì, al ê ma l Grof ch'â i nerf aladò.

Prësc s' abinâ-l adöm cotàn de jënt dles vijinanzes da Pliscia, Alnei, Ciaselles, Corterei y Frontü. Spo odô-n chësta jënt y l grof danfora, che jô — düc bì chic — da na costa a l'atra a chirì ega.

Bindecié ê-l indò la frascia tles mans dl Grof, che se storjô y mostrâ les avënes d'ega, che messâ passé sot fora. Insciö jô-l da n lüch a l'ater y dlunch ciafâ-l sö ega. T'un n post ê l'ega dui metri sot, tl'ater cin metri, t'en terzo post diesc metri y insciö jô-ra inant. L grof impurmetô a düc ega. Sanbëgn, che i paurs messâ instësc ciave do.

Pur i laur intant gnira-l da un döes lires — la-ota é-l ciamo i scioldi che valo tröp — da l'ater cin lires o diesc lires, secundo che l'ega é sot te terra. Interessant é-l ma, che pro i gragn paurs é l'ega plü sot, co pro i pici.

Te mez n de s'â l grof lat ite n bel taquin de grosc y cun chël taquin bel pasciu gno l grof jö cuntra Longega, sanbegn nia plu a chirì ega, mo a chirì vin, y sce l grof â chirì ega mez n de a la lungia sö pur Pliscia, a Longega à-l chirì vin trei dis de plegn, cina ch'al ê plëgn de spirito de vin.

Te chi trëi dis â chi paurs da Pliscia dassën ciavé do ega, mo plü ch'ai ciavâ y româ te ca terra y plü süta ch' ara gnô. L terzo dé se n'a-i bëgn anade, ch'ai ê gnüs tuc dassën pur l nës dal Grof von Ara.

Ai alda, che l grof é ciamó a Longega. Ai s'abina y va a Longega pur l to a cunt.

L Grof à tofé l polber, mo al ê massa terd. Chi paurs l'abina sön punt da Longega y sëgn é-l indò na schira de jënt, che va ia y sö, nia plü cuntra Pliscia, mo cuntra Valscöra y danfora l Grof cun de bì stivà lerc y na dërta scimia ados y chi paurs cun n per de condles d'ega i va do.

Dal spavënt, ch'ai l sciürass jö pur chi rogns o t'ega, ne s'infidâ-l gnanca plü da ciaré zruch. Chi paurs i jô do dlun cuinàn y bindicié é-l un che un che jüta ega do i stivà jö a l grof y i atri damanâ: „Grof, sintes-te l'ega sëgn ?".

„Ciamó no", respognô l grof y insciö jô-ra inant, cina che l'ega i rogorô sura i stivà fora y cina che düc ê rovà sö da l'ustì da Rina. Dailò s'es-i sentà pro na mësa y a mez ite l grof y a metü man de juté vin, mo nia do i stivà jö, mo sot l nës ite y tan dî, cina che düc, a forza de chirì ega, à sintì l vin.

Ia pur Marô n'é l Grof mai plü jü a chirì ega, mo dagnora ma plü vin.

Usanzes tla val Badia

L studio dl modo de vita dla jënt de nosta val, dles usanzes, dles costumanzes y dles credënzes, ne n'é ma rî pur la complessité y la originalité dles manifestaziuns te dütes les eveniënzes dla vita ladina, mo plö ciamò pur l fat, ch'ël mancia oramai dl düt na leteratüra ladina. Solamëntr l liber dl professer Giuani ALTON dal titl: „PROVERBI, TRADIZIONI ed ANNEDDOTI delle valli ladine orientali" trata a chësc riguardo. La gran desfarënza y richëza dles usanzes dl popol ladin é zënz'ater da chirì tl fat storich, che l ladin s'é formè dal contat de düs popolaziuns diversces, di Reti cun i ROMANI y, plö tert, cun la prejënza di GERMANI (Baiuvari), da chi che l popolo di RETI sotmetüs â arpè y tut sö les diversces usanzes, mpü da trami dui i gragn patruns, da chi ëi fô sta comanà pur plö secoli.

Scebëgn che tröpes usanzes s'é bel purdüdes fora cun l ji dl tëmp, mo tröpes s'é impò ciamó mantignides incina al dé da incö y prezijamëntr pur l fat, che i Ladins fô, incina dan da püc agn, po-n dì, completamëntr despartis dal mon defora y purchësc nia sotpos-c ales ides progessistes, viô, po-n dì, n mon pur se instësc. In chësc mond cun süa vita vergine y naturale, cun les idees patriarcales y nia rovinades dal'idealismo dl progress, regnâ l colonisadù ladin da patrun assolut. L dominio y la padronanza dl so regno, custodì dai giganc dla Marmolada, dl Sella, de Pütia, de La Verella y de Sass dla Crusc, porta almanco pur mez l'an ala lungia la ciüria blancia de nëi y dlacia. Tles boscaies scüres y spësses s'ascognô-l y chirî proteziun naota la laurz (la ultima fô gnüda udüda dal scior da Sumpumt Filice Mayerhofen tl bosch dl lech da Sumpunt), i lus tan temüs y l maestoso cerf dala bela cornadüra, che s'incuntâ al florì dal sorëdl pro l'ega frësca y sarëna dla fontana a bëire cun l ciamurc, cun l flinch rehl y cun d'atra salverjina. Chilò fô-l naota, do la legenda, l regno di FANES dl teribile Ödl de Nöt y dla bela regina Dolasilla, olà ché i zbergli firâ al tëmp de lüna sü ragi d'arjent pur curì les pizes de cristal dles munts plö altes y depenjô al florì dl sorëdl i crëp bludri de n cöce scarlat. Cun chëstes y tan d'atres impresciuns tl'anima, viô l colonisadù ladin na vita solitaria y nen â bojagn d'aiüt dal defora. Düt se fajô-l da se instëss: s'arjigné da vire y da se vistì.

La abondanta lana dl tap de bisces, custodides dai salvans, gnê firada te ciasa da les ëles al debl luminus de n lumin (rumun) a sëi (gras) tles lunges sëres dl'inver zënza fin te stüa taflada y bona cialda, ala prejënza de düta la familia, che s'abinâ ilò a fa vila. Deperpo che l spö balâ, les firadesses se dvertî contëntes a intorcorè fora dl panjel l fi morjel y sterch pur tiesce l pano y la tara, mormoran, magari mez adascusc, val ciantia alegra y sentimentale.

Sëgn, chësta simpatica „roda da firé", ché à tan gonot dè ocajiun de na odlada d'amur marizius tra la bela firadassa y l jon segretamëntr inamorè, sentè dlungia sön bandafornel, csta roda, che savess da cuntè tan de stories sentimentales, palsa sëgn zënza laur, düt sora y desmentiada y la süa patrona ne se recorda nianca plö de ti to dmez la cutra grija de stöp, abandonada te val piz dl sot l tët.

Les festes religioses

La popolaziun sciampla, fermamëntr credënta ti misteri dla religiun romana cattolica, mostra na speziale atraziun pur les festes, che vëgn zelebrades intratan l'an ecclesiastico dla dlijia. Cun gran ligrëza tl cör de vignun, sides pice o gran, jon o vedl, va l ladin incuntra ales festes prinzipales dl'an,

insciöche a chëles de Nadè, de Pasca, de Pasca de Ma y dles Antles. Csta ligrëza vëgn manifestada spezialmëntr dala gioventù cun na certa agitaziun tl'anima pur aspetè la festa, che ti rüva massa plan adalerch y tl medemo tëmp de s'arjigné l guant da „santus" pur se podëi vistì sö plö bel y plö da catif; zerto ché, deperpo che l spirito se prepara a reciöi l'avënt dla festivité cun n cör puro y nët, ince l corp dess mostrè de aconsentì a to pert ala ligrëza dl cör cun se prejentè cun n vistimënt adatè ala circostanza, che se desfaranziëia dal solito da „vigni dè". L vistimënt é serio, nët y va portè cun dignité, magari ince cun mpü de superbia, canché val persona se fesc sö mpü massa da catif.

An po pömassa osservé al dé da incö, ch'ël é ste tl modo dl vistì na gran modaziun: sce la persona atampada tagn ciamò al vistimënt dl tëmp da dan la vera, la gioventù te pos-c del turismo tëgn düt sön l vistì ala moda, zënza desfarënzia l dé da laur da chël da la festa; plö da curusc y alegr ch'ël é, y plö bel ch'ël vëgn aratè. L proverbio disc puratr, ché „l guant ne fesc l monaco" y ë-la sarà insciö. Mo l modo de vistì sarà dagnara na espresciun dl'anima dla popolaziun, che desmostra la serité dl caracter, l bun gusto y l respet verscio l proscimo.

L ciclo dles festes da NADE'

Tla mënt dla popolaziun é chëstes festes les plö dejiderades, les plö sintides y, zënz'ater les plö beles. Bel la intimité dla natüra vistida a blanch, carda l'anima ala pesc, ala meditaziun, al'amur dla familia y al frogoré domestico. Cun impaziënza aspeta düc l'anunzio di angeli: „Gloria a Di y pesc ala jënt de bona orentè" y va da doman adora ala Mëssa dl'Advënt, al Rorate o Guldenomt (goldenes Amt), ince a trüz dl frëit, dla nëi y dl'oscurité matutina, pur ji indò pur strades y samenes prigores y plënes de dlacia, contënc y felici tla ciasa paterna, olaché ël ti aspeta na stüa bona cialda y l'intimité dla familia.

Cun la prüma domënia dl'Advënt scomëncia l tëmp dl'Advënt, ch'é la preparaziun söl Nadè. Sce la jënt tol sö chësc tëmp cun ligrëza, tan de plö se conforta i mituns, dandadüt purciodiché ël é vigni dé da doman adora da ji al Rorate, spo ala festa de San Micorà y ultimamëntr ala festa plö bela de düt l'an, al NADE', cun dütes les atres spo che ti fesc corona, insciöché les stëres al sorëdl tl'alt dl firmamënt.

Da doman adora, denant ch'ël scomënces ad albié, é-l la usanza te nosta valada, che les ciampanes sona a festa, pur cherdé la jënt adalerch,, da lunc y da imprò, ala Mëssa de Rorate. Chi ch'é bogn de jì y chi ch'à mpü dlaurela, va cun ligrëza a csta Mëssa ciantada, ch'à na atraziun düta particolare. Ël é n bojagn tl cör de vignun, de fa csta pratiga crestiana, pur se preparè dagamëntr ala solenité dla Nativité dl Dî, fat uomo. Plö da imprò che la festa rüva, cun plö zelo, ligrëza y amur, tol la jënt pert al Rorate. Nia da inré alde-n dijan valgügn, plëns de contentëza: „Iö nen à pa nianca lascè fora un su n Guldenomt".

La festa de S. MICORA' (6 dezëmber)

L dé, plö da se confortè pur i pici mituns é chël de S. Micorà. Chësc sant vëgn venerè pur patrono di mituns, di marinai, di pec y di boteghirz. La süa statua da vësco, cun 3 pans söl libr, vëighe-n sön val altè de nostes dlijies: ël â salvè la cité de Bari dala ciarestia y dala fan y â naota resuscité 3 mituns, che fô gnüs taià in tagn de toc y spo sciurà te n züber; purchësc é-l l protetur dla gioventù.

Chi che se recorda plö S. Micorà é zënz ater i mituns, spezialmëntr i pici, purcì ch'ëi ciafa val scincunda. Insciöché ël é ti paisc dl sud l'osanza, che ai 13 de dezëmber passa S. Luzia fora pur l paìs cun so müsc ciarié de pom, par, fighi, nusc y tan d'atres golosites pur ti mat ti cialzà di mituns, arjignà aposta dan porta de ciasa o sön finestra, insciö é-l chilò da nos la medema osanza in ocajiun dla festa de S. Micorà. „San Nicolò da Bari gran festa di scolari" po-n lì gonot ti libri de letüra. I pici se conforta de düt cör sön chësc bel dé y i bogn genitori ti fesc gian la picera ligrëza di arjigné valch, spezial-

mëntr sce ëi é sta prosc y sce ëi s'à comportè bëgn. La bona uma, ch'à a cör l'educaziun de sü mituns, sa magari ince da ti cuntè na storia dl Sant y sa ince da ti fa capì ai plö gragn, che les scincundes ch'ëi ciafa, é fadies di genitori y nia ater. Puratr, i pici dess crëi al miracol, che l Sant vëgn vign'an dal paraisc jö sön la tera y ne dess gni coionà dai mituns plö gragn. Ëla é pö tan bela la credënza ti pici mituns inozënc y ël ne n'é desigü degüna prescia da ti la tö; insciö sta-i indò prosc mpez ala lungia. Ci mal é-l pa, canch'an disc, che ël vëgn l Bambin Gejù da Nadè a portè ai pici ci che ëi s'a dejideré tla lëtra, che ëi ti à scrit? I prosc mirita n premio y na bona parora, ch'i sbürla a fa l bëgn inant y a se mantignì prosc y ubidiënc!

La vöia o l dé de s. Micorà é-l l'osanza, che ël vëgn raprejentè la scena dl iade de S. Micorà, che va da na ciasa al'atra, olà ch-ël é de pici mituns. Vistì da vësco, cun la mitra y la maza, acompagné dal'angel y dal malan, feje-l domandes de religiun ai pici y sce ëi sa da respogn y sce ëi é sta prosc intratan l'an, i scinche-l val roba ducia, sciöche pom, par, nujeles; chi che nen é nia sta prosc, ciafa ma na röta dal malan. Sce la scena é stada raprejentada cun dignité y cun serieté, a-la rejunt so scopo; scenò a-la fat plö mal che bëgn!

Ël é de mervöia puratr sce an coscidra, purciché la fantasia dl popolo à metü adüm n sant y n malan, l bëgn y l mal, che se comporta avisa insciöche l füch y l'ega, che ne po ste adüm. Probabilmëntr pur l motivo, che l'uomo o odëi l premio y l castigo söl colp, pur fa plö gran impresciun.

La vöia de NADE'

Insciöché ëi foss eletrisà, i mituns! Ei ne se dà degüna pesc dala gran agitaziun. Bel da n mëis ala lungia ch'ëi à i pinsirz pro la cripl: incö finalmëntr vëgn-ela tuta ca, do che ëla à palsè n'an intir te n'ascogndù.

So post te stüa é arjigné ca bel snel sot l lëgn da Nadè, plëgns de cogores, de patüc y de ciandëres, che slumina insciöché les stëres tla scurité dla nöt de Betlemme al tëmp dla nascita de Cal Pic Bambin. Naota la cripl fô l'unico sëgn de Nadè te na stüa da paur y te val ciases po-n ciamò ciafè de beles criples da odëi, intaiades tl lëgn, de chëles che ël vëgn tignì gran cunt. Üna dles plö beles pudo-n naota odëi a Brach de Marò, ch'é — pömassa — gnüda desdrüda dal füch l'an 1958, olach'ël vardô jö l vedl ciastel cun valgünes atres fapriches, che fô gnüdes impiades dal tarlì. Atres beles criples originales po-n ciamò odëi a La Ila, a Badia y te atri pos-c.

Ël é puratr dar de mervöia, che ël ne n'é l'usanza de mët sö criples tles dlijies dles cüres dla nosta val, che servis zënz'atr d'edificaziun pur la jënt. Y punsè, che te divertisci paisc é-l ste y é ciamò dütaurela artis-c de capazité!

L lëgn da Nadè ne gnê nia fat dan la prüma vera, che te val ciases de families plö benestantes. Ël é na usanza di paisc nordici, ch'é gnüda tuta sö plan plan do la vera mondiale da dütes les families, plö o manco. Sura l lëgn po-n ince odëi gonot al dé da incö la gherlanda dl'Advënt cun les 4 ciandëres, che vëgn ince metüda sö te val dlijia; la usanza à scomencè do la secunda vera. Mo la raprejentaziun dl'avënt storico dla nativité plö significativo resta zënz' atr la cripl y tles ciases cun vero spirito crestian s'injandla jö la familia inciar la cripl da sëra a di sö la cona dnant che ji a dormì.

La Nöt Santa

Insciö vëgn nominada da valgügn la nöt dan Nadè y da atri indò „Madvines". „Nöt Santa" dess ester l so dar inom: in csta nöt vëgn-el apunto festegé l plö gran avenimënt dl mond crestian, la nascita dl Pic Bambin, dl Redentur dl mon. „Madvines" inveze significaia „matutino" dal „Vespero Matutino", che vëgn ciantè te dlijia dan la mëssa dla mesanöt.

Tla nöt frëida, luminada dai ragi d'arjënt dla lüna, chërda l conzert dles ciampanes dal'alt dl ciampanì la jënt dla cüra a festegé la Nativité bel n'ora ala lungia. I fedeli, che va sön i trusc dlacià, lizi y prigurusc, à gonot tla man

n lumin o, dandaìa n chentl, pur fa luminus ti pos-c de plö gran prigo. Alzan i ödli verscio l cil scür-brüm, curì dna infinité de stëres, ò la legenda les avëi injenöt dütes compedades. In csta nöt sta-l ascognü do vignüna n'angel dl cil, che vëgn ala mesanöt jö sön la tera ad anunzié ala jënt la nascita dl Bambin y a ciantè bel fin les melodies da Nadè.

La dlijia, gonot massa picera pur les gran solenites, s-implësc de na fola de fedeli, che vëiga cun curiosité sön l'altè, infornì sö pur l'ocajiun dl so plö bel ornamënt, Cal Pic Bambin, che ti ciara jö dlun rian.

Da mesanöt scuta l conzert dles ciampanes y ël scomancia la Mëssa. L sluminamënt dles ciandares, l tarliamënt dles lümz y les melodies alegres dl coro, acompagné dal son festoso di orghi, dà ala festa na maiù solenité tl chit dla nöt.

Ciamò naota al Gloria l sonamënt dles ciampanes y i acordesc soleni di orghi: „El é nasciü l Redentur; gnide a l'adorè!" — „Gloria in exzelsis Deo" cianta l zelebrante, a chël che l coro respogn cun ligrëza: „et in terra pax hominibus . . .".

Mai nen à-l sonè tan bun l ciantè, che injenöt. Plëna de ligrëza tl cör, sen va la jënt ales propries ciases, olaché düc s'indormedësc tla pesc dla familia, cun l pinsir ala mistica Nöt Santa.

Nadè

Canché la natüra é curida da n mantel blanch de nëi, canché les rames di lëgns se storje dal pëis inc i na a bajê i crestai dla candida cutra, ch'é destenüda ia pur tera y l cié dles muntes altes à metü sö na corona blancia, intreciada di plö puri diamanc, che slumina tl luminus dl soradl insciöche perles, ilaota vëgne-l zelebrè la plö bela, la plö intima y la plö simpatica festa dl'an: la festa dl'amur, dla pesc y dla familia — NADE'.

Düc chi ch'é dalunc dala ciasa dl per, sides lauranc, studënc o impiegà, ciara de ruvé adalerch, pur ste in compagnia cun i sü, almanco intratan les festes de Nadè. Cinamai ala jënt grana ti pe Nadè na festa che se desfarënziaia dales atres: odëi l paisc de nascita vistì de nëi y dlacia, é na visiun de na spetacolosa beleza, che mët tl'anima n'incherscimun y n desiderio potënt de l'odëi in realté y de l gode adüm cun i familiari y cun i compagns dl'infanzia. Nianca l pere ne va incö do la S. Mëssa al'ostaria, insciöché ël é l'osanza i atri dis de festa y les domënies pur sbrighé sü afari, mo ël resta a ciasa pro la familia pur düta la giornada.

Incö é ince la marëna plö bona y les bales, che naota gnê ma fates de farina d'orde, zidlé da nösc ciamp, incö é-les de formënt y ël vëgn ince cinamai portè cer laprò: berjöla, liagnes o magari n bun rost de porcel, olaché la patrona sa da pratè la cern. Pur chësc motivo vëgn-el copè in generale l porcel dan les festes de Nadè; mo ince pur podëi sajoné plö saurì les mesanes de cioce. Al dé da incö é-le gran dificoltè l sfumié, purciodì ché ël é ma plö püces ciases, olaché ël é csta poscibilité; ma te valgünes ciases vedles é-l la ciasadafüch adatada.

Domisdé é-l düta la familia che va ai Vespri soleni. Gnüs indò a ciasa, l pere se pon gian sön bandafornel, pur se palsè fora y se remët dala fiaca dla nöt de Madvines.

Injenöt düc sen va adora a dormì, pur tra ite l tëmp purdü dla nöt passada.

Al dé da incö é-l te tröpes ciases la radio o magari ince la televisiun, che vëgn tröp ascutades in ocajiun dles festes y de zerimonies particolares a scopo de istruziun, de edificaziun crestiana y de n'onest dvertimënt.

San Stefo de Nadè

Pur i jogn y pur les jones sarà-l bëgn chësc dé un di plö bi dl'an.

Do la gran Mëssa vëgn-el naota benedì l sè y l'ega de S. Stefo. L sè benedì adore-n te stala pur ti dè ai tirz, acioché ëi vëgnes preservà da maraties intratan l'an y pur tignì da lunc desgrazies. L'ega de S. Stefo vëgn sciurada te campagna, acioché ël garetes na bona racolta de fëgn, d'artigö y de blaa.

L dé de S. Stefo vëgn fat da nos festa, insciöché ël fô zacan; düc va a

dlijia danmisdé y domisdé y a degügn ne ti vëgn-el naturalmënter inmënt de laurè. Do i ufizi da domisdé va i jogn a „föies", insciöché ël é l' usanza da zacan incà. Chëstes föies é n pic ciüf, che l jon se mët söl ciapel pro la plüma storta. Sce ël é bëgn udü dala müta, spo ti les arjigne-la pur la vöia de S. Guagna da sëra, olaché ël va a se les do; mo sce ël nen ciafa degünes é-l sëgn, ché la müta nen ò savëi nia d'ël.

La usanza vëgn plö püch mantignida al dé da incö y tröc jogn ne savess nianca plö co fa, a mët la significativa scincunda dl ciüf delicat söl ciapel, purciodì ché tröc nel porta nia plö, sides pur gauja dla moda o pur ne se roviné nia la bela „frisur".

Naota jê i jogn a „cütles". Chëstes fô n toch de pasta (cun mano) cöta te smalz; laprò gnê-l taché n pic lac cöce y metüdes söl ciapel la domënia do. Insciö fô-l spo l'usanza de ji in vöia de S. Guagna (S. Bogna) a les to. Les „föies" fô ince fates zacan de pasta. Fora dna föia de pasta gnê-l taié fora (rodè fora) dui pici cörz, ché tacâ adüm y spo cöc te smalz. Laprò gnê-l taché spo na bela vëta cöcena de sëda, ché ingropâ adüm i dui cörz y chisc gnê insciö metüs söl ciapel. Plö tert fô-l gnü sö l'osanza dles föies de „ciüf", insciö ché ëles é al dé da incö. — Chi ché ciafa les föies, mass spo compré i për a chëla müta da S. Matì o da S. Franciasch.

L'an vedl y l'an nü (Nanü), — vita nöia
La roda dl tëmp

La gran roda che sëgna la divijiun dl tëmp de n'an, à complì so giro. Ëla à porté ala fin dl'an vedl y cun Nanü a-la scomencé n n'ater giro: ël é l' scomenciamënt de na vita „nöia".

La divisiun dl tëmp à dè tröp da punsè ai popoli vedli y ël passâ tröc seculi incina ch'ëi â capì, che l se mudé dl tëmp dl'an, dles süs sajuns, dl dé y dla nöt gnê regulè dal movimënt dla tera inciar l sorëdl ia. La gran ora, che mai fala, che va da sora y ché degüna man umana à mai da tra sö y da regolè, é visibile a düc i ödli umani; ël é la plö bela stëra al firmamënt, che dà ala tera lüm y cialt, ché regolaia la vita sön nosc planet: ël é l sorëdl. Da chësta stëra, la regina dl gran' ot dl cil, ché vëgn cortegiada y riverida da miliardi de stëres piceres y granes, depënd düt cant sön csta tera. Y, sce csta stëra se fermess n bel dé, spo foss-el la fin dl mon sigüda. Purchësc disc l componist Löwe te süa famoja ciantia „Die Uhr", punsan ala gran ora dl firmamënt:

„Y sce ëla stess naota chita,
Spo foss-la bel y finida;
Degun ater ché chël ch la fata,
Foss indò bun de la mët a ji".

Pur cumpedè i dis y les perts dl dé, l' umanité nen à mai albü dificultes sceries; ël bastâ i ciarè al sorëdl. Ince l'edma fô saurida da conësce; ël bastâ osservè la lüna, ché tl tëmp de 7 dis fesc na modaziun, ch'é saurida da conësce. Da na lüna colma al'atra pass-el 28 dis, ché corespogn zirca al tëmp de n mëis.

Puratr, la formaziun dl mëis à dè dar da punsè ai studià dles stëres (astronomi). Impermò sot l'imparadù romano Giulio Cesare y Cesare Augusto é-l gnü fat na riforma dl calënder y metü n'ordine tl modo de compedè l tëmp. A record de chisc dui, vëgn-el nominé dui mëisc cun sü inomz: „lugio" da Giulio „agost" da Augusto.

Pur ruvé ciamò plö da imprò a fa giüst l cunt dl tëmp, messâ-n ince sburlé ite tl mëis plö cürt n dé, ch'é l 29 de forà; chësc se tlama „an barest", pur latin „bis sextus" y vëgn vigni quarto an, secund la riforma Gregoriana.

I mëisc cun la süa diverscia lungaza y cun i sü inomz de mervöia, é roba vedla, gnüda dal popolo romano, che ëi consagrâ a süs divinites y é tres ciamò conservà insciöché ëi fô ilaota. Ëi é ciamò tres in ujo, ince sce ëi à purdü l so prüm significhé. Plö otes s'à ince porvè scienzià astrologhi de mët n'ordine tla divijiun dl tëmp, mo incina al dé da incö nen es-i ciamò ruvà a degun resulté, a degüna uniun.

La ligna di mëisc scomëncia cun „Genaro"; chësc inom vëgn da Giano (Ianus), che fô pur i Romani na divinité cun dui müsc (ciés): un ti ciarâ

do al'an vedl che sen va y l'ater, jon y ligherzin, a chël che scomëncia. Ël à 31 dis y l prüm dé à inom „Nanü" — (an nü). Chësc é n dé de gran ligrëza pur i mituns, che va pur les ciases a davagné jö la bambona (man bona) y a auguré l „bun an". An disc: „Ci ch'an fesc l prüm dé dl'an, masse-n spo fa düt l'an".

Proverbi dl mëis: An da nëi, an da pan; an da plöia, an da ciarestia. Genaro cialt, pur l'amur de Di. Ël é l credënza, ché incuntè l prüm dé dl'an da doman pur prüma persona n' ëla, ché chësta portes desfortüna y desgrazia.

„ Forà " vëgn da Februo, la divinité di morc y purchësc ti fô-l ma gnü cunzedü 28 dis. Mo vigni 4 agn ciaf-el n dé de plö y l'an barest cumpad-el 29 dis. Forà é l mëis dl Carnescè y jënt jona se dvertësc a ji in maschera, a ji in slita y a fa matades. Naota ne fô-l i 3 dis da Carnascè nia da odëi, ater che val maschera y magari tles families val divertimënt, insciöché cartè, la giatorba y magari mpü balè, olach' ël s'abinâ tröpa jënt adüm; da les 12 fô-l in Carnescè vöies dal laur y in Capiun jê spo düc a to l ciëinder. Te chësc mëisc gnê-l gonot fat tröpes nozes cun gran y alegres parades. N proverbio dl mëis disc: Forà mol, slunfa l fol.

„Merz" fô consagrè a Marte, l dii dla vera; i romani cherdô che Romolo, l re ché â fondè Roma, es descendënza da d'ël. Ai 21 dl mëis scomencia l'ainsciüda astronomica, l sorëdl fesc la ota y i dis scomëncia a crësce. La sajun dl' ainsciüda mët vita y ligrëza tl cör de vignun. Merz é l mëis dal „jaiün"; naota fô les bales da megher y an dijô sö 3 paternostri dan la marëna; cer ne gnê-l mangé te Carsëma. N proverbio disc: Insciöché merz, insciö l'isté.

„Aurì" significaia „daurì" y vëgn da latin „aperire". La tera se deura, pur lascè gnì fora l'aria cialdina ales piantes, ché resurësc a vita nöia. Significativa é la festa dla Risureziun, che toma generalmëntr te chësc mëis. Al prüm d'aurì é-l l'osanza dl menè in aurì. In la domënia dal'orì, porta i mituns lëgns da „giac" te dlijia a benedì. La jöbia santa da sëra fô-l naota l'osanza, che les families jê t'urt a perié, a imitaziun de Gesù tl'urt di Uris. An s'injendlâ jö, fajò na picera preghiera y se bajâ la tera.

Proverbi dl mëis: De bi dis d' aurì, plëgn de plöia d'isté l fistì, Dl aurì ne sa-n ci dì ; ël fesc insciöché ël ò, les ëles fesc inc insciö.

„Ma" vëgn inveze dala mitologia; ël fô consagrè ala divinté „Maia", la uma de Mercurio. Ma é l mëis di ciüf cun la dedica a S. Maria. Te chësc mëis tom-el ite l marcé da Pidrò, dar cunesciü. N proverbio disc: Ma frëit y mol, implësc al paur l fol.

„Jügn" recorda la divinité Giunone. Ai 21 é-l l dé plö lunch dl'an y l scomenciamënt dla sajun cialda dl'isté. L sorëdl à finì so iade y fesc „ la ota " Üna dles plö beles festes toma te chesc mëis: les Antles cun la bela prozesciun dai 4 vangeli y che ciafa ciamò na maiù solenité dales statves y dai confaruns che vegn portà. Naota fô-l i mortai che stoptâ y te val pos-c i scizeri, ché acompagnâ la prozesciun pur la fa plö solene; düta la jënt se confortâ dar y vistî l bel guant da festes da zacan, mo csta osanza é oramai morta fora dl düt, spezialmëntr ti paisc de gran turismo. Cun l tomè jö les osanzes plö significatives de na popolaziun, perd l paisc la süa carateristica; y chësc è n gran sciode. Te chisc ultimi 3 mëis vëgn-el fat gonot nozes. Proverbio: Sce jügn é mol y frëit, dezip-el düt l'an.

„Lugio" à na origine plö zerta. A record dla prüma riforma dl calënder (riforma giuliana), fata dal'imparadù romano Giulio Cesare, porta chësc mëis so inom. Valgügn nominaia chësc mëis „messè", l mëis dla raccolta, „della messe". Ai 25 dl mëis tom-el ite la festa de S. Iaco, che vëgn zelebrada cun gran solenité a Badia y ai 26 S. Anna, festa prinzipale ala S. Crusc de Badia. N proverbio dar bëgn cunesciü dai paurz disc: Chi che nen adora de lugio la falc y la sajora y da d'altonen ò levè, pënses bëgn de genaro, ci ché ëi podarà mangé.

„Agost" porta l'inom dl gran imparadù Cesare Augusto, sot a chël fô nasciü Gesù Cristo. Ël â reformè l calënder cun l' introduziun dl'an „ba-

rest" vigni 4 agn. Chësc é 1 mëis dal gran cialt y dal gran laur ti prà da munt. Naota 1 ji a munt fô na ligrëza pur la familia dl paur y i setusc y les tiradümz savô da se fa da sëra, do avëi dit sö na picera corona, l'aurela cürta te ciasota, sentà inciar 1 pic füch ia, cun tan de coionaries y jüc, dnant che sen ji a dormì tl fëgn bun cialt te tablé, olaché an se palsâ fora dal laur sfadius dla giornada passada. Sön munt, düt savô bel y bun: l'aria y l'ega, la spëisa y l' laur; al dé da incö inveze s'é düt mudé y les tiradümz é dventades rares insciöché les mosces blances; tröc pra da munt ne po nianca plö gni sià al dé da incö. La plö gran festa dl mëis é S. Maria dal Ciüf (l'Assunta), che vëgn dlunch zelebrada cun gran solenité. Proverbio: Agost y forà, jügn y dezëmber, va a per insciöché i bos.

I 4 mëisc ché vëgn do „Setëmber, Otober, Novëmber, Dezëmber é i inomz metüs al 7., 8., 9. y 10. mëis dai antichi romani, ciamò denant ché ël gniss sburlé ite lugio y agost, canché an compedâ ma 10 mëisc al'an. Chisc inomz é restà ciamò al dé da incö, ince sce ëi sta pur 1 9., 10., 11. y 12. mëis dl'an.

Setëmber y Otober é i mëisc dla racolta, Novëmber chël di morc y Dezëmber chël da Nadè.

Proverbi: Setëmber é 1 Ma dl'alton. Otober cialt, Forà frëit. Novëmber: do Gnissant l'isté dles vedles. Dezëmber: da Nadè vërt, da Pasca blanch.

L diverscio numer di dis de vigni mëis é saurì da recordè, canché an pënsa al dit: 30 dis compada novëmber, cun aurì, jügn y setëmber; de 28 n'é-l un, i atri n'à düc 31.

L calënder conservaia, pur gauja dla süa antichité, al dé da incö 1 record dles strambaries dl spirito umano. Insciö recorda i dis dl' edma les superstiziuns di popoli antichi pagagn, che ti dê a vigni dé l'inom di diversci planëc. „Lünesc" — 1 dé dla lüna; „Mertesc" — dé de Marte (1 dërt inom ladin é: dé do lönesc); „Mercoi" — dé de Mercurio (dé de mesaledma); „Jöbia" — dé de Giove; „Vaindres" — dé de Venere; „Sabeda" — dé de Saturno; l'unica „Domënia" é bëgn nominada, che ò dì „dies dominica" — dé dl Signur. L paganejimo dijô: „dé dl Sorëdl" y chësc é ciamò restè tl tödësch „Sonntag".

L'an scomenciâ naota cun 1 prüm dé de val sajun y nos le scomenciun cun 1 prüm de genaro, ch'é „Nanü" (an nü). I agn vëgn compedà da n fat storico important, che an disc „era". I romani ad ejempio, compedâ dala fondaziun de Roma insö (753 dan la nascita de Gesù Cristo); la cristianité inveze dala nascita de Gesù Cristo, l'avenimënt plö important dl mon crestian; chësta é „l'era cristiana". Al dé da incö à tut sö oramai düt 1 mond csta cronologia, tut fora i musulmani, che compada dal „egira", che corespogn al'an 622 dl'era cristiana. „Egira" significaia „sciampè" y recorda la sciampada (fuga) de Maometto dalla Mecca a Medina.

L dé de Nanü

El é l'usanza, che in ocajiun de csta festa i fioc ciafa da sü toc y dales totes n pan de formënt de forma de sciàiba, ch'é „ la bambona " (man bona); gonot vëgn-el ciamò metü laprò atres scincundes, magari sciarpes, manaces, scufuns, y naturalmëntr val zocolada y papes.

Pur i mituns é chësc dé na extra gran ligrëza. Ei va da na ciasa al'atra, a auguré 1 „bun an" o sciöché an disc: a davagné jö la bambona. Te csta ocajiun dij-i sö csta rima:

Bun dé y bun an!
Ligri y sagns cun bona furtüna
Düt 1 tëmp dl'an;
I se augüre n bun'an
Cun grazia y sanité
Y cun 1 manco picé.
L bun-an a os y la bambona a me!

L'osanza de portè ai paejagn chesc bel pinsir al scomencè dl'an nü, é tl ji jöpert. Pömassa po-n l'osservè ti pos-c dl turismo, olaché i mituns se doda plöler a ji ad auguré „l bun'an" y val genitori ti 1 proibasc cinamai.

Santa Guagna

La cripl te stüa vëgn arichida pur csta festa di trëi Re Magi, denant che

ëla vagnes portada demez pur n'an intir indò. La familia ti fesc ciamò la sëra denant unur, cun na bela inzesciada. L pere s'à arjigné na fana cun boràis, na sort de inzensciara, olaché ël vëgn metü ite l' inzëns benedì. Intratan ch' ël fesc la zerimonia, les persones de familia s'injandla jö dan la cripl y prëia: „O Gejù, divin Bambin — Iö se fesc devot inchin.

I se basc la picera man y se disc dar bel diolan!". La familia spo acompagna l pere te dütes les ciamenes de ciasa y te vign'üna vëgn-el inzenscè y dit sö l paternoster; spo scri-l sön üsc cun crëda: 19-C-M-B-65 (l'an y l'inom di Remagi: Casper, Marciun, Balsè). Ince te stala va-n a fa l medemo, pur perié dla bendesciun di tirz.

Canché la zerimonia é finida, spo é-l ince la cëna arjignada: turtres y canifli. Do cëna spo é-l ciamò düc ch'aspeta la „donacia", che vëgn a inzenjè la cripl y a ciantè; dlun scuan cun la granara, sen va-la spo cun la sportola implida de canifli. Te val paisc va i Remagi fora pur les ciases a cianté; bela osanza!

La sëra de S. Guagna (s. Bonia) é-l noto pur i jogn: chi ché s'â apostè les föies, va inienöt a se les do dala crestiana. Purchël ti porti spo n scarnüz de giaoloni o magari n bel gormel o ince na sciarpa de lüch. La prüma domënia do, pur se fa odëi, se mët-i l ciüf söl ciapel pro la plüma storta, che po ma portè chi ch'é sta pro i soldas. La osanza é scialdi bel tomada.

Tëmp de Carnescè

Pur nosta jënt, ch'é ausada a lauré, l Carnescè se desfarënzia apëna da atri tëmp. L laur va regolarmëntr inant y l boiagn dl dvertimënt nen é gran sintì. Al paur, ch'à gonot laurz pesoc ia pur l dé, ne ti indlet-el a ji a chirì da se dvertì da sëra. L so pinsir é chël, de podëi ji a palsè do la corona te familia, pur ester indò frësch y palsè fora pur les fadies dl'ater dé. Sce an po raionè de dvertimënt, spo é-l magari na bona cartada o n Preiswatten la domënia, y nia de plö. Zacan jê in slita l paur che â n ciaval, mo sëgn de slites ne vëigh-en plö dër püces; tröpes é jüdes a finì ti musei d' antichites spo al dé da incö nen'é-les nia plö de moda; cun l'auto va-la plö snela.

Al'incuntra, i jogn sa da ti fa plö unur al Carnescè y, spezialmëntr te pos-c dl turismo, les ocajiuns ne mancia. Ël é dandadüt l sport di sci, che vëgn al dé da incö divinisé, ël é vigni sort de compagnies, ël é n bar tl'ater, oramai vigni secundo jon à na vespa o n'auto y, foss-el de mervöia, sce sot chëstes condiziuns, ëi ne se dvertiss nia? Puratr, incina ché l' dvertimënt é onest y fat cun mesüra, düt va bun ; mo canché ël dvënta viz y sorpassa les regoles dl bun costüm, dvënt-el la rovina dla persona Respet a chi che sa da se „crëi!". Abandonè l laur pur amur dl sport, nen é bona regola de vita.

Noza

Te chësc tëmp tom-el it gonot les nozes y a na pert i dales gran da fa. Te diversci paisc vëgne-les fat atramënter y les usanzes da zacan s'à cul tëmp de tröp mudé. Plö gonot va i novic fora dl paisc, magari te val santuario, a se lascè dè adüm, pur scomencè spo da ilò demez l' iad de noza, ch' é gnü de gran moda da nia tröp tëmp incà; naota, degügn ne punsâ a te val. Chilò urun-se scrì, insciöché ël gnê fat na noza zacan te nösc paisc. La osanza de auguré ai novic „la bona fortüna", vëgn ciamò tres mantignida. La resposta al bel augüre é: „giolan; i te prëie de n paternoster" ch'é convinziun religiosa dla serieté dl stato nü de vita, che conporta la uniun sacramentale.

Insciö gnê fata na noza zacan a Calfosch.

Canché n jon s'â ciafè na iona, che ti plaiô y che la urô maridé, iê-l imprüma dal per d'ëla a ti la damanè. Sce düt iê bun, arüignâ la uma na bela scodela de fortaies pur i novic y pur la familia y düc sen mangiâ spo assà. Valgügn dis do iê i novic a la varié. I peresc di dui novic i acompagnâ te calonia y faiô da destomone. Tl paisc gnê-l ince stloptè y tla ciasa dla novicia

gnê-l arjigné n bel taì de fortaies y na boza de vin sön mësa pur canch'ël rvâ a ciasa. Dlun cuntan gnê-les mangiades y l tëmp passâ, ince massa snel, ch'ël gnê bel da sëra. Spo l novic sen jê a ciasa cun n taì de fortaies, ché ël â ciafè dala crestiana, da ti portè ai sü de familia, che se les mangiâ ince cun n dar gusto.

La domënia do, l pro incundâ sön pergo i dui novic y pur l tëmp de 3 domenies ala lungia restâ-la batüda sön üsc de dlijia. I novic jê pur l plö la prüma domënia demez, a Weissenstein o a Trens. La seconda domënia portâ la novicia l gormel blanch y l novic n ciüf blanch söl samare; la terza domënia spo portâ i novic l guant fosch da pluré. Naota portâ la novicia ince la centüna d'arjënt cun perles ,ché ëla ciafâ scincada dal novic, insciö ché ël é ciamò te val paisc la osanza. Dan l dé dla noza jê i novic a perié a noza: berbesc y mades, fredesc y surus, jormagn y magari ince cujins, i toc y les totes gnê invià a noza.

La vöia dla noza fô-l te ciasa dla novicia n gran laur. Ël messâ gni fat cajincì y canifli y arjigné vin pur la jënt jona ché gnê da sëra a gratonè. Ciamò chësta sëra pudô la novicia se la gode cun la gioventù. Ël gnê cianté y balé y fat de vigni sort de matades. Düc ciafâ da mangé y da bëire assà, l musiconter ciafâ ince zigari, mo ël messâ sonè incina mesanöt polches, marces y bolzri y spo do sen jê düc alegri y contënc a ciasa a dormì.

L dé dla noza levâ i novic adora y se dijô sö n rosare. Te ciasa ruvâ spo i invià o gostè; ël gnê portè sö na jopa. L prüm vijin dl novic jê te ciasa dla novicia a la to pur l'acompagné te dlijia. L vijin dla novicia â da dè fora la novicia, mo l mëna-novicia messâ datrai di scombate, pur ciafé fora la dërta novicia. Imprüma ti gnê-l dagnara prejentè na vijina bel mpü vedla cun na darta bona müsa. Ëla se vistì sö dar da mat y se prejentâ in ciasa dla novicia; sambëgn, ché l mena-novicia ne la urô nia avëi y insciö gnê-la gonot a sciampi di ala lungia. Pur podëi avëi spo la „derta" novicia, messâ-l i dè al'atra n bel pügn de monëdes.

Ad acompagné la novicia da ciasa dmez te dlijia, jê i prümz sunsì danfora: l fre dl novic y la só dla novicia. Chesta ti fajô sö l ciapel cun plümes y ciüf y da na pert fô-l n fazorel de sëda. Do da chisc jê l mena-novicia cun la novicia y spo düc i atri: i jogn cul ciapel da plümes, la novicia cun la gherlanda da codes, fata cun ciüf de confoglia y Vergissmeinnicht y cun l gormel blanch. D'inver jê düta csta prozesciun cun les liöses beles fates sö y insciö i ciavai. Söl tru de dlijia i gnê-l fat ala novicia parades y sce l novic fô n gran bacan, gnê-l ince sciuré fora crafuns a chi ché ciarâ pro. Chi ché fajô la parada, fô mascherà sö y se metô a mesa strada, pur ne lascé nia passé chi da noza. Ëi ciarâ de fa val scenes dla vita di dui novic, pur mët a ri la jënt ché i acompagnâ. L mena-novicia â gonot n gran laur da se parè da chisc, mo canché ël ti dê val scioldi da se comprè da bëire, i lasciâ-i gian passè. La prüma parada messâ paié la novicia, les atres l novic.

La tota dla novicia fajô la ciamarita. Ëla portâ ten ciast na ciandëra, ché gnê impiada dal mone y cun chësta impia la spo chëles di novic. Ala fin dla Mëssa gnê-l benedì l vin, ché ti gnê spo ofri ai dui maridà da fa na „viva".

Do Mëssa jê-n t'ostaria, olaché ël gnê fat l past da noza, ché vigni invié messâ paié. Imprüma ciafâ-n na copa de brama y mil. Da marëna gnê-l portè sön mësa jopa, bales y craut, cer y canifli assà. Intratan les derzades, gnê-l soné y balè. L prüm sonsel scomenciâ cun la prüma sonsela l bal dl craut inciar misdé, spo gnê la uma di novic a noza; ëla ne jê nianca a Mëssa da noza, dea ché ëla messâ ste in chël dé a ciasa a romené sö.

Domisdé ruvâ adarlerch l famai cun les ciases müles. Chëstes ciafâ düc i fredesc y les surus dla novicia plö vedli d'ëla, ché ne fô nia maridà. La ciora müla fô raprejentada da n ciüf de peza, cun na picera ciora de cartun lassura y chisc messâ se la comprè bëgn bëgn cera. Ala novicia ti gnê-l spo ince porté „la cüna" cun na picera popa laite.

N n'atra usanza fô chëla de „arobè" la novicia. I leri la cundejô te n' atra

ostaria, s'ascognô da chi da noza, mangiâ, buiô y fumâ a spëises dl novic, incina che valgügn da noza ruvâ ilò a la chirì. I leri gnê spo abinà, lià y tacà y, ince ultimamënter, codanà; chësc fô gonot motivo de gran dvertimënt. Insciö passâ düt l dé in alegria y dvertimënt y düc se la godô de cör la bela giornada, incina ché i novic sen jê da sëra a ciasa.

La nevicia, ché ruvâ sëgn te na ciasa nöia, gnê tuta it da la süa secunda uma, ché ti jê incuntra fina sön porta de ciasa, olaché ëla saludâ la nora cun beles parores y ti surandê l ciol dales tles y val de benedì laprò. Cun csta zerimonia dventâ la „jona" patrona de ciasa y cun ti surandè „la ciaza", dventâ-la „regina dla ciasadafüch".

T'ostaria s'abinâ spo ciamò da sëra atra jënt dl paisc, i „gratuns", ché gnê a gratunè, a se la gode cun chi da noza incina la mesanöt, o magari inc plö di, sce ël fô la compagnia ala do. La prüma domënia do l dé dla noza s'abinâ ciamô naota chi da noza t'ostaria a fa la „ottava dla noza"; cun ëi s'abinâ indò tröpa jent a gratunè.

Chësta usanza s'à ciamò in gran pert mantignì te nösc paìsc, canché ël vëgn fat la noza tl paìsc; mo al dé da incö è-l tröc ché va te val santuario a se maridé. La noza purater é restada dütaurela na bela y simpatica festa pur düt l paìsc.

A Mareo, les usanzes de noza fô mpü atramënter, ché tl'alta val Badia.

Canché n jon y na jona se maridâ, gnê-l mangé les fortaies te ciasa dla nücia. Le nüc ti dea ala nücia diesc toleri pur capara tna bela scatora. Püch do gnê-l spo metü sö la noza te calogna cun dui destomoni y do jêi te ostaria a marena. Pur 3 domënies indô l'ater gnea spo incündes i nüc jö de pergo. Val dis dan la noza jea la nücia con la ciameja nüciaria dal nüc', olach'el gnea spo mangé les secundes fortaies. Ël ea l'üsanza, che le nüc messâ cumpré le ciaz, le ciapel, l'anel y i cialzà de fer; la nücia comprâ la ciameja nüciaria, la peza da col y le ciapel. Sce al gnea fat gran noza, messâ-la ince spene ai jogn n fazorel luminus y ai marides n scür, da meter sön le ciapel. Nüc y nücia jea a perié a noza tles ciases dai ejins y dles paronteles. Al gnea ince slopeté y cighé y düta la jont â na gran festa.

Le dé dla noza gnê-l spo gosté tla ciasa dai nüc, olaché el s'abinâ i sonsì, les sonseles, la ciamarita, i dui menedus, la parontela y i ejins. Sön tru de dlijia gnê-l spo fat la sarada alla nücia. La pröma sarada messâ-ra era se paié y sce al n'ea ciamò, ê-l le nüc co messâ la fa comprè fora. Gonot ê-l da ri y val iade ince da parontè, canch'al gnea trat ca döt y dit i defec de vigni curù. Datan Messa da noza jea spo la jont da noza a donfrì sö do altè ete: mpröma i sonsì, spo les sonseles y do i atri düc canc.

Bel pa na noza ea spo le past da noza. Ala nücia ti gnê-l porté la jüfa, la cöna y, samben ti messâ-ra meter valch te taì a chi co ti la portâ. Ai fredesc y ales surus dai nüc, sce ai ea plü vedli, ti gnê-l taché sö la barbücia. Ai sonsì y ales sonseles, co ne se ciafâ nia n chestian o na chestiana, ti tocara da fa zigher; y ci tof ch'al dea gonot y ci cioonades laprô! Y sö la sera gnê-l ciamò tut la nücia y chi da noza â gonot n der rodamont da na ostaria al'altra, pur se la ciafé ndo. Do cena i nüc sen jea spo a ciasa. Le dé do la noza jea i nüc ciamò a messa y dedò al'ostaria a gostè, co ti gnea ofrì dal'ostì.

N veia dla noza ê-l l'üsanza, ch'al gnea condüt l'armè dla nücia tla ciasa dl nüc, n let da dui, le guant y i linzos de stopa. Plü da dio ciamò, mpé den armè, na cassa bela deponta da flus, olaché ara se metea ete sü chitli da sis teres, sü ciapì da corfora, söes ciontönes, les manies y i creasli da col. N sciö ince le nüc se metea te cassa söa ciamejöla, so cintorin, söes ciamejes de stopa, sü comoc y söes braies de gorun.

Ince pur l maridé ne manc-el nia les credënzes y les crëtes. Sce ël plöi l dé dla noza crëi-en, che ël portes fortüna y tröc scioldi ai novic. Chël di dui novic, che rüva l prüm te dlijia l dé dla noza dij-en, che mëss morì l prüm.

Carsëma

Cun l mercoi dal Ciainder, o Capiun, scomëncia la Carsëma. La zeri-

monia dla benedisciun y dla imposiziun dl ciàinder vëgn ciamò dagnara fata, insciò ché da vedlamënter incà. Les patrones porta incö ciàinder da benedì, pur preservé la ciasa y la stala dai malefizi di ri spiriti. A record di 40 dis de jaiun de Nosc Signur, la jënt tëgn l jaiun y l'astinënza pur düt chësc tëmp y te tröpes families vëgn el ciamô fat preghieres aposta.

Tla Carsëma tom-el ince ite la festa de S. Ujöp, olach'i jogn mantëgn ciamò dütaurela l'osanza de ji a s'aposté i üs da les jones.

N dé de gran ligrëza pur i mituns é la domënia dal'Urì. Pur chësc dé s'arjigni n lëgn (da giac o n'aunic) bel infornì sö da porté te dlija a benedì; plö alt ch'ël é, y plö capaze che l müt é. Do la liturgia nöia purater, chësta osanza sparësc plan plan. Mo l'edma Santa cun Pasca, é dütaurela de gran atraziun pur les süs funziuns, spezialmënter olà ch'ël vëgn ciamò metü sö l sepolcher y tignì les ores d'adoraziun.

Tl tëmp dla Carsëma vëgn-el fat les confesciuns da Pasca, olà ché vignì vijinanza à l so dé. Da marëna vëgn-el spo porté sön mësa na bela scodela de turtres y in chësc dé vegn-el fat santü. Domisdé van a dlijia a lì les staziuns.

Sce l lünesc de Pasca nen è plö de prezet, vëgn-el impò dlunch tignì festa. Da sëra va i jogn a tó i üs dala crestiana y pur manifesté so sentimënt dl cör, feie-la defarënza tl numer. Insciò significhëia: „dui üs" a vignun ti vëgn-el dè a chi ché mai)
„cater" a n cian (pur chi ché ëla nen â degüna simpatia)
„sis üs" a n crestian (pur sëgn d'amur y de simpatia).

Chisc üs da Pasca, bi intanc a cöce o a blé, à gonot de beliscimi y artistici desëgns cun diversci fersli, scric da mans fines de val jona esperta de chësc mistir. Csta scrita preiënta gonot l'espresciun de n sentimënt dl cör verscio chi ché ciafa l'ü, o magari contëgn solamënter augüri pur la Pasca, o datrai cinamai val frase satirica y ofensiva, che ti dess ji a cör. Insciò capitai-el da lì:

A te dui üs
y düt é fat
s'urun tan bun
che cian y giat
Tö t'as ligrëza
cun en ü
mo la giarina
te osc l cü
La plüma storta
y i üs te tascia
te tacuin gonot
ma mpü de dascia

o inc magari ciamò cun d'atri fersli, insciöché:

Iö oress ester da
te cunesciüda
pur l ciüf dla
bela ainsciüda
Bun S. Stefo
y bun S. Jan
i üs a té te
da-i dar gian
Dui a vignun
y trai a n cian
y un a té
ch'i t'à tan gian.

La sabeda Santa vëgn-el benedì l'ega dl bato. L prüm müt tla cüra, ché vëgn batié cun cst'ega do la bendesciun nöia, toma ite, dij-en, tl bato nü. Ël é l'osanza, ché l pere dl neo-nasciü mëss portè al curat n'asò vi, pur podëi se fa na bona „prata"; l'osanza vëgn dagnara ciamò respetada.

I fioc ciafa dai toc i üs da Pasca, incina ché ëi é da maridé.

An disc: Söl'urì (domënia dal'Urì) o sön la turtra (Pasca) vëgn-el la nëi (vën-el a tëmpié).

L'edma Santa va cun l'edma da Capiun: sce chësta é bela, ince l'atra é bela; sce chësta é burta, ince l'atra sarà burta.

L mertesc de Pasca jê naota ciamò tröpa jënt a mëssa y do se fermâ i jogn sön plaza de dlijia a cufé; cun csta ocajiun pudô-i spo fa odëi a düc i üs ch'ëi â ciafè dala crestiana. L'osanza nen é plö al dé da incö.

Te val pos-c, insciöché a La Pli de Marò, é-l la domënia Blancia la segra „dai üs", olaché ël vëgn pechè dassan. Tröpa jënt vëgn ince da Al Plan y da Rina a fa festa y la musiga fesc spo l rest.

Santa Maria dal Ciüf

Söl plö bel dl'isté tome-l ite üna dles plö beles festes dl an, l' Assunta, nominada S. Maria dal Ciüf; l so dé é ai 15 d'agost, Chësta festa é la plö solene, zelebrada propio tl cör dl'isté. Canché la sajun dl cialt scomëncia plan plan o oje cuntra l'alton, canché i ciamp é dventà dal curù dl'or dal cialt dl soradl y i ultimi ciüf sta pur desflorì, eco l paur ché ti prejënta ala patrona dla tera, in sëgn de devoziun y de ringraziamënt, na scincunda floreale: n ciast de ciüf: röses, nagoles, ciüf dl falc, erba dal lat y tagn d'atri.

La ojoradëssa à n gran da fa pur s'arjigné ca n bel ciast, cun l'inom de Maria a mez l sè bel blanch y cun tan de gherlandes de flus de vigni sort inciar ia, pur l mët in mostra te dlijia y se davagné na lode bëgn meritada dal critico osservadù. L' erba benedida vëgn spo adorada pur i tirz, acioché ël vëgn tignì da lunc dala stala maraties y l mal dl spirito maladët. L medemo puratr vëgn ince fat te d'atres ocajiuns, insciöché cun la bendesciun dl sè, dl ciàinder, dl'urì y dl'ega de S. Stefo. Düt serve, disc l paur, pur conservè i tirz in sanité y i preservè da desgrazies. Tl'oraziun dla bendesciun vëgn-el perié Cal Bel Di, ché ël daies ales erbes la forza cuntra les maraties dla jënt y dl bestiam, ché les preservaies dala tëmpesta y da vigni sort de desgrazies.

Te zertes cüres, insciöché a La Ila é-l in csta festa l patrozinio, deaché la dlijia é dedicada a S. Maria „dala stëra"; purchësc vëgn ince nominada La Ila pur todësch „STERN".

Extra solene é spo in csta festa la prozesciun, ché vëgn spezialmënter amirada dai fores-c.

Gnissant

Canché l bel'isté é söl finì y l sorëdl é sön la mesaria dla strada, ché l porta cuntra al dé plö cürt dl'an, l 21 de dezëmber, la natüra s'arjigna a se vistì **l frëit mantel blanch, l'aria dvënta** crüdia y l' ot dl cil scür y psoch, insciöché plom. I pra se prejentaia de n ghel-grisc y ospitaia ma plö un n tir de stala su, la „mansueta" biscia, ché rafa fora cun gran paziënza chëles püces föies vërdes, ché s'ascogn ciamò inanter i fustüs sëc ite. Les trognores é dventades de cënt curusc dnant ché perd la föia y l prüm frëit à dlacè l mantel luminus-vërt di leresc y di lëgns da föia. I vicì dl bosch abandonaia la süa abitaziun dla bona sajun, pur se tra tla vijinanza dles ciases. Düt ci ch'à vita sen retira, pur se chirì n post adatè a dormì n sonn lunch y pesoch. La natüra vègn frëida, öta y chita.

La dlijia nes ess pudü ciafè fora na sajun plö adatada, plö conveniënta, pur fa conscidré al'uomo la fugacité dla vita terrena y la sublimité di misteri dl mon de „la ia" y dl'imortalité dl'anima. Csta conscidraziun vëgn spontanea y improvisa tla mënt de vignun, ch se dà al'osservaziun di cambiamënc dla natüra, ché passa dal' alegra vita tl silenzio dla mort.

L dé de Gnissant é conscidré üna dles festes plö granes dl'an y puechël à-l ince diversces conseguenzes tla vita dla popolaziun. La ciasa vëgn arjignada ca a festa y vëgn lavada y puznada in dütes les süs perts, insciöché in ocajiun dles atres gran festes. I fioc ciafa da sü toc „l léo" y les fioces „la giarina", insciöché ël é l'osanza di üs da Pasca y dla bambona da Nadè.

Tles families gnê-l fat dandaia na marëna dar de mervöia y fora dl solito: na bela gran fana de scartè cun pavè sura ia. Usanza de mervöia, deaché i atri dis de festa y les domënies fô düt l'an les solites „bales o balotes" da misdé.

In Gnissant do i Öspi da mort é-l la corona pur les „ püres animes " y intratan vëgn-el sonè les ciampanes. An disc: „sonè fora les animes ". Secund l pinsir y les crëtes de zerta jënt, po gni les animes fora dl purgatorio al son dles ciampanes benedides intratan la corona dles animes y spo ste defora incina l'ater dé, canché ëles sona indò adüm la sëra dl „dé dles animes" (2 de nov.). Ël é purchël saurì da capì, ché tles families la patrona mët in la nöt de Gnissánt na scodela de canifli cun valgünes forchëtes te cianò sön n

scrin, pur pascentè les „püres animes" l' unica sëra dl' an, ch'ëles po ste sön csta misera tera. Valgügn ch'à compedè avisa i canifli sa da dì cinamai de sigü, ché la doman do n manciâ-l valgügn te scodela ... atri à propio udü les „püres animes" ché mangiâ dassan; atri indò â aldì, ch les forchëtes tomâ ia pur tera ...; la osanza é ma plö tl record de jënt vëdla.

La supultüra

L popolo ladin conservaia dütaurela tla süa anima n gran respet pur i püri amarà y pur i morc. Vijité i amarà, pur i portè na bona parora, é zënz ater n gran confort pur ëi. Gonot, amarà patasc ince la miseria fisica y purchësc vëgn-el ciamò dütaurela mantignì la vedla usanza, di portè „la bina", ch'à origine dai tëmp passà de gran meseria, pur solevè l'amarè ince fisicamënter cun la scincunda de n „pan blanch", ché fô desigü, ti tëmp passà de ciarestia y de fan, na gran ciarité.

L'amarè vëgn tratè cun düc i riguardesc dai familiari. Tl scomencè dl'angonia, düc s'abina inciar l let ia y prëia. Chësc é l momënt, olach'ël vëgn impié „ la lüm ", ché dess luminé la strada da ji al'eternité pur l'anima dl moribondo. L cadaver vëgn spo vistì cun l' aiüt di vijins y metü te stüa sön n let improvisé. Al mort i vëgn-el dè la spaternöra y l crist tla man y spo curì jö. Inciar l catafalch ia vëgn-el metü ciüf y cianderes y dlungia verd pur düt l tëmp dla prejënza dl cadavere te stüa n lumin a öle, che ne po mai se destudé. La osanza de fa „odlé" l mort da na persona vedla, é impert tomada. Intratan vëgn-el sonè „l'angonia" y la jënt ch'alda l son dla ciampana di morc, disc sö cun devoziun les „memories". La fossa vëgn ciavada da n vijin o da n'atra persona verscio paiamënt.

Da sëra s'abina la jënt dl paisc tla ciasa dl mort pur dì sö la corona. I 4 portadus vëgn tuc fora dai vijins y, sce l defunt é na persona maridada, é-l i portadusc 4 maridà y scenò, 4 jogn cun l ciüf söl ciapel. Tl prüm cajo, l vascel (la cassa) é curì dal „curtù" fosch tl secundo, dal cöce, insciöché ël é ince cöcena la crusc. I portadusc ciafa da gostè te ciasa dl defonto, dan la supultüra: canifli y panicia.

Ala supultüra tol pert vijins, parënc y conoscënc; a chi da lunc i vëgn-el lascè al savëi y apojitamënter invià.

Cun n pic gostè tla ciasa dl defonto o t'ostaria, se finësc la zerimonia o' supultüra. La osanza dl „gostè da mort" é ciamò tres mantignüda; no pur fa „n past", mo pur dè na reconosciënza ai parënc, ché vëgn da lunc adalerch, spezialmënter pur jënt vedla.

L'anima dla popolaziun ladina é particolarmënter delicata y sensibile pur düt cant ci ché riguardaia l mistero dl mond dl spirito. Purchësch nen é-l da sen fa gran mervöia, sce an ciafa chilò tan de credënzes, de crëtes y de superstiziuns o de imaginaziuns y, sce la fantasia rüva a sospetè dlunch signài y spiriti y sce ëla se fesc les plö strambes imaginaziuns de cosses ché nen é, früc de na tramanada conceziun pagana y dna ignoranza, ché nen ò descorì y chirì la urité dl'esistënza dles forzes ascognüdes dla natüra. La scurité dla nöt mët spezialmënter tëma y pora tl spirito dl' ignorant y dl debl, che ne ciafa atra spiegaziun de fac misteriusc, che l'opra di spiriti maligni y suranaturai.

Insciö alda certes persones gonot „signài": l tlocoré tna finestra de nöt pur 3 otes ò significhé, ch'ël é mort na persona bëgn cunesciüda. Sce l'ora de stüa bat intratan ché la ciampana sona dal elevaziun dla Mëssa, mëss morì prësc un de familia. Na lüm te campagna de nöt significaia l spirito de n mort, ch'ò gnì a retifiché i teumoi de confin, ché ël â trasportè da vì. Na lüm ch'an po odëi de nöt, é l'anima de n parënt, ch'à bojagn de aiüt. L scrài den vicel notur no é l sëgn dna desgrazia. Sce ël plöi da na supultüra, l mort é sön la bona pert. Sce na fossa resta daverta n dé de domënia, spo mör-el prësc valgügn ...

Zacan â jënt plö compasciun cun i püri y bijognusc, ché al dé da incö. Moribondi ne se desmentiâ saurì, de se fa val in „bëgn" y tröc se recordâ ince di püri dl paisc. Incina al tëmp dla prüma vera fô-l l'osanza, de dè fora „l sè di püri". Ilaota l sè fô preziojo, ché ël

fô la ciarestia y la püra jënt ne pudô l comprè; purchësc fô-l na gran opera de ciarité. A La Ila fô-l gnü dè fora pur l'ultima ota ala mort den paur l'an 1930.

Te val paìsc gnê ince fata la „cëna di püri". A Sompunt gnê-la tignida zacan in vöia de S. Iaco. Ël gnê invià düc i püri (dala miseria) de düt l Cumun (S. Linert, La Ila, S. Ciascian) y purchël jê-i spo val mez dé a daidé laurè, canché ël fô dar bojagn (restlé, astlè lin). A La Pli de Mareo gnê fata la cena di püri in la vöia de Gnisant.

L pluré

L'espresciun dl dulur di famliiari y di parënc pur la mort de na persona cara, é l pluré. Pur l'ocajiun vëgn-el tignì certes regoles, che vëgn osservades dlunch te nösc paisc.

Do la osanza, i mituns plüra i genitori pur dütes les domënies de n'an y mez; i berbesc y les mades pur mez'an, atri parënc o vijins pur 6 domënies. Cun l cambiamënt dl modo de vita, se müda naturalmënter ince les osanzes dl pluré.

L laur dla jünt y la süa ocupaziun

La plö gran pert dla jënt te nosta valada se dedicaia al laur dla campagna, insciöché ël fô zacan. Dala tera tira fora l paur düt cant, ci ch'ël adora pur vire, pur se vistì, pur se scialdè y pur zidlé sü tirz te stala. Les gran families da zacan daidâ l capofamilia a laurè la campagna y restâ magari pro d'ël fanc y fanceles incina süa mort, gonot inc zënza paiamënt. Fora dla familia ruvâ ma chi ché se maridâ, chi che jê a s'imparè val ert y val un ché jê a studié. Purater, düc se sintì dagnara ciamò lià alla familia d'origine, daidâ olach'ëi pudô y viô insciö in bela corcordia, ince sce ëi fô dalunch dala ciasa paterna, a chëla ché ëi conservâ bona memoria y do chëla ch'ëi â, spezialmënter da vedli, n gran incherscimun. L'incherscimun dl Ladin do l' paisc de nascita y cinamai dventè proverbiale, tan fô-le sintì.

L paur ladin é nominé, bel da vedlamënter incà, pur bun straciun, pur so gran amur y atacamënt a so mesc, ché ël nen abandoness nianca pur düt l'or dl mon. Les fadies dl laur psoch di ciamp y la megra sodesfaziun dl nüz, ne ti tol la ligrëza a na esistënza sacrificada y misera al paur dles nostes munts, tan avares de produziun. La süa contentëza, la süa bona lüna y la süa paziënza po-n conësce a so cianté alegher, al so bojagn de se fa na bela „sciürada", impede se desenè o se despazientè y dventè nervojo, sce val ne ti va, co ch'ël oress. Purchësc, la blastëma nen é tla bocia dl paur ladin y ël se sënt ofendü, a la messai aldì da d'atra jënt. La persona ladina é dagnara stada conesciüda pur onesta, sigüda de parora, paigra, stanciosa y orentia tl laur, ch'é conscidré na gran fortüna. L'ingegnosité dl laurant, sides dl artejan ché dl paur, é notoria. Chësc ne sa ma da se cuncé süs massaries, mo cinamai da se les fa instëss; na sort de „fatutto".

Ël é naturale, ch'al dé da incö la vita te nosta valada s'é dassan mudada, deaché les condiziuns é düt d'atres. Chël modo de punsè patriarcale da zacan, chëles beles virtus de nösc vedli, nen é plö tan sintides, insciöceh naota. Ti pos-c dl turismo spo, la vita é caraterisada dala modernité dles ides, dala nervosité, dal'egoismo, dala pücia serieté y comprenjiun di avënimenc dla vita de familia y dal totale disintresciamënt dles nezescites dla comunité. La vita moderna generaia gran invidia, che porta al'odio cuntra l proscimo. N proverbio vedl disc: „Ël é ma l frëit y l'invidia, ché copa i ladins".

La campagna dà laur al paur pur düt l'an. Plö ó manco pass-el so tëmp al'aria libera y, do la fadia dl dé, va-l contënt a palsè cun la familia tla simpatica stüa, olach'ël se pon spo gian sön bandafornel; les beles stüs po-n ma plö ciafé tles ciases da paur vedles. La vöia de sen ji da ciasa pur chirì dvertimënc, i passa danz al pinsir, ché pur l laur dl' ater dé, l corp mëss ester palsé fora y frësch. Mo ël se dodess ince nia püch, a passè les sëres in compagns alegres, pur ji spo l'ater dé söl laur cun na dërta fiaca; l paur orentì ne conësc fa „lünesc".

Pur arjigné da mangé a jënt y al bestiam, l paur da zacan adorâ düt l tëmp pur i laurz dla campagna. Ilaota ne fô-l la poscibilité de comprè la farina y l pan, ël messâ punsè a l'arjigné cun les süs fadies. Agn de stleta racolta, fô agn de fan y purchël udô-l, cun la plö gran ligrëza y sodesfaziun, i ciantarins (scrins) colmi de blaa do l forlé. Do S. Martin (11 de nov.) scomenciâ generalmënter l laur dl forlè, ché gnê fat a man cun l frel y cun la stibla. Ël gnê forlé a dui, a trëi, a cater, a 6 y ince magari a 8, a secund ch'ël fô la jënt söl lüch y ël dê ca datrai na bela „terdeca", ché sonâ dar bun tl chit dl'alton. L'ultimo „tloch" ché gnê dè tl ruvé dl forlé. fô nominé „l schit". Düc metô averda de ne l ciafè, purciodì ché ël gnê spo coionè. Purater ,a chël ch'ël i tocâ, ciafâ dala patrona in vöia de Nadè n puncerle da pavé y ilò pudô-l ti fa la gola y ri fora düc i atri.

La farina, majenada dal paur instëss tl morin dla vijinanza, fô chëla da ciài (da cojiné) y chëla da pan. La spëisa fô sciampla dal düt y la patrona se tignì a certes regoles, ché vëgn ciamò in pert respetades. La domënia gnê portades sön mëssa „bales" (balotes) da marëna; l dé de lünesc fô-l polenta y nida; l mertesc indô bales d'orde; l mercoi: val da pastes (gnoch brodorà, macaruns o pozi); la jöbia bales; l vëindres: polainta y zigher; la sabeda: panicia, arbaies o turtra de fornel; da sëra spo cajincì y la vöia dles festes se confortâ düc sön les turtres o val d'arestì. Da gostè y da cëna gnê-l fat jüfa o scartè o magari na jopa da lat o na egabolida.

Da mangé pro les bales orô-l inc ester val laprò: d'isté gnê-l fat jö salata d'urt y l'ater tëmp ê-le ajëi, soni aji, craut o joscé; val da cer ma canch'ël gnê tut ia l porcel. Tl'alta val Badia vëgn-el fat craut, tla bassa joscel, olach'ël vëgn somenè i res de viscia do la siara.

Tröc paurz tëgn n porcel o ince de plö, olach'ël é na gran familia y la fancela mëss l'ojorè. Pur paiamënt é-l l'usanza, ché canché ël vëgn tut ia, ciaf-la la „coda".

La spëisa fô plöler groia y naturale, mo sana. Naota, la spëisa fô insuza y l'ujo dl „sè" â impermò scomencè da püc seculi, spezialmëntr do ché la ferata â metü man de ji (1850). Ince i „soni" â na gran importanza pur la spëisa, spezialmënter ti agn dles gran meseries y ciarestia y veres (al scomenciamënt dl XIX. secolo).

Na festa de na gran importanza fô pur la familia l „fa pan", ché fô de regola düs otes al'an: da d'alton do l forlè y da d'ainsciüda. An disc, ché „olach' ël é pan, nen él fan" y la urité de chësc dit é-l düc chi ché conësc, chi ch'à patì fan y meseria La gran preocupaziun dl per de familia fô naota chëla, de arjigné pan assà y purchësc la gran ligrëza dl „fa pan", ché urô di „podëi mangé assà". Al dé da incö püc sa plö, ché la fan fesc mè. Les tëmples dla nosta valada fô zacan curides de ciamp de blaa, co ch'an po ciamò udëi te tröc pos-c y l plö fortuné y, magari ince l plö capaze, fô chël paur, ch'â tröc ciamp ,ché ti dê tröp laur, mo ince la sigurté laprò, ché la meseria ne pudô entrè te süa ciasa. Al dé da incö, olach'la farina costa relativamëntr püch, s'é mudada la situaziun: l laur di ciamp é massa sfadius y porta massa püch i ciamp vëgn trasformà in vares; i morins da paur ne laora plö, i furz da pan dlungia les ciases toma adüm: al pan pënsa „l pech" y a l paié mass punsè chi ché l cumpra. La generaziun nöia sciampa dal laur da paur y ò vire „da scior", l laur ti „sfraia" y l paur stënta cinamai a ciafé da se maridé.

Fa pan

Te val pos-c, spezialmënter olach' ël nen é l concurs di fores-c, vëgn-el ciamò dütaurela fat l pan te ciasa; l „fur da pan" te vigni picera vijinanza o dlungia val ciasa da na per fora, é na sigüda destimonianza, ché l pan gnê naota fat dal paur. Cun l morin fô-la ince presc' a püch insciö: les vijinanzes â naota so morin pro l rü plö dlungia; al'incuntra, i „zocleri" messâ condüsc so orde dal morinà dl paisc. Chësc ne gnê nia paié pur so laur, mo ël se tignì ite la „mondüra"; pur vigni star ché gnê majené, se pudô-l salvè „n massel" de farina.

L „fa pan" fô na festa pur i jogn dl paisc y nia de manco pur les jones ché

fajô l pan. Cun prezijiun savô i jogn, can y olà ché ël gnê fat pan y ciamò plö avisa, ci jones ché daidâ. Ocajiun plö ché dejidrada, pur ji da sëra a „crosti", sce chëla jona o chël atra ti „stê a müs" o, magari ince a cör. Spo la daidâ-l ince menè la pasta tl moltrà y sce ël ti n sciurâ ince n tolco o l'atr sön sü brac bi torogns y nëc, la odlada ch'ël se ciafâ ti dijô atira sce la jona se n'â albü gran pormal ,o ... düt ater! „Chi ch s'ò bun, se traza" dij-en y l baloco de pasta jora indò da nü, a trazè la finnta soza y pormalosa müta, chësta ota magari bel a mez tl müs, cöce insciöché n füch dal laur sfadius dl menè la pasta.

L laur va alegher inant y les ores passa, ché ten momënt é-l mesanöt. I jogn mët man de ciafè fan, tan fan, ché la patrona sen retira te ciasadafüch, a ti arjigné val da mangé. L bun tof da d'arestì imbanësc a düc, ché les fortaies é prësc cötes. L laur se fesc plö vi, düc se manajaia de plö pur fa odëi, ché la cëna s'à-i veramënter davagné; ji a „scrochè", ti savess impò massa stlet!

Do na bona mangiada, se desfantai-i ia plan plan y ël resta ma plö chël jon, ch'é atachè a chësc laur ,no cun i brac, mo ince — y dandadüt — cun l cör.

L premio pur l lauré é n „crost" y val pücia laprò Insciö sen va i jogn söla doman düt ligherzins y dlun cigan a ciasa y se la cunta, olach' ël vëgn fat pan doman da sëra.

La segra

Te düc i paisc ladins é-l l'osanza de dediché un, o magari ince dui dis al'an, al dé dla segra, ch'é oramai dagnara na domënia. A La Pli de Mareo y a Al Plan fô-l la osanza, che i jogn jê dui dis dan la segra a „crafuns". Ei se vistì in maschera y piâ ia cun ciampaneles y cun i orghi da mantesc y jê fora pur les ciases a „tlocherè" de crafuns y a fa alegria. Chi da Al Plan jê ia La Pli y chisc indô ia Al Plan. Csta alegra compagnia gnê nominada „les tlocheradures".

In l' dé dla segra vëgne-l fat na bona marëna, a chëla ché ël é invià parënc y val conesciüs de familia, pur se fa adüm na bona „vila". La cossa plö caraterística é i „crafuns" da segra, ché vëgn ma fac in chësta ocajiun. Propio pur chësta é-l gnü fat dal componist A. Alfreider la „ciantia di crafuns", ché à chëstes parores:

„Ai disc ch'es fat crafuns, da in dè a düc assa,
Purchël suns gnüs a udai, sce ëi é bëgn garatà.
Crafuns uns nos assà, spo dé-ne mefo ca!
Tolede, mangede, fina ch n'eise assà! Giolan y Di sel pai.
Les ciores va a chirì funguns y nos mangiun crafuns; tralà.
Ël é jü sö n dër füm, ël nen é nia grisc, no brüm
Spo à-i mo damanè, ci sëgn co chësc é ste.
Ëi disc ché chësc é n sëgn, ché düc conësc dër bëgn:
Ciarede, dijede, sce ëi n'é garatà, plö bi ch les flus de mà.
Godes-la denant ché la finì, spo jun-se a dormì; tralà.

Sambëgn, ché in la segra vëgn-el fat de vigni sort de jüc, pur tra tröpa jënt adarlerch dai paisc dlungia y ince val pairisc-polca daida fa alegria. Na bela ciantia ladina dl studënt Trebo é:

Alò, aldide, la musiga sona,
Jide, tolede la lita düc canc!
Alò, tolese atira na jona
ciudì pa steise sontes sön chi banc?
Jones, morjel sen la punta alzede,
No se laacede ben dio perié!
Fresch sö le tact n bel bolzer balede,
Zonza a chel che se mena i ciarè.
Mó recordesse de meter bel verda,
Amor, che picio malgino s'ascogn
Danter os ete y se fesc pa na berta;
Dlunch el se veiga os jones y jogn.
Canché an se ponsa le manco dagnora
Tir-el é tegn-el dar trat le barest:
Tif spo tel cör la saita se fora
Y se rovina dla vita le rest.

T'ostaria s'abin-el spo gonot pro n bun chert de vin val ciantarins, ché fesc ai ghes-c la orela cürta cun süs cianties ladines, todesces y talianes. Pömassa suzed-el ince te chëstes ocajiuns disordini, ché à spo gonot de burtes conseguenzes.

Na osanza, ch'é ciamò restada te püc paisc, insciöché a S. Martin y a La Pli, é la „segra di röc". Naota s'abinâ jënt

dai paisc dlungia y ël gnê „fat vera"; probabilmënter purchësc l'inom de „röc". Cunesciüdes fô ince le veres „campanilistiches" tra La Ila y Badia. Tl liber „Proverbi ed Annedoti" dl prof. Alton a pag. 109 é suranominà chi da La Ila „chi dales beghes" y chi de Badia „i dlacià".

Nia püch laur dà al paur la stala. Baindebò düt l'isté y l'alton, laor-el pur arjigné la ojoradüra (le pramì) ai tirz, ché mass ste oramai düt l'alton y l'inver daite. Solamëntr valgügn mëisc dla bona sajun, va-i sön pastüra o almanco ala lergia. Les gran pastüres dles munts é generalmënter proprieté dles comunes (Gherdenacia - Lagaciò-Fanes-Fodora vedla) y so uso vëgn regolé da usanzes bel stabilides da zacan incà. Gonot gnê-l fora strataries pur cstes pastüres y jënt vedla se recordarà de sigü ciamò d'avëi aldì contan dla vera pur les munts de Fodara vedla y de Foses, tra i maroi y i ampezagn. Ël fô gnü fat fora ché, tan lunc ché 4 ampezagn fô bogn de portè n sassun, ailò foss-el ste l confin dles düs muntes. La legenda sa da di, ché i ampezagn, daidà dal malan, l'â bel portè tröp inant, mo canché la ciajarina â albü pronunzié l'inom de Di, spo fô-l tomè cun i 4 ampezagn sotite fracià; insciò la rima dl Alton „l miraco".

L se mudé dles condiziuns economiches ti pos-c de gran turismo, à portè l paur ala dezijiun de sfruté l bestiam da „lat", inveze ché „zidlé", cun manco rendimënt. Pur chësc motivo vëgn-el ma plö tignì oramai vaces; ciores y y ince in gran pert bisces, ne vëighe-n plö te tröpes stales nia al dé da incö.

I bi pastorac de bestiam, ché s'abina da doman adora y vëgn indò a ciasa da sëra tert, cun chël bel conzert de ciampaneles piceres y granes, acompagné dal stlefamënt dla scuriada dl famai, nen é plö ater ché n record di tëmp passà.

Chësta osanza à dè l'ispiraziun al studënt. Trebo de scri la rima „Dan sorëdl", ch'é spo gnüda metüda in musiga dal maestr siur Jepele Frontull. Eco les parores dla poejia:

1. Dan soredl belo trep
   Pa les ciöres sön chi crep,
   Ciant-i iu ch'el rondonesc
   Fora pur chi crep todesc.
   Tol-i ca la vistla spo
   Cun en smaz bel vert laprò.
   Tica, toca, tica toca.
2. Sunse spo nvalgo sontè
   Sot en crep a mez le dé;
   Pons-i cösc y pons-i chel,
   Düt le monn me sa tan bel.
   Tol- i ca la pücia spo
   Y me muj-i lat laprò.
   Tica, toca, tica toca.
3. Cuntra ciasa dlun cianten
   Cuntra ciasa dlun slafen
   Co les ciöres iu men va,
   Eres ven, olach'i va.
   Tol-i ca la vistla spo,
   Cun en smaz bel vert laprò.
   Tica, toca, tica toca.

Slafè

Da segra de Rosare incina segra da La Pli ê-le ilò l' osanza, de „slafè cun les vistles". I jogn jê da sëra fora pur chi coi, cun la vistla (scuriada) da n bel gran smaz de sëda laprò a „slafè". Ël gnê fat na dërta terdeca, che rondones da n col al'ater y sonâ dar bun. Ël gnê slafè „ a strita " y chi ché menâ i maius boc, fô sambën i plö braui. Do le slafè jê i jogn a „ciüf", ch'ëi metô söl ciapel la domënia, pur fa „le capaze".

L ji a munt

La val Badia à gragn „ ladi " sura i bos-c, na sort de „plans alc", inciar i duimile metri, ch' à na scarsa vegetaziun, mo ché dà n nudrimënt ai tirz dar bun y sostanzius. Ël é chisc „i pra da munt", ch'à estensiuns grandiscimes y ch'é proprieté di paurz.

Canché l laur dl sié é ruvé a ciasa, spo vëgn-el siè i pra da munt (de lugio y agost). Naota l ji a munt fô na festa pur l paur, canché düc laurâ ciamò gian. Da S. Iaco jê-n a fa festa a S. Linert, almanco tl'Alta val Badia y in S. Anna (26 lugio) jê-n cun la baschira. I ëi portâ les massaries da laur sön la sciabla, les ëles l cestun cun la mangiaria y l patüc da cujiné, sportoles y

condles, spo gnê-l inc do les ciores. L paur, ch'â la fortüna d'avëi l ciaval, menâ sö düt l gratun. Al dé da incö, olach'ël é mpü poscibile, cun la moto, l tractor o magari cun l'auto. Les ciores nen é plö ché pro val pic zocler y, inveze dl lat, baire-n vin. La spëisa vëgn arjignada a ciasa y lassö nen a-n ater laur, ché dala scialdè.

Tan bela, tan alegra ché la vita fô naota sö munt, tan da stufé, tan da la urela lungia é-la al dé da incö. Les tiradümz chir dütes les vertures, pur ne ji nia a munt, i setus davagna massa püch y „ mëss " ji a vadagné, oras costa massa y insciö ne rest-el inultima, ché l paur su. Purchësc rest-el tröc pra da munt da sié y an disc, ché al dé da incö ne pai-el nia plö la möia de laurè da paur. Mo, incina sëgn, la familia da paur à dagnara pudü vire da so lüch, sce chësc é gnü laurè; pur l laur, degügn sarà mai jüs in malora y chësc suzede apunto, canch'ël ne vëgn nia plö laurè.

Ël é vëi, l paur messarà sparagné y ne podarà banchetè insciöché l ricco Epulone, mo se contentè cun chël ché l lüc i porta. Ël messarà laurè y stracè da na scüra al'atra, mo ël é impò bel contënt y de bona vöia; ël nen à da invidié degügn: sön lüch é-l ël l „re". Sce ël à da zacan incà dagnara pudü vire, vir-el ciamò, sce ël fesc aladò Olaché l paur se tëgn ai principi morali dla laboriosité, dl'onesté, dla giustizia sociale y dl'amur verscio Di y l proscimo, la familia mëss crësc sö sana y progredì. Al'incuntra, la sëi dl'or y dl bëgnester porta a conseguënzes contraries, sciöché an po odëi. Tröpa jënt nen ó nia plö laurè da paur incö y spezialmëntr i jogn y les jones se chir laurz plö lisirz y plö bëgn paià; mo „l laur da scior" nen é naine bun gonot di acontentè. L proprietario resta gonot su a laurè y mëss se sevì de mascines, sce ël ó coltivé la tera, acioché ëla portes früc. Purater, ël ne dess se desmentié, ché l lüch da paur raprejënta n capital, ché ël po aumentè cun so laur o ince desdrüsce, olach'ël regna da patrun l vizio.

L paur laora generalmënter cun mesüra y pro i santusc y les festes, tëgn-el ince ite atri dis, ch'ël po palsè. Insciö é recunesciüs santus da paur: S. Maria dal poch, S. Blaje, S. Jan de Nadè, S. Jan de jügn, S. Bestian, S. Matì, S. Berto, Carnescè y atri.

Te val pos-c é-l l'osanza, insciö a Lungiarü y a Mareo, de fa na picera festa, canché l laur da munt é ruvé. La prüma domënia do gnüs da munt, va-n al'ostaria a fa n pic past, ché vëgn nominé „la fortaia o strea da munt". Pur cast'ocajiun é-l nasciü inciar l'an 1930 na simpatica ciantia, fata y musicada da siur Jepele Frontull, ché fô ilò maester in punsinu, dal titl: „Os sotus" ché vëgn al dé da incö ciantada cun gran ligrëza. Chëstes les parores:

1) Os sotus, tiradöms,
abinesse düc adöm!
Nösc bi pres é segn sies,
jö de munt spo nos s'an jun,
dlun cianten, dlun scraien
che i plesc a nosc patrun.
Le gran fant dess ji dant,
chel co porta le ciostun,
do ad el, spo der bel, dlun
cighenn spo nos san jun.

2) Os sotus, tiradöms,
abinesse düc adüm!
Spo ndoman desch'i san,
jun-se düc bi sagns intun,
pa l'ostì dess'on jì,
vin se paia nosc patrun.
Spo magari val zigari
desco nos düc canc savun,
ven scinches, ven fumes,
spo la papa nos cumprun.

3) O beleza dal d'isté,
tres sön munt oressun sté;
tlo ne sontun mai fadia,
mo dagnora alegria!

N gran laur y dar sfadius é chël de cundüsc l fëgn da munt a ciasa. Olach'ël é de burtes strades y magari ciamò pücia nëi, é-l gonot n gran prigo y l paur mëss gonot ringrazié so protetur, S. Isidoro, d'ester sciampè a na desgrazia, o magari ince ala mort.

L vistimënt

Zacan, l paur messâ bastè a se instëss y messâ purchël ince punsè a se arjigné la materia prüma, pur podëi se

lascè fa l guant, sides chël „da laur", ché chël „ da festa ": la lana, l lin, la cianapia y l coran. Se sa, ché fat cun chëstes materies, laurades rudimentalmënter, l guant gnê pesoch, mo al'incuntra â na lungia durada. An po ciamò dütaurela ciafè te val ciasa vedla ciüries, ciapì, goneles, cepli, braies, samari, ciòi, posores da ciaval y ater patüc da vistì, olach'ël nen é ste venü a sciacri d'antichites. Al dé da incö nen ese-n plö oramai bogn plö de mët adüm n vistì da zacan y probabilmëntr chi püc scioldi, ché l paur ciafâ lassura, ne l'arà pa nianca trat fora dla meseria. Insciö nen é l vedl costüm nianca plö oramai restè tla memoria dla gioventù, ché va te tröc pos-c vistida do „la ultima moda". Puratr, te val valada s'à conservè „ la trocht ", almanco da to les gran festes y prozesciuns, insciöché te Gherdane, Ciastel y te atri paisc. Perde l vestimënt o dì, perde la carateristica de n paisc.

Vigni paur zidlâ naota bisces, ché gnê tosorades düs otes al'an. La lana gnê laurada, netada y puzenada y spo portada a scartejè; l morin dai „scartac" é ciamò da odëi te diversci paisc, dlungia val rü. I panjì de lana gnê spo firà dales firadësses cun la „roda da firé", ché ne manciâ danz no te degüna ciasa. L laur dles ëles fô ilaota chël de firé tles lunges sëres dl'inver al lüm de n lumin insciöché n chefer, ché burjâ „sài" (gras) y plö tert la lüm a petrolio, ché fô n bel gran progress. Odëi da sëra d'inver, te stüa bona cialda, les firadësses, ché fesc giré snel les rodes cun so veres carateristico, ralegré da na bela ciantia d'acompagnamënt, sussurada in sotusc da dütes in compagnia, fô n spetacl, ch'an ne po nianca plö al dé da incö s'imaginé. La ciantia, ch'an pudô plö gonot aldì, fô chësta:

O bela mia roda, roda da firé,
sce tö te savesses, tan bun ch'i tó a te:
tadl dom tom, tadl dide, dide, tadl dom.
Incö firi lana, doman firì tài,
scebëgn ché ne sun grana, da firé sai pa bëgn.
Sce jun a mitans, spo juns pa jö Cians,
purciché jö Cians, é-l de beles mitans.
Tadl dom tom . . .
Üna à inom Anna y l'atra Tarina,

üna prëia de lana y l'atra de farina:
tadl dom tom . . .

Atra materia da trasformè in fibra da tiesce, gnê dal lin y dala cianapia, che fô naota abondantamëntr coltivá. Ti ciamp de lin in flu, parô-l d'odëi n toch de firmamënt brüm y l laur de trasformaziun dala pianta al vistimënt, fô lunch y paziënt. Dvertënt fô spezialmëntr l laur dl „gramorè" ala lergia, pro la büja dal lin, ché nen é plö oramai da ciafé tles vijinanzes y, cun ëla é ince sparides les gramores cun so tlacaramënt sëch y cun so ligher barbotamënt.

Do ché la pianta dl lin fô stada trata fora de tera, gnê-l metü in fasc adüm y cstes piceres manes gnê lasciades sicé.

Spo gnê-l trat dmez les somenzës, striscian jö pur n restel de fer, y do destenü sö n pre mol, pur smorjelè la scorza dla pianta. Canché ëla fô arjignada, gnë-la destenü fora sön la büja da gramorè y siciada dal cialt dl füch, ché vardô sotite. Canché ël fô apratè dl veres, passâ-l pur la prüma gramora, ché fô dl gran fant y ché menâ de dër strisciuns; spo ruvâ-l a chëla dl pic fant. Les gramores plö lisires fô chëles dles fanceles, ché fajô l rest. Finì l gramorè, gnê trata la fibra pur n piét de fer, l'astla; la pert fina gnê separada dala groia: chësc fô l „tài" y chësta la „stopa". A chësc laur i dijô-n „astlè".

L gramorè fô pur i jogn danz na preziosa ocajiun y na bona vertora, pur ji a fa vila y la urela cürta y fa matades cun les beles y jones gramoradasses. Te val paisc, insciöché a Mareo, fô-l l'osanza, ché damisdé gnê-l metü sön mësa na bela scudele plëna de menüdi, ben smalzà y fosc da pavè. Scé ël capitâ adarlerch n jon, la gran fancela messâ spo ti dè „l ciüf". Tl fa la urela cürta, gnê-l rit y ciantè y la lungia ciacolada portâ gonot a na ligra fin: magari a na maridaia!

Ai jogn da maridé se prejentâ-l gonot l'ocajiun, de s'incuntè cun la crestiana, o de ji a la ciafè; na te vertora ê pa saurida da s' inventè. Naota jê i jogn, spezialmëntr la sabeda sëra, „a mitans" y no te ciasa, mo sön finestra. Gonot gnê l spo „fat vera" tra dui pretendënc dla medema müta y ël dê ca bastonades y spedrades datrai, da fa impresciun. Les sabedes d'isté y les vöies dles festes da sëra jê i jogn „a nagoles", ché gnê spo metüdes söl ciapel l dé do. Sön i sorasc dles ciases, olaché ël fô mitans jones, pudô-n gonot odëi massaries de nagoles de vigni curù.

In tëmp passà, la patrona de ciaa fô brauia de podëi destën sön pre dlungia ciasa, les „tëres de lin" da pliscé; incö inveze vëgne-le importades. L medemo destin é tochè ala cianapia.

Cun l jì dl tëmp, düc chisc laurz s'à industrialisé y la mascin fesc al dé da incö l laur, ché messâ gni denant fat a man; pur via de chësc, tröc artejagn ne n'è nia plö. Ince la roda da firé, naota l'ornamënt dla stüa da paur, é stada abandonada dala firadëssa y speta deban sö sot l tët, plëna de stöp, ché ëla possé indò met man la süa bela ciantia, ch'é recordada te na beliscima rima dl prof. Alton da Calfosch dal titl: „La roda" (Rimes ladines a pag. 97)

1) Fira, fira, müta fira,
Fa ch'la roda vad morjel,
Stopa scassa, tëi destira,
Sö cun lana n bel panjel!
O bel bal, to t'ves val,
Roda, snel, ch'l fi vëgn bel.

2) Dër insciö tüa vita roda
Ligra in ciasa, dlijia y ciamp;
Mo gonot aflita y scioda
Dlun firan cà bel so tëmp.
O bel bal, tö t'ves val,
Roda snel, ch'l tëmp va snel.

3) Roda, roda, müta mëna,
L tëi s'intorje y l fi crësc lunch,
L spö vëgn gros, l panjel sta apëna,
Düt se mör: a! vita é-l dlunch.
O bel bal, tö t'ves val
Roda snel, ch'l fi vëgn bel.

4) Laora, süia roda y salta
Lunc se fira l tëmp mo snel
Opres bele fa a mira alta
Dl vir é-l prësc finì l panjel!
O bel bal, tö t'os val,
Roda bel, ch'l vir va snel!

5) Va la roda, l'a spo é in moto
Spo l pontin se mör pur ordì
Mans y pisc y spora à noto
Drap, bel guant pur tra dal fi.
O bel bal, tö t'ves val,
Roda snel, ch'l drap vëgn bel.

6) Prësc tüa vita s'ra finida,
Fira, o fira n bel fi d'or;
Tela ordësc de virtù indorada
D perles pur gaant in cil d'onor.
O bel bal, tö t'ves val,
Roda snel, ch'l guant vëgn bel.

L vistimënt — l guant y i artejagn

In tëmp da zacan y incina do la prüma gran vera, olaché l guant pur la familia gnê ciamò arjigné a ciasa, te vigni paisc fô-l artejagn dl post ché laurâ. Purchël ciarâ l paur de ciafé chi artetejaon ch'ël adorâ, intratan l'inver, olach'ël â manco laur. Düta la familia se confortâ bel di danfora, a canch'ël gnê sö les steres l carigà, l sartù o la sartorëssa, l tiscere, l tistler y, magari ince

l fumer. Pro i artejagn fô-l dagnara val da odëi y da aldì. Spezialmënter i mituns stê gian laprò ,deaché ëi fô gonot plëgns de matades y savô dar da fa la orela cürta. Intratan ché i carigas batô l coran, ciantâ-i gonot val ciantia söl tact o savô da sciüré cun gran abilité. Ël me sa ciamò da aldì ciantan na ciantia gherdana da per y fi, deperpo ch'ëi batô in tact perfeto l coran sön la pera, ch'ëi tignô söi jonadli; ël fô la „ciantia dl primuziant".

Cialadma sun plaza, ce fola de jënt.
Da Santa Crestina, da Bula y Ciastel
Y tanc da Urtijëi ch'i ié ncui tlo a nosc bel.
Cialadma po sen chei che porta i valons,
Se stiza y se prova da tre ti cordons,
Aciò ch'i nel zere, i nel pete no ju
L foss pa mofun mpo n pue da ulei mel al to su.

Chisc artejagn laurâ dales 6 da doman incina les 7 da sëra y fermâ l laur ma intratan marëna y cëna val püch y ciamò l tëmp dl gni scür, denant ché impié la lüm (inanter ores). La lüm fô dar stleta ilaota: n lumin insciöche n chefer y plö tert na picera lüm a petrolio, ché pudô ma verde püch tëmp, pur sparagné petrolio. L'artejan portâ dagnara cun se les massaries te na lada o te n ruchsoch; les granes spo ciafâ-le te ciasa: l banch da tistler, l banch da carigà, l tarà y atres.

Cun i artejagn ciafâ la patrona plö laur; pur chisc messâ-la cujiné miù ché pur i atri. Da doman fô-l jopa arostida y scartè (plö tert cafè d'orde); da danmisdé pan y cioce o de bun zigher; da misdé la marëna cun düta la familia; da domisdé fortaies, pösl, föies mores o pan y smalz; da sëra na jüfa, na copa de lat frësch cun soni o cun bucuns.

Can ché i artejagn â rvé la störa, spo pochenâ-i ia süs massaries y sen jê a ciasa. Sce la patrona fô stada contënta, i dê-la de bonaman n toch de cioce, valgünes püces, n zigher o dui, ince magari mpü de farina.

Santa Maria dal poch
(2 de forà)

Tri gragn lüsc da paur fô-l dagnara tröp laur zacan, purciché naota fô-l de stletes massaries y spo messâ düt gni laurè a man, y cun gran fadia. I gragn paurz da ilaota â purchësc de bojagn, de to fanc y fanceles, pur se laurè it l lüch, ché gnê paià pur l tëmp de n'an. L'an da paur scomenciâ cun l dé de S. Blaje (3 de forà) y se finì cun S. Maria dales Ciandëres (2 de forà). Ai fanc y ales fanceles ché sciacarâ cun l paur, ti gnê-l dè „les ares" (scioldi danfora); sce ël ne gnê nia mantignì l contrat, messâ-les gni dades doples zruch. Sce ël sen jê intratan l'an, spo gnê-l coionè, deaché ël „fajô la gonela". Sce n fant o na fancela sen jê pro ne n'ater patrun do da n'an, spo „fajo-le l poch" da S. Maria. Ël dê spo ca les „turtres da leghermes" y, pur chi ché stê inant, chëles „da cighi".

Al dé da incö, é-la oramai dlunch tomada l'osanza y püc paurz à plö servitù, pur gauja dla mecanisaziun dl laur. An po ince osservè al dé da inc ch'ël resta ma plö dër pücia jënt sö lüch da paur y ché la maiù pert se ch atri laurz, spezialmënter te pos-c dl turismo.

Al é vëi, l laur da paur é sfadius, spezialmëntr in certes sajuns y tröc mituns dles families da paur nen ó plö savëi dl „bacan"; ché chësc ti é massa stlet, insciöché „ji te stala" o magari „ji a munt", o ch'ël i é massa „püch da scior". Insciö punsâ chël jon che dijô: „denant ché ji a ‚tra legna', men sta-i bën sön fur düta l'edma". Chësta é plöler la mentalité dal dé da incö. Mo l paur â ince (almanco zacan) dis y mezdis, ch'ël pudô „fa santù".

Da segra de Rosare incina a S. Jan â te val pos-c i fanc y les fanceles la sabeda y la vöia dles festes domisdé santù; da misdé pudô-i „lascè vöies". In chëstes ocajiuns se vistì i fanc l gormel blanch y se bicsenâ sö i snauzeri, pur ji spo a mitans, dlun fuman la pipa y cun la butla dal tabach te da ia dedò, sotrata de cöce dales mans espertes dla crestiana; datrai fô csta butla na viscia dl porcel, ciariada j cun na bela vëta cöcena.

I carigas, i sartusc y les sartorësses fajô santù l dé de S. Bestian (20 de genaro), pur onorè so protetur.

Mëssa novela

Söl plö bel dl'isté é-l gonot tla nosta val na Mëssa novela, ch'é pur düta canta la popolaziun n gran avenimënt. Ël é pur düc motivo de gran ligrëza y i pici y i gragn se conforta al gran dé. Sce ël é pö ma poscibile, tröpa jënt va a saludé l primiziant, zënza mët averda al tëmp bel o burt, a fadies y, magari ince, a cost de val sacrifizio. Ël é pö l dit ladin: „Pur ji a na mëssa novela, pai-el la möia de se scarzè n per de cialzà nüs".

Tl paisc dl primiziant vëgn-el arjigné portes de dascia, arjigné ca i trusc, infornì sö la dlijia y la ciasa di genitori, pur to sö cun unur l neo-consagrè, ché rüva ilò l dé dan la mëssa. Da na prozesciun de jënt vëgn-el spo acompagné, dlun giubilan y ciantan, tla dlijia dl paisc, olach'ël é na picera funziun y la prüma bendesciun dl primiziant. La sëra vëgn-el spo fat iluminaziun dles ciases y soné la müjiga; naota gnê-l ince fat füc sön les pizes plö altes dles munts y stlopetè i mortai.

L dé dla Mëssa novela adora rüv-el spo adalerch i parënc, ch'ê bel sta da dî invià dai fredesc dl pro nü. Ël é l'osanza, che dui fredesc va inciarch a invié düc i parënc da imprò y da lunc, dijian sö rimes y portan tla man na mazza da n ciüf sö insom.

Sambëgn, ché les funziuns te dlijia vëgn fates solenes l plö ch'ël é poscibile y in similes ocajiuns po-les ince duré da 3 incina 4 ores. Generalmëntr é-l ciamò do la mëssa na prozesciun lungia cun i 4 vangeli.

Te val post vëgn-el ince ciamò recordè val usanzes da zacan, insciöché l vistimënt di tëmp passà pur jënt y pur ciavai, ché fesc na extra bela impresciun, spezialmëntr pur i fores-c y vilegianc, ché tol pert, magari ma ince pur curiosité, ala vita dl paisc.

La val de Badia y de Maró à contribuì, bel da vedlamëntr incà, cun n gran numer de clero y de religiosi, ch'é sparpagnà fora oramai sura düt l mond, tles cüres d'animes, te istituc religiosi, tles misciuns o te pos-c de responjabilité.

La familia da paur-l laur da sëra te stüa

Da sëra do vöies, apëna ruvé l laur te stala, s'abinâ zacan düta la familia te stüa a cëna, olaché vignun se sentâ jö pro la gran mësa te n piz, sot al Crist. Les families fô ilaota generalmënter granes y chëles ché compedâ da 6 a 10 mtiuns, o ince de plö, ne fô degüna rarité.

Canché la fancela o la patrona portâ sön mësa la fana dal scartè, dala jüfa o val atra spëisa, gnê-l naota dit sö l paternoster. Apëna ché düc â ruvé de mangé, bel contënc y ligherzins, gnê-l ringrazié Di, de s' avëi pudü pascentè cun la süa santa grazia; l fanà gnê metü sot mësa ite y i cazüs te lada.

I ciâis fô naota dar sciampli; l paur s'acontentâ de mangé, ci ch'ël zidlâ: l che ël majenâ te so morin; i ciàis de farina fô purchël fac cun früc naturai y sagns. Gran importanza â spo i soni y pro vigni ciasa fô l'urt, de chël ché la patrona â gran cüra. Ci ché tomâ dmez dala ciasadafüch, gnê spo adorè pur i tirz. Dal laur dla stala gnê l lat, l smalz y la cer; mo la spëisa da cer â pücia importanza y ma püc paurz pudô se parè l capriz de tignì n porcel. I tirz gnê dagnara venüs, purciché l paur fô generalmënter te na situaziun finanziaria critica.

Cun chësta spëisa, la jënt se mantignî sana y conservâ la muncadüra (i dënz) bona, incina tert tla veciaia. L progress à danz portè n gran cambiamënt tla nudriziun dla jënt, mo ince tröpes maraties laprò.

Intratan ché les firadësses chirì ca la roda da firé, s' arjignâ la familia pur dì sö la corona, ché de regola ne mancîâ mai da sëra.

Do la corona stê-n ciamò gonot a se la cunté y a fa vila, sce ël capitâ adarlerch val vijin o conoscënt; magari fajô-n ince val jüc, insciöché n batadù, ala föia, jüté te codà, aldì les ciampanes da Vienna, la giatorba; spo ciantè y cuntè stories, sön chëles ché spezialmënter i mituns se confortâ. L cuntastories fô dagnara bëgn udü y gnê ince datrai aposta invié val sëra lungia d'inver, pur fa la urela cürta y pur fa na

ligrëza ai mituns, pur premio, sce ëi fô sta bel prosc. Ël ne savô ma da cunté chëles solites stories, ché scomencià cun: „ël fô naota n conte, ché passâ pur n ponte, cun la braia unta ; ores ch'i la cunte?" ... y ché ruvâ cun l dì: „spo à-i fat n past y n pastun, na noza y n nozun y a mé à-i dè na sportola de vin y na boza de pan y spo me n fô-i jü a ciasa cun n dar san y na bela gran fan".

Mo ël savô ince da cuntè stories de spiriti, dles stries, dl Bao, dl'Orco y di Pavarò y ilaota düc scutâ sö cun n'intresc tan gran, ch'ël gnê chit te stüa, insciöché tna ciamena da mort; an s'infidâ apëna plö a tra l flé, tan da temëi fô-les. I mituns se tirâ cinamai les giames sön banch y stê cofà dala tëma, ch'i spiriti i piess ite sot mësa. Spo, canché ël gnê da ji a dormì impermò, ci tëma ... y ci burtes somiades!

La iluminaziun dla ciasa in tëmp passaà, fô dar stleta: l berdigun o na ristla te ciasadafüch, ché nen â gonot degünes finestres y n pic lumin a „sëi" (gras de tir) insciöché n rumun o val ciandëra te stüa, ché gnê ma impiada pur val ora les lunges y scüres sëres dl'inver. Inciar l scomencé dl XX. secolo fô-l gnü sö la lüm a petrolio, ché fô bel n gran progress y, plö tert, mo dan la prüma vera, la lüm electrisc. Cun l' introduziun de chësta- po-n dì s'â arlungé l dé y ascurté la nöt, secund la orentè dl vomo. Certo, ché la vita familiare s'â mudé y ël nen é plö oramai de ciafè chëla vita patriarcale, chëla uniun, chëla tranquilité y chëla pesc tla familia al dé da incö, insciöché ëla fô naota.

Te vigni ciasa da paur vedla é-l da odëi la stüa, bel luminosa cun 2 ,3 o ince 4 finestres y bela taflada fora cun lignan de pëc o de cir. Düt inciar ia é-l n banch y püc scagns dales perts dla mësa, che sta ten piz, olach'ël é tachè sö l Crist pur solito. N gran fornel dait da üsc cun so bandafornel y l fur, tol it zirca ¼ de stüa; mo ël é nezesciario, purciodì ché ël mëss ci ester arjigné val da assuié l guant mol de chi ch'à laurè ia pur l dé tl frëit y tles neveres dla ria sajun. Sön bandafornel po-n spo se palsè fora dala fadia y se reniët in forza pur l'ater dé.

L'unico local cialt é la stüa y purchësc vëgne-la arjignada ite comota y dar da stè saurì. Ël ne mancia l nezesciario pur fratenè val da sëra, ël ne mancia quadri de recordanzes, ël ne mancia, sambën, l calënder y magari val da lì y la bona patrona de ciasa sa ciamò da la fa plö alegra y plü lisira, cun mët ciüf sön i balcuns; ince nagoles, bronsins, gerani, rosmarin y mesaron fesc bela figüra söl sorà dla vedla ciasa, tëmpiada jö y borjada dai ragi loranc dl soradl dl'isté. Ëla conësc dar bun l dit: „Ne vëigh-en degügn ciüf te na ciasa, spo sa-n, ilò sta-l n'ëla frada".

Tles ciases de costruziun nöia ne vëgn-el plö fat „la stüa" y l „salotto" nen à plö chëla funziun pur la vita de familia de naota. Cun la spariziun dla „simpatica" stüa se müd-el les usanzes, l modo de punsè y de „fa", i valurz morali dla familia è te prigo; ël ne po plö florì chëles virtus patriarcales dla uniun, dl'amur, dl'altruismo, tan nezesciaries pur la formaziun dl caracter dla jona generaziun, ch'é pö la fondamënta dla familia sana y virtuosa.

„No düt l vedl' y da rofodé
y no düt l nü é da adoré!"

Mon da zacan
Mon modern

La roda da firé é dventada strüma,
la svelta spora ne stlüta plö ia y ca tl tarà,
l tlacoramënt alegr dla gramora scuta,
l guant mass corespogn al'ultima moda, les cialzes de lana beca,
l sartù fesc ma plö bràies da sport,
l carigà ciafa ma plö strafli da cuncè
y la odla da fa zàindli nen ó plö ste tles mans dla jona.
L laur da paur é psoch y massa püch da scior,
l ji a munt é tan da stufé; ma l sport é san,
i ciamp vëgn trasformà in vares; ël paia nia plö l laur;
l cialt (scrin) dala blaa resta öt,
la roda dl morin ne se mör nia plö,
l furdapan toma adüm,
les turtres fesc mè de vëntr;
la stala é massa paza y da tof,
l porcel ne fesc plö „roc" cun la coda te stalot,
l zigher é massa da tof y da sgricé,
la nida é massa ajia da mangé pro la polainta
y l laur dl ciaval vëgn fat dales mascines.
La bela stüa taflada resta öta y zënza vita,
l tëmp de vöies psasa — ince massa snel — tla compagnia,
fora dl dé vëgn-el fat la nöt — fora dla nöt l dé;
ad arjigné lëgna ne pai-el nia plö la möia,
l ciarbun scialda de plö; la nafta é ciamò da mì, ch'ëla sparagna laur y gran fadia;
l guant vëgn lavè dala mascin, ché fesc düt da sora,
i func de lëgn é bicsenà y mass slumené; l sferié é sfadius.
La cüna da zacan é bel gnüda da dì baratada cul baghele,
y la stüa vëgn scuada cun la mascin.
Sparagné é ma da mat — debic fesc unur al dé da incö,
la prescia y la despaziënza é la maratia dla moda,
l mat vëgn aratè „nervoso" y l sciché n „totl",
l'esperiënza dna persona vedla ne vëgn aratada; ma „l jon" capësc;
l laurant onest vëgn rit fora — l frat laldè,
la musiga classica (che acorda) sa burta,
mo l „iazz" é modern y dvertësc les copies jones;
la pitüra realistica (dala natüra) vëgn coionada,
y la scritüra bela y da lì saurì, é nominada „scienza dl'asino",
tra „virtù" y „vizio" ne vëgn-el plö fat gran desfëranzia,
y la „usc dla cosciënza" s'adataia ala cosciënza „nöia".

Insciö va l mon inant y la vita da zacan se müda te vita moderna, ché an disc „progress" o „modernisaziun".

F. P.

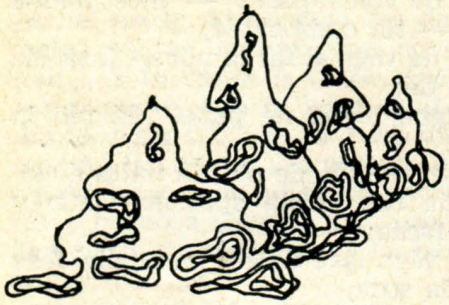

L'ünvër.

Luminus de munt

Storia de A. M.

Nadé é dan porta. La vöia dla gran festa à-l noü döt le dé cina da sëra. Da sëra spo à-l lascé do. Tan che le sorëdl à ciamó sciafié da rumper i nii y se lascé odëi denant co florì.

La jont odê-n spo dan chës portes co desparâ la nëi y fajea tru. D'atri endò arjignâ ca te ciasa la cripele, le Christbaum y l'alté da Nadé. Düc â da fa y se proé. La festa da Nadé i va a cör a gragn y pici.

Chël Bel Dio enfornìa la natöra y la jont les ciases y düc aspetâ da jì a Maduines y s'unì al Gloria dai angeli dan dal mistero da Nadé.

Con ligrëza tal cör s'à le curat dal paisc de Sotcrëpes proé döta la vëia de Nadé por arjigné ca bel te dlijia y † calogna. Y can ch'al gnea scür dassën, â-l roé. Al se sonta dan söa picia cripele, empëia na ciandëra y daür sö le radio por aldì les ciancies y les ciampanes da Nadé da n gröm de dlijies dal monn.

Con düc sü pensiers é-l pa so Salvadur tla stala de Betlem. Extra bel i orê-l fa cösc Nadé a la jont de cösc paisc, olà ch'al ea empormó roé dan da döes edemes.

„Nadé é la festa, co i va plü a cör a düc canc", se punsâ-l, „y da Nadé é-l incie i cörs plü dürs y frëic co se smorjelëia sö y sont le ciald dla stala de Betlem".

Parores de pesc, de ligrëza y d'amur s'à-l tut dant da dì a söa jont en cösc pröm Nadé, ch'al ea con ëi.

Deperpo che le curat de Sotcrëpes ea enlò te söa stöa, ch'al aldìa les plü belles ciancies da Nadé y sontìa te so cör la gran ligrëza y pesc dla plü bella festa da l'an y s'arjignâ ca da lascé tó pert a cösta pesc döta söa jont, ne podê-l nia sei, ch'al ea sön tru döes persones, co gnea a rumper cösta pesc.

T'en iade é-l la bronsina de porte co sona.

„Al gnarà ciamó le mone a damané val", se pons-el, „al é pa bëgn la cöga co va a daurì".

Al aspeta empüch, spo salt-el la cöga döt sprigorada adalerch y disc: „Al é dui jonc jö da porta, co oress baié con os. No pa i lascede gnì ete, ai é da temëi".

„Ci sarà-l pa tan?" respogn le curat y va jö da porta. Can ch'al daür la porta y vëga chës döes persones, se sperd-el enstëss. Dui ëi é-l, iestìs ete con de té gran mantì y con le müs mascheré. Ci ó mo chi ciamó a na té ora y ciudì chës mascheres?

Ön de chi omi damana: „Sëis-e os le curat de cösc post?"

„ Chël sunse iu", respogn le preo ", ci orëis-e pa sëgn tan terd en vëia de Nadé? „Che sëis-e pa os?"

Zonza respogne a cöstes domandes, disc-el chël ël: „Ma nia massa damané. Sëgn atira mëssëis-e gnì con nos, sc'i sëis en preo".

„Ciodì pa?" mina le preo, „ci fal-el pa y olà foss-el pa bun ch'i gness?"

„Nia massa damané", à-i dit, ciaf-el por resposta. Entrami dui spicolëia encërch y ciara döt entoron, desco chi co n'à nia döt le bun sön la coscionza, o à val ries idees y mëss sciampé da jont. Dötes chës manieres de morvëia ne i plesc sanbëgn nett nia al curat.

„I s'acompagnun pa bëgn nos a chël post, olà ch'i mëssëis gni. Gnëis-e o ne gnëis-e nia?" dama-el döt da soz chël ël.

„I mëss-i sei, ci ch'al é da fa", mina le curat, „al é vëia de Nadé y a mesa nett mëtt-el man les funziuns da Maduines te dlijia". Tres plü de morvëia y oramai da temëi i gnê-i chi dui cosci, co n'orea nia se dé da conescer y nia dì, olà ch'al ess mossü jì.

„Nos ne podun plü aspeté dio, nos mëssun endò jì. Sc'i sëis en preo, messarà-ra incie se sté a cör na persona co mör".

„Da jì a proveder", se punsâ le curat, „foss-el spo, mo porciodì pa spo ensciö se mascheré sö y fa tan adascusc?"

Le curat disc spo sön chëra: „ Spo va-i a cherdé le mone, ch'al vëgni con me".

„Holt", respogn-el spo chël ël, „guai, sc'i cherdëis le mone o n n' atra porsona. Nos gnun con os y degügn d'atri. Jide ia en dlijia a se dô la Comuniun, toles-e l'Ere sant y gnide. De gnëis-e nia, spo n'ans-e assà dai prei".

Ciamò sta-l le curat sora pensier y al ne sa, ci ch'al à da fa. Jì con porsones, ch'al ne sa, ci idees ch'ai à, con porsones, ch'al ne conësc nia y por le plü, ciamó mascherades sö y sëgn de nett, en vëia de Nadé, ch'al ne sa, olà ch'al vëgn mené y ci intenziun che chë jont â.

Al ea chi agn do l' ultima vera, olà ch'al rodâ ciamó encërch de vigne sort de jont, co arobâ y copâ.

Con spaont i tom-el sëgn tal cié al curat d'avëi aldì empormó dan püc dis, ch'al rodâ encërch dui o trëi assassins, co ea tomüs da düc y fajea spaont a la jont dal paisc.

„Gnëis-e o ne gnëis-e nia?" daman-el ciamó en iade chël ël, „zonza mëssunse jì y por osta colpa jarà-l pordüda na porsona, por osta colpa!"

„I vëgn-i", disc le curat y al va a se iestì de bogn cialzà, n mantel, se tol l'Ere sant, n liber, y can ch'al é endò jö dan porta, é-l ma plü ön de chi dui ëi danlò.

„Olà é pa l' ater", damana le curat.

„L'ater se n'é", ciaf-el por resposta.

„Spo juns-e", disc le curat.

„I vëgn-i con os", respogn-el.

Le curat va ia n dlijia a se dô le Santiscimo y dlunch é-l chël ël ia de do. Can che le preo arjigna ca la linterna, disc-el l'ater: „Nia linternes. Le tru se mostr-i iu".

A scür lasc-ai entrami dui la dlijia y apëna ch'ai ea de fora, salt-el incie chël ater ël adalerch, do na sì ca, y ön dan le preo y l'ater ia de do va-i düc trëi tla nett scöra.

Le curat é tan sté desturbé, ch'al n'ê gnanca motü averda, de ci vers, ch'ai é jüs. Al n'â empröma nia dër nù te chël paisc. Can che chël secundo ël ea salté do chë sì ca, i à-l ma dé n dër dlai al preo.

Plü enant ch'ai jea fora por en bosch scür y zonza dì na parora y plü ch'al i tomâ ete al preo chës stories ch'al â aldì da jont, de chi assassins, co ropâ, ci co i roâ sot les mans. Al n' ea apëna, bun da fa n pensier a Chël Bel Dio, ch' al portâ con ël. Al i gnea en pâ, ci co i roâ sot con ël. Al i gnea en mont, che chëra foss söa ultima nett, o sta da odëi, ci che chi dui fetri cosci fajea ciamó con ël. Bindecié, can ch'al ea empò bun da punsé a so Signur, se racomanâ-l a söa bunté y misericordia. Che cösta vëia de Nadé tomass fora ensciö, ne s'ess-el mai punsé.

Ensciö, zonza dì na parora, jë-i inant, tres söpert y fora por bosch. An n'aldìa nia ater co le flé, ch'ai tirâ y val nëi, co tomâ jö de chi lëgns.

Plü de döes ores, i gnê-l en mont al curat, ch'ai foss belo jüs. Tres plü alta gnê-ra la nëi. Chël ël danfora sfolâ le tru y le preo pestâ te sü ciap, mo empò sontî-l, ch'al se stanciâ y ara gnea tres plü sfadiosa.

Le bosch gnea tres plü ré, i lëgns plü pici, ai messâ ester sö a l'alt sön munt.

Plü ensö ch'ai roâ y plü che le curat se punsâ: „Sc'i sun ciamó bun da i sciampé a chisc cosci, co fesc-i pa da roé a ciasa a tignì Maduines. Degügn ne sa pa, olà ch'i sun". T'en iade vëga le curat, nia dër dalunc n té picio luminus. Desco na stëra tla nett scöra, co lomina le tru a chi co é sön le iade, mo na stëra ne sciafiâ-l nia da ester, porciodì che le cì s'ea endò curì pro da nii y al manaciâ endò da noëi. Chël luminus sön munt i â empò dé coraji al curat.

Ai passa sot en gran crëp ia y spo rö-i t'en té picio plan y ia do na fopa ê-l na ciasota. Tan dlungia ê-i roés, ch'an conescea, ci ch'al ea.

„Bel avisa, te cösta ciasota é-l na löm", se ponsa le curat.

Y can ch' ai ea dan üsc de ciasota, disc chël ël co jea danfora: „Sëgn sunse roés. Te ciasota él- nosc pere. A lé da morì!" Con cöstes parores daür-el l'üsc y la-ete te ciasota, t'en piz, sön en pü de fëgn, vëgh-el na porsona. Le curat va ia dlungia.

La tëma y la pora, ch' al sontia sön tru, ea t'en iade sparìs y sëgn sontî-l endò döta la forza da preo y de so ministero. Al s'enjlëna jö dlungia chël berba, co ea sön tru da jì ia dal Creatur. Sön na brëia dlungia vardê-l na té picia ciandëra, co ea prësc dal döt consumada.

„Sior curat, sëis-e gnü, sëis-e atló, tan contont, ch'i sun", disc chël püre berba con söes ultimes forzes.

Ön de sü mituns ea incie gnü ca dlungia y l'ater stea sön üsc de ciasota, desco por fa guardia.

„M'empormetëis-e", damana chël püre al preo, „m'empormetëis-e da ne di a degügn nia?"

„I sëis pö", respogn le curat, „ch'i mëss-i denant lascé la vita, co dì fora na parora".

Y spo é-l chël berba, co i cunta al preo döta söa vita traviada, falada, döt le mal ch'al i à fat a Chël Bel Dio y a la jont, no ma ël enstëss, mo incie sü mituns, sëgn belo gragn y ete por i agn.

Y do vigne parora d'acüsa, co gnea stontenn fora dla bocia de chël püre vedl, co i ciarâ tai edli a la mort, aldî-n chi dui jogn — ön enjlené dlungia so pere y l'ater ia da üsc — co dijea: „Al é vëi, al é döt vëi, ensciö es-era stada y nia atramonter".

Deperpo se punsâ le curat: „Nadé fesc mirachi, incie i cörs plü dürs y frëic vëgn smorjelés".

Ensciö fajea chël berba y chi dui atri ëi söa pisia da Nadé y can ch'al â roé — al se stontâ tres plü y plü da baié — disc-el: „Sëgn se prëi-i, sior curat, fajede la crusc sora döta mia vita y sora düc i fai de mi mituns, ch'i à mené sön de rì trus. De sleta jont suns-e stés. Ma öna n' ans-e na bona: vigne sëra fajên-se nostes oraziuns, che la oma s'â insegné, y cöstes oraziuns s'à salvé".

A chël i respogn spo le preo: „Iu s'à empormetü da scuté, os mëssëis m'empormëtter da lascé la ria strada y jì endò sön la bona. Chël Bel Dio, co se pordona döt, se daidarà. Perié-le ma enant".

Te chël salta incie ca chël jon ia sön üsc, s'enjlëna jö dan so pere y düc trëi de boriada, con les lagrimes ai edli, disc: „Chël oruns-e empomëtter".

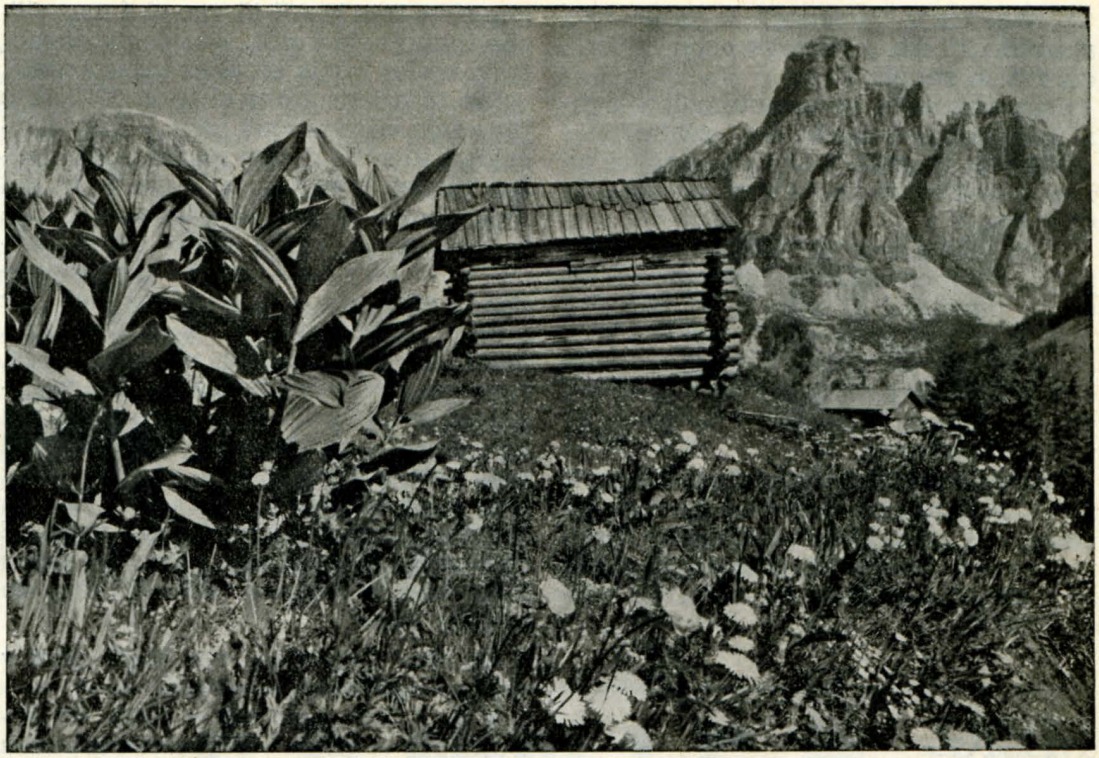

A odëi tan de pentimont, i gnê-l incie les lagrimes al preo dla comoziun. Le curat spo alza la man y fesc la gran crusc dl'assoluziun a düc trëi, empröma al berba y spo a chi dui jogn, co s'â empormó sëgn trat la maschera jö dal müs.

La ciandëra ia sön chë brëia ea prësc a la fin; tan ch'ara vardea ciamó. Al ea gnü en momënt de chit y danlò aldî-n chël berba, co disc con usc debla: „Iolan, iolan, iolan".

Le curat vëga, ch'ara jea a les ultimes con chël püre vedl. Al rump la santa Ostia en trëi perts y i dà la Comuniun a düc trëi y al berba incie ciamó l'Ere sant. Can ch'al à albü roê, se fesc-el ia pormez al moribondo, i toca la man y disc: „Berta, trëi sacramonc ëis-e sëgn ciafé, cösc é le mistero de Nadé".

Dër deblamonter ald-on ciamó, che chël püre pere disc: „Nadé . . . ciafé . . . . . salvé . . .", y spo en per de süstc, aldaür ciamó de té gran edli, desco por se ciaré jö chël gran iade lunch, ch'al mëtt man . . . y spo ald-on le preo co prëia: „Requiem aeternam dona ei, Domine, et lux perpetua luceat ei".

Luminus de munt.

Por en picio pez é-l n gran chit te chë ciasota. Spo disc ön de chi jogn: „ Sior curat, al é vëia de Nadé, Chël Bel Dio é gnü a se ciafé . . . le pere à podü jì a ciafé ël te söa ciasa de paraisc . . . al s'à pordené. Al é vëia de Nadé, sior curat. Daidés-e, spo ciantuns-e la ciancia da Nadé".

Dalunc da abitaziuns, sön na munt alta, a mez invern, en vëia de Nadé, te na ciasota stopada dla nëi, ald-on ciantenn y al pö, ch' al rondenësci da na costa a l'atra, da na munt a l'atra y da n crëp a l'ater: „ Stille Nacht, heilige Nacht".

* * *

Püch de do spo é-l trëi jonc, co va a mez chi bosc jö y fora, da na val a l'atra — ai à prescia. Can ch'ai é jö sora les prömes ciases, sta-i chic. Chi dui jogn s'enjlëna tla nëi dan le preo y de boriada disc-ai: „Iolan, iolan, sior curat y bun Nadé".

„A os incie", respogn le preo. Spo s'osc-ai chi dui y s'an va endò söpert, cuntra la munt.

Le curat mëss en pez sté chit y punsé do: „A'-i ma somié o é-l realté?"

Tan de morvëia i sâ döt cant, ci co i ea sozedü t'en per d'ores en vëia de chël Nadé.

T'en iade ald-el les ciampanes de so paisc, co sona adöm y l'endespra fora de sü punsiers. Al mëtt man da salté jöpert, ci che les iames le dëida y can ch' al é roé tal paisc, é la dlijia belo döt luminada y da vigne pert adalerch vëg-on löms y lumins — la jont, co vëgn a Maduines.

Dan üsc de dlijia ciar-el ciamó zoruch sön chë munt, ch'al é sté y al vëga na stëra, bel avisa desco chël picio luminus te chë ciasota de munt y al mëss se punsé: „Luminus de munt en vëia de Nadé".

MERZ

(La prüma aisciüda)

Vigni an é-la feter anfat. Inprüma dlunch n grüm de nëi ciamó. I prà y ciamp curis de blanch zënza n tach de fosch, i dlaciuns che pingolëia dai tëc dles ciases, les eghes sarënes y trates adüm che rogor sot al spidl frëid dla dlacia, l'aria spera y fina, che te sfrëia l müs y les mans les domans dan sorëdl y les sëres do so florì adora.

Mo sot, sot la terra abramida dorm de vigni sort de raisc ascognüdes. Ales vir ma insciö mez y mez, ales tira ma l flé dër, dër lisir, mo ales à bel aldì, che Chël Bel Dî à tlucoré y à dit: „Gnide sö sura la terra, cherscede sö, fajess-e udëi, vistide indò de osc bel vërd düt l monn a cunfort y ligrëza dla jënt." Ala ne düra dì, che ales mëna y fora, spizura y vëgn a lüm les piceres erbes spizoses, mo plan, plan vëgn-ëlles plü groses, se slergia o se alza sura terra. Mo ales mëss ciamó aspeté, apëna che ëlles à metü fora l cié, sënt-ëlles l frëid dla nëi, che cür ciamó la terra. Ales sënt bëgn, che l ciald dl sorëdl scialda sura ia, ëlles vëiga impü l luminus debl, che rüva tres la nëi jö, mo al é ma sciöche inanter dé y nöt. Na crosta düra y frëia ne les lascia sö, ëlles mëss aspeté.

Mo te n iade rump-el fora. Da paisc plü cialc vëgn-el chël vënt ciald dl'aisciüda, al sofla demez da les pizes chëlles ciüries blancies, al scassa jö dai lëgns la nëi plomia, al scherza sö i niui y lascia dé jö sorëdl sön la cutra blancia, al va ite y fora pur la val y smorjelëia la nëi, striscia pur i plans y sö pur i coi y la nëi arsësc jö. Y ci che l'aria morjela y l vënt cialdin n'é bugn de fa, fesc spo l sorëdl dl'aisciüda, che va vigni dé tres plü alt. I dlaciuns toma dai tëc, dlunch incërch regor-el y vëgn-el mol, spo se form-el de té pici rüs pur i trus y les sëmenes; plan, plan vëig'un tac fosc sö pur chi rogns, che vigni dé de sorëdl i fesc plö lunc y lerc, les eghes mëtt man de rumené, düt mëtt man de busié y rumé.

An sënt l'aisciüda, che vëgn, jënt y tirz se dejëda cun la natüra.

Y te n iade sura nöt y l'ater dé vëig-un i prà vistis de vërd, sciöch'ai se ess bel vistì la iesta sot la nëi ite y foss gnüs fora a se fa udëi pur la festa dl'aisciüda. Erba vërda, fostüs che bandora, föies lunges o lerges se destënn fora, popi che se slunfa sön les rames, la frunta di bosc scumëncia da pé in sö. Jënt disc: „Al vëgn d'aisciüda". Y sce te aspetes ciamò val dis, spo udaress-te prësc i prümz ciüf ghëi sön val tëmpla ascognüda dal vënt. La erica doura sö edli in urt al bosch, les milandures spizura chilò y ailò cöcenes, blances y bürnes, les soldanelles se naina tl'aria dles majires y sot les brüsces da spinac, les tles de S. Pire deura sö un indò l'ater sü popi ghëi, i ciüf dl ton florësc bel dassënn y vëgn chirìs sö da les ës, che chir la prüma mil. I lëgns da giac é inc bel arjignà pur la dumënia da l'Urì, i lëgns da tortes bandura y mëna sües rames ia y ca zënza lascé do.

Ala ne düra dì che l vërd di prà müda curù, imprüma zinch y sprinzulé, spo de gragn flec dal curù ghel, cöce, brüm, dai mille y mille ciüf dl medemo curù; al é düt üna na flù, dlunch ciüf, dlunch flus, dlunch n flurì y sluminé de curusc de vigni sort. L'aisciüda é gnüda.

Insciö é-l jö al bas, mo sö pur munt é-l ciamò inver, dlunch nëi y dlacia ciamò, ignó val tach de fosch o de vërd. Ma te val post dër bel ascognü, aulà ch'al pëta purmez l sorëdl domisdé, pò-n magari udëi na tacia de vërd sumené de belles milandures. Val de bel da ciaré y cunscidré, impü de aisciüda a mez l'inver, che incunda inc lassö la buna sajun.

Mo l'aria cialdina, che vëgn sö da les valades, l sorëdl bun ciald delosc les lovines sö pur chi parëis ërc, ëlles drumblëia jö pur banc, furiuns, portàn cun se pedruns, brüsces y lëgns, cina che ëlles s'ingrüma jö a pé dl prezipizio te n gran grüm insuralater. Ciamò do mez isté pò-n udëi la nëi tocia y düra, che stënta a se dilighé, cina ch'al vëgn l'atra

Do ch'al é passé oramai n mëis, vëgn-el spo inc aisciüda sö pur i prà da munt cun si bi curusc tlers. Al vëgn inc l'aisciüda sön munt. Y val plü de bel ne n'é-l nia, che té dis d'aisciüda spaziré fora pur chi prà da munt cun sües flus da milludurz y sües bones fontanes sarënes.

Mo la jënt sa apëna, che la prüma aisciüda ne nasc y ne vëgn cun ligrëza lisira, mo cun dulur y mé, sciöche düt ci che nasc a nöia vita. Al é sciöche n gran duloré y sospiré pur düta la natüra al nasce dl'aisciüda, che ó s'arjigné dis y dis de Carsëma pur ruvé a la gloria dla resureziun.

Insciö mëss inc l cristian imparé da la natüra a la crusc y dolur de so Creatur y maester pur ruvé spo a la resureziun y ligrëza de Pasca.

CRONICH

L' calënder ladin é indò rodé da n paisc a l'ater, da na ciasa a l'atra, sö pur i Badioc y jö pur i Maroi y à indò udü tan de coses nöies y vedles, belles y burtes, da rì y da pité, y valch de chëstes coses oress-el sëgn lascé a savëi a düc.

Al n'ó nia cunté vigni bisinela, che é suzedüda, che spo ess-el pa inc massa da laur, mo ci ch'é dërt, ó-l lascé dërt, y ci ch'é stort, oress-el derzé.

Dea ch'al i ó dër, dër bun ai ladins, oress-el i laldé de ci ch'ai fesc dërt y i varì, olà ch'ai é püri. Sanbëgn, sc'al ó varì, mëss-el inc toché les plaies, inc sc'al fesc mé.

Ci é-l pa spo sozedü d'important te chësc an 1964, ch'é passé.

A **La Plì de Mareo** à-i fat sö na bella gran scora y al pö, ch'ara vegni ciamó en ian benedida. Al sarà la plü bella scora de döta la valada. Al à orü ester val, mo jüda es-era. Sanbëgn, zonza sacrifizi ne vëgn-el mai val de dërt. Chi d'La Plì tëgn incie ciamó dër pa söes üsanzes da zacan, plü co i atri ladins. Rajun à-i. No lascede ostes üsanzes, mo ... la segra dla Plì dörâ pa zonza dagnora ma ön en dé. Ciodì la slungëis-e pa sëgn ch'i ëis la strada, a dui dis? I ne sa, sce cösc se porta bëgn fortüna. Üsc guanc da zacan, ch'i ëis ciamó, no i lascede mangié sö da les termes, no i venede, mo tignis-ai sö y iestis-ai les festes d'isté.

Ai 26 de mà é-l ste tlo le Vesco a confermé. Dër na bella festa à fat la pröma edema de iuli chi d'La Plì; ai à albü na Mëssa noela y na té festa vëgn fata a La Plì desc'al toca. Heinrich Ellecosta dla Costa à dit söa Mëssa noela y dër trepa jont dla valada y da Puster ete à tut pert. Tan bì ch'ai é chi d'La Plì con le guant da zacan.

Tal Comun de Mareo é-l ince sté da d'aisciöda les votaziuns comunales y ombolt é gnü berba Tone Ties da Mantena.

Chi **d' Al Plan** pa ? Tres val da nö: strades, plazes, ciases, öna plü bella co l'atra. Chi d'Al Plan sa da s'armere. Tan bel ch'ai à arjigné ca le paisc; ai se proa ci ch'al é mitl. Sëgn ó-i pa ciamó fa na scora nea, spo à-i pa scialdi ci ch'ai adora ... magari na calogna nea o almanco dorterada sö, ne foss pa propio plü degün luxus, zonza mëss le preo con le tomp se cumpré massa trec omeri por se paré dla plöia. Con le tomp gnarà döt fat.

Ci che le calënder ladin sa, é-l la curazia d'Al Plan en ian dontada parrocchia (Pfarrei); insciö endò n vare enant.

Ma, os d'Al Plan, pa döt le bel y comot, ch'i s'ëis arjigné ca te osc paisc, recorde-se, che le paraisc ne n'é-l pa sön cösc monn, y sc'i orëis n iade odëi le dër paraisc, spo ne pò-n po massa ficié le nës tal patüc de cösc monn, zonza podess-el pa n bel dé tofé massa rio. I dé a Cesare, ci co é de Cesare, é dërt, mo incie i dé a Dio ci co é de Dio. Caós, cösc püre corp n bel dé é-l i romus co s'al ciaugna, mo a l'anima ne i podarà-i mai pro. Desch'i tignìs la domënia, ensciö sarà incie le dé de osta mort.

Sëgn s'à-l bëgn pordiché dant dio assà le calënder ladin, mo tratàn la pordica sta-n sontés y scuta. Ëis-e capì?

Ne sëi-se mai sté ia **Rina**? Mh! È-l bel ia Rina? Mh! Ci é-l pa da nü ia Rina? Chi da Rina fabrichëia incie dassën. Ai à incie fat sö la majun al mone y la vedla ciasa dl mone é gnüda trata jö. La strada n'à-i nia ciamó, mo ara va impò.

Tan gonot é-l la jënt, che é do strada, che disc: „Sce mo, ch'i stëis sö Rina, sön chi rogns? Co fajëis pa a jì sö? Gnëis stloptà sö? Mo can ch'ai destira n fol y fesc bel, sciöche da la segra, spo é-l bel chi tali ch'é assà bugn de se trà sö; degüna sëmna ne i é massa ërta o massa da peres y ai ne se lascia nia stlopté sö!

Stede ma sö Rina, os jënt da Rina, corasö ëis la pesc, de buna aria y tröp sorëdl. Cajö do la strada é-l ma stöp y scich y tof.

Hallo! Hallo! Chilò baia **Antermëia.** Nos sun chi de Pütia, al paia la mëia de gnì a s'udëi, i gnun tres maiùs, fajun de gran ciases y fora di trus uns fat na gran strada.
Sc'ar'é garatada? Chël n'ó-i nia se dì.
Pur auti y pur tractors ara vëgn tres da mì.
L'orghe fajuns, ch'an pois l soné
y fa tan plü bella la festa d' Nadé.
N müt zënza surainòm é-l bel dì che iö chir-i.
Che é-l pa ch'insëgna a fa val de té?
Al n'é pa nia dërt, al é pa falé.
A chi che laora pro osta gran strada,
ciaré-i ma n pü sura, sc'ara va bëgn laurada.
La pachera, i auti, sc'ai fesc inc la vera,
ai sta gonot chisc da duman cina da sëra.

Lungiarü. Dër tröp da nü n''é-l veramënter nia sté te chësc an passé. Ai s'arjigna de fa ite na bella gran strada. Na strada adora bëgn inc vëi, mo pro düt chësc gran laur y fistidi ch'ai à, dess-i impò inc impü s'imaginé, ci ch'ai dijess y ci ch'ai fajes, sce la strada messass passé nanter so ciampopré fora y ch'ara sorviss prinzipalmënter pur d'atri. Sc'i punsëis a chësc, os d'Lungiarü, ciared pa', spo va-ra plü saurì a fa la strada.

L calënder ladin oress chësta ota extra laldé chi d'Lungiarü, ciudi ch'ai à scinché dui proi a la Dlijia. Chël ó dì dër tröp! Dui proi t'en n'an pur n té pice paisc. L mëis de iuli à dit Mëssa nuvela siur Fonjo Clara da Brocia y siur Stachio Clara de Baldessé. A trames döes les Mësses nuvelles é-l sté dër tröpa jënt, ch'à tut pert.

Chi da **S. Martin** é n iade dassën tl frabiché. Tan che l paisc s'é svilupé te chisc ultimi trëi agn, ne sarà-i nia tan saurì sozedü denant t'en tëmp tan cürt.

Ai 14 de forà é-l gnü Chël Bel Dì a se dò l famëi de Fanes Vijo de Tofe, ch'é sté famëi de Fanes 50 agn a la lungia. Lunc a lerch ê-l conesciü y onoré.

Ai 7 de mà spo é-l sté l Vësco da Porsenù chilò a confermé.

De dezëmber sarà-l chilò les votaziuns comunales o aministratives, sciöch'an disc, pur mëtte i omi de comun y l'ombolt.

Chi da **La Val** sënta a ciaval. Vëi n'é-l pa no, mo al va mefo tan bel in rima.

Chësta ota n'é-l nia tan de piceres novités da cunte sö de chi da La Val. Imprüma de düt é-l da dì, ch'ai s'à destaché dal Comun da S. Martin y da sëgn inant ó-i pa s' gorné y s' aministré in stësc. Bëgn dërt, mo, os da La Val, l calënder ladin é ma curius, sc'i sarëis ciamó tan bugn de tignì tan bel adüm. Do gorné d'atri né-l magari nia tan rì, mo gonot nia tan saurì da s'gorné instësc.

Y spo mëssuns scrì — mo cun n zerto incherscemun — che chi da La Val perd ciamó chësta ota siur curat Ujöp Pizzinini; al va in punsiun. 22 agn à-l lauré y s'à fat gran unur sön la cüra d'animes a La Val. Düc s'l recordarà dër dì. I sperun almanco, ch'al ne vais nia in punsiun pur l calënder ladin y ti aodun ciamó tröc de bì agn y ti dijun mille otes: giulan, giulan, siur curat.

Curat nü da La Val sarà siur Heinrich Videsott; sanbëgn inc n ladin y dër n bun prou. Al vëgn da Mittewald, olà ch'al é sté 17 agn curat. A vël i aoduns-e düt l bun pur l gran laur, ch'al ciafarà. I t'impurmëttun de i stimé y de lauré cun vël y spo jarà indò düt bun.

Badia. Sön Badia é-l incie sté na gran mudaziun bele tl mëtt man dl'an. Badia à ciafé n curat y degan nü tla persona de siur Bruno Majoni, n prou de gran orenté, de coragio y bunté y che s'interessëia pur düt y düc. I proi danfora y spo düta la popolaziun dla valada ti augüra düt l bun pur so laur da curat y degan tl plü bel decanat dla diozeje da Porsenù. Chisc auguri vëgn inc dal calënder ladin.

Ai 7 de mà é-l inc sté chilò l Vësco da Pursenù a cunfermé.

Tles votaziuns aministratives d'aisciüda é-l inc gnü metü n ombolt nü. Al é Pescollderungg Hermann, ustì dl Hotel Dolomiti da La Ila.

La Ila. Da La Ila ne sa-l l calënder ladin chësta ota nia cis tröp da cunté. O, dea ch'ai à l'ombolt instësc sëgn, n'es-i pa nia plü tan grams.

Dër na bella festa à-i albü chësc isté chi da La Ila, la Mëssa nuvela de siur Augustin Frenademez, n missionar dla ciasa dles missiuns da Mill Hill. Tan da jënt, co a chësta Mëssa nuvela, n'ara chi da La Ila nia gonot udü.

In ocajiun dl'inaugurazìun dia mostra d'ért tla ciasa nöia dla scola, s'él chësta ota abiné zirca otanta ciantadus y ciantarines de düta la valada y dan n gran grüm de jënt à-i ciantè sües belles cianties ladines.

Chi da **S. Ciascian** n'ó gnanca dër lascé da fabriché. N sëgn, ch'ara ne i va nia tan mal. Siur curat à incie lascé dortoré sö dër bel la curtina cun süa capela y inc la dlijia. Sciöch'am alda, é düt dër bëgn garaté.

Chi da **Corvara** spo à ince albü l Vësco a cunfermé ai 7. de mà. Nanter düc chi fabricamënc, che é indò gnus fac sö, é-l inc la calonia nöia dlungia la dlijia nöia. Sperun ch'ai pois la ruvé n n'atra ota.

Da d'alton n iade é l calënder ladin inc indò rové sö pur Pralungia y al i gnê oramai da pité a mëssëi udëi düc chi bì prà da munt nia laurà, nia sià, chi tablà da munt zënza fëgn, chëlles ciasotes nia adorades y tralasciades. Ci mai dijess nüsc vedli da zacan? Al dé da incö pè-le, che i turistc veles düt. Mo magari n'é-l impò nia düt dërt a arbandoné y lascé jì düt l'ater. Nostes munts à pu ma l dër valur, cina che nos ne portun nia sön les munts les cittés.

Al vëgn dit: „I ne sun mine sciöche chi da dan catercënt agn". Chësta é bëgn na stleta vertura, sciöche chi da dan catercënt agn foss stà plü stlec co nos. Magari oduns ite, ci che les munts à da se dé, sc'al n'é madër no massa terd.

Colfosch. Inc chi da Colfosch y da Corvara à albü da d'aisciüda les votaziuns comunales y ombolt é resté siur Franz Kostner, ustì da Corvara.

Chëstes é stades valgünes notizies speziales pur i paisc dla valada.

Y sëgn valgünes notizies generales pur i Maroi y Badioc.

1964 é indò sté dër n bun an, side pur i paurs che incie pur chi ch'à turistc. L tëmp d'isté ne n'essun nia sciafié de se dejidré da mì; bel tëmp assà y plöia inc valgamia, mo nia de massa. Düc à podü se lauré ite le nüz, ch'ai pò ester cuntënc. Chël savuns-e, che n té

bun tëmp ne s'uns-e nia mirité. Oh, un pa bëgn impü massa strabacé la dumënia. Chël Bel Dî uns pa gonot sciuré sön na pert, spezialmënter les domënies, mo vël à impò mostré düta süa bunté.

1964 é indò sté l'an dla gran prozesciun de Jeon (Säben-Sabiona). Ar'é gnüda tignida dai 4. ai 6. de jügn y catercëntychinesc omi y jogn à tut pert.

Indò s'é-l abiné adüm n gran grüm de jogn y omi, ch'à lascé söes ciases y families y é jüs pur les munts dlun perian y ciantan, cun la spaternöra tla man, l ruchsoch y l'ambrela söl spiné.

Can che i Ladins à metü man chësta gran prozesciun, ne sa-n nia avisa. An mina, ch'al side sté chësta ota l iubileo de trëicënt agn. Mo d'atri disc indò, ch'ara foss bëgn tröp plü vedla y ch'ara ess metü man cër l 1100 y foss gnüda fata sciöche professiun de fede a la prüma sede dla diozeje, olà ch'al stê i prüms vëschi, a Jeon.

Bonamënter à-ra metü man la-ota ch'al ê la möria te nüsc paisc y é insciö na prozesciun de voto.

Chësta bella prozesciun é bëgn la plü de doreja de dütes y ara vëgn fata al dé da incö pur perié de ca benedisciun da Chël Bel Dî pur la jënt y les campagnes de nosta valada.

La prozesciun vëgn menada y organisada da n om da La Plì de Marô acompagnada imprüma de düt da siur caplan da La Plì, che pò senté a ciaval, y spo incie da d'atri proi.

L plü jon, ch'à tut pert chësta ota, ê n müt d'Al Plan de diesc agn, y l plü vedl ê berba Tone Frenner da S. Martin cun 76 agn.

L prüm dé s'abin-i chi dla bassa Val Badia cër misdé sön Antermëia y chi dl'Alta Val Badia sura Lungiarü y incër les cater domisdé rüva les prozesciuns adüm ia s. Maria Maddalena de Funés, da olà ch'ai va spo deburiada fora in Funés, olà ch' ai vëgn tuc sö solennemënter cun musiga y cunfaruns. Te dlijia de Funés vëgn-el spo cianté da anticamënter incà la ciantia „Auf zum Schwur, Tiroler Land".

Ci che nüsc vedli à impormetü,
oruns indò fa da nü.

La prozesciun é tan lungia, ch'an la vëiga ma püc iadi intiera.

L secundo dé spo, da les trëi da duman, é-l bele la grana de Funés, che chërda la jënt fora de söes coes y da les cater pëia ia la prozesciun y rüva fora in Jeon cër les ot, olà ch'al é spo Mëssa ciantada y pordica. La probe da cianté tëgn i ciantadus la sëra denant ite in Funés t'usteria dl Kobis. Insciö é-l dagnora sté y insciö ald-era da ester inant.

Do Mëssa é-l spo düc che se taca sö val rames de vërd (Buchsbaum) y ciüf söl ciapel y la prozesciun fesc indò ota. A Tlüses vëgn-el marné y palsé. Incër les döes domisdé spo pëi-un indò ia cuntra Funés, olà ch'an sta indò sura nöt.

L terzo dé a les cinch da duman va-ra spo indò cuntra ciasa sura munt ia.

Desënes y desënes de rosari y de corones vëgn-el dit y les cianties ringhinësc fora pur chi bosc, da na munt a l'atra, da n crëp a l'ater y arjunsc l cil, da olà ch'al vëgn la benedisciun sura i Ladins.

Y can che les prozesciuns cun sü omi y jogn rüva indò te sü paisc, é-l les ciampanes che i salüda y i proi y d'atra jënt coi cunfaruns va a d'incuntra, spo é-l la stanchëza che sparësc oramai y da la comoziun y ligrëza i rogor-el les legrimes dai edli a chi ëi, ch'à fat tan de sacrifizi y tan de oraziun pur l bëgn spiritual y material di Ladins.

Y can ch'ai se despartësc, é-l i ciüf che bandora söl ciapel y ai s'disc un a l'ater: „A l'ater iade, sc'un da vire".

Ladins, ëis bëgn rajun da mantigni de té belles usanzes, side sacres co profanes. Bel chëstes usanzes fesc fora cotàn de pert dla ladinité. Mo les usanzes dess inc gni tignides tl vistiment, almanco les domënies y les festes y spezialmënter tles belles prozesciuns, che vëgn ciamó tignides de nüsc paisc. Al é veramënter datrai da pité, ci mascheramënc che val ëres y inc val jogn à datrai ados; al me vëgn propi inmënt, ch'ai se dode de ester ladins. La ladinité depënt sigü inc in pert dal vistimënt. Ciudì ó-i pa tan tröc ester vistis da franzeji o americagn? Es-i bëgn mius co nos? Dër de sigü ne nia.

dì, che l ladin devënta ma plü na cosa de museo. S'un foss-el anfat? Incie ch' che scrì l ladin, dess dër ciaré de tignì l ladin nëtt.

O minëis, os ladins, che i foresti s'onorëis nos de plü, sc'i fajun düt do a vëi, sciöche les scimies? Dër de sigü ne nia! I s'fajun cotan plü respeté, sc'i tignun toch a nostes usanzes tla vita, tl vistì y tl baié.

Inc tl baié! L calënder ladin scuta sö a sü ladins, ci ch'ai s'cunta y s'baia y gonot, spezialmënter tl'alta Val Badia, pò-l osservé, che l baié ladin va zruch dassën. Oramai vigni terza parora n'é nia ladina, ci ch'an alda gonot baiàn Sc'ara va insciö inant, ne durarà-ra plü

Recordes-e, o ladins, che la ladinité di ladins dles Dolomites é inc tacada o liada a chisc nüsc bì paisc. Nos ladins dles Dolomites un n n'ater caracter co i ladins di atri paisc. Tignun purchël imprüma da nosta jënt y no imprüma dai foresti.

Al vëgn datrai dit, ch'an mëss sté pro l gran sach, mo chël à inc fat Giüda!

Sëgn s'à-l bëgn indò tignì na té picia pordica l calënder ladin, mo al s'l'à fata, purciudì ch'al s'ó dër, dër bun.

Y purciudì ch'al s'ó bun, oress-el se dì: „A s'udëi n n'ater an".

L Calënder ladin.

TABELA DL TËMP DE GRAVIDENZA DI TIERS

Scomenciamënt	FIN						
mëis	giat 56 dis	ciana 63 dis	scroa 120 dis	ciora 154 dis	biscia 154 dis	vacia 280-285	ciavala 340 dis
1. 1.	25. 2.	4. 3.	30. 4.	3. 6.	3. 6.	7. 10.	6. 12.
6 „	2. 3.	9. „	5. 5.	8. „	8. „	12. „	11. „
11. „	7. „	14. „	10. „	13. „	13. „	17. „	16. „
16 „	12. „	19. „	15. „	18. „	18. „	22. „	21. „
21. „	17. „	24. „	20. „	23. „	23. „	27. „	26. „
26. „	22. „	29. „	25. „	28. „	28. „	1. 11.	31. „
31. „	27. „	3. 4.	30. „	3. 7.	3. 7.	6. „	5. 1.
5. 2.	1. 4.	8. „	4. 6.	8. „	8. „	11. „	10. „
10. „	6. „	13. „	9. „	13. „	13. „	16. „	15. „
15. „	11. „	18. „	14. „	18. „	18. „	21. „	20. „
20. „	16. „	23. „	19. „	23. „	23. „	26. „	25. „
25. „	21. „	28. „	24. „	28. „	28. „	1. 12.	30. „
2. 3.	26. „	3. 5.	29. „	2. 8.	2. 8.	6. „	4. 2.
7. „	1. 5.	8. „	4. 7.	7. „	7. „	11. „	9. „
12. „	6. „	13. „	9. „	12. „	12. „	16. „	14. „
17. „	11. „	18. „	14. „	17. „	17. „	21. „	19. „
22. „	16. „	23. „	19. „	22. „	22. „	26. „	24. „
27. „	21. „	28. „	24. „	27. „	27. „	31. „	1. 3.
1. 4.	26. „	2. 6.	29. „	1. 9.	1. 9.	5. 1.	6. „
6. „	31. „	7. „	3. 8.	6. „	6. „	10. „	11. „
11. „	5. 6.	12. „	8. „	11. „	11. „	15. „	16. „
16. „	10. „	17. „	13. „	16. „	16. „	20. „	21. „
21. „	15. „	22. „	18. „	21. „	21. „	25. „	26. „
26. „	20. „	27. „	23. „	26. „	26. „	30. „	31. „
1. 5.	25. „	2. 7.	28. „	1. 10.	1. 10.	4. 2.	5. 4.
6. „	30. „	7. „	2. 9.	6. „	6. „	9. „	10. „
11. „	5. 7.	12. „	7. „	11. „	11. „	14. „	15. „
16. „	10. „	17. „	12. „	16. „	16. „	19. „	20. „
21. „	15. „	22. „	17. „	21. „	21. „	24. „	25. „
26. „	20. „	27. „	22. „	26. „	26. „	1. 3.	30. „
31. „	25. „	1. 8.	27. „	31. „	31. „	6. „	5. 5.
5. 6.	30. „	6. „	2. 10.	5. 11.	5. 11.	11. „	10. „
10. „	4. 8.	11. „	7. „	11. „	10. „	16. „	15. „
15. „	9. „	16. „	12. „	15. „	15. „	21. „	20. „
20. „	14. „	21. „	17. „	20. „	20. „	26. „	25. „
25. „	19. „	26. „	22. „	25. „	25. „	31. „	30. „
30. „	24. „	31. „	27. „	30. „	30. „	5. 4.	4. 6.

Scomenciamënt	FIN						
mëis	giat 56 dis	ciana 63 dis	scroa 120 dis	ciora 154 dis	biscia 154 dis	vacia 280-285	ciavala 340 dis
5. 7.	29. 8.	5. 9.	1. 11.	5. 12.	5. 12.	10. 4.	9. 6.
10. „	3. 9.	10. „	6. „	10. „	10. „	15. „	14. „
15. „	8. „	15. „	11. „	15. „	15. „	20. „	19. „
20. „	13. „	20. „	16. „	20. „	20. „	25. „	24. „
25. „	18. „	25. „	21. „	25. „	25. „	30. „	29. „
30. „	23. „	30. „	26. „	30. „	30. „	5. 5.	4. 7.
4. 8.	28. „	5. 10.	1. 12.	4. 1.	4. 1.	10. „	9. „
9. „	3. 10.	10. „	6. „	9. „	9. „	15. „	14. „
14. „	8. „	15. „	11. „	14. „	14. „	20. „	19. „
19. „	13. „	20. „	16. „	19. „	19. „	25. „	24. „
24. „	18. „	25. „	21. „	24. „	24. „	30. „	29. „
29. „	23. „	30. „	26. „	29. „	29. „	4. 6.	3. 8.
3. 9.	28. „	4. 11.	31. „	3. 2.	3. 2.	9. „	8. „
8. „	2. 11.	9. „	5. 1.	8. „	8. „	14. „	13. „
13. „	7. „	14. „	10. „	13. „	13. „	19. „	18. „
18. „	12. „	19. „	15. „	18. „	18. „	24. „	23. „
23. „	17. „	24. „	20. „	23. „	23. „	29. „	28. „
28. „	22. „	29. „	25. „	28. „	28. „	4. 7.	2. 9.
3. 10.	27. „	4. 12.	30. „	5. 3.	5. 3.	9. „	7. „
8. „	2. 12.	9. „	4. 2.	10. „	10. „	14. „	12. „
13. „	7. „	14. „	9. „	15. „	15. „	19. „	17. „
18. „	12. „	19. „	14. „	20. „	20. „	24. „	22. „
23. „	17. „	24. „	19. „	25. „	25. „	29. „	27. „
28. „	22. „	29. „	24. „	30. „	30. „	3. 8.	2. 10.
2. 11.	27. „	3. 1.	1. 4.	4. 4.	4. 4.	8. „	7. „
7. „	1. 1.	8. „	6. „	9. „	9. „	13. „	12. „
12. „	6. „	13. „	11. „	14. „	14. „	18. „	17. „
17. „	11. „	18. „	16. „	19. „	19. „	23. „	22. „
22. „	16. „	23. „	21. „	24. „	24. „	28. „	27. „
27. „	21. „	28. „	26. „	29. „	29. „	2. 9.	1. 11.
2. 12.	26. „	2. 2.	31. „	4. 5.	4. 5.	7. „	6. „
7. „	31. „	7. „	5. 4.	9. „	9. „	12. „	11. „
12. „	5. 2.	12. „	10. „	14. „	14. „	17. „	16. „
17. „	10. „	17. „	15. „	19. „	19. „	22. „	21. „
22. „	15. „	22. „	20. „	24. „	24. „	27. „	26. „
27. „	20. „	27. „	25. „	29. „	29. „	2. 10.	1. 12.
31. „	25. „	3. 3.	30. „	2. 6.	2. 6.	7. „	5. „

Temp da cové fora la colomba al 14 dis, l punjin 21 dis y l'alcurin 28 dis.

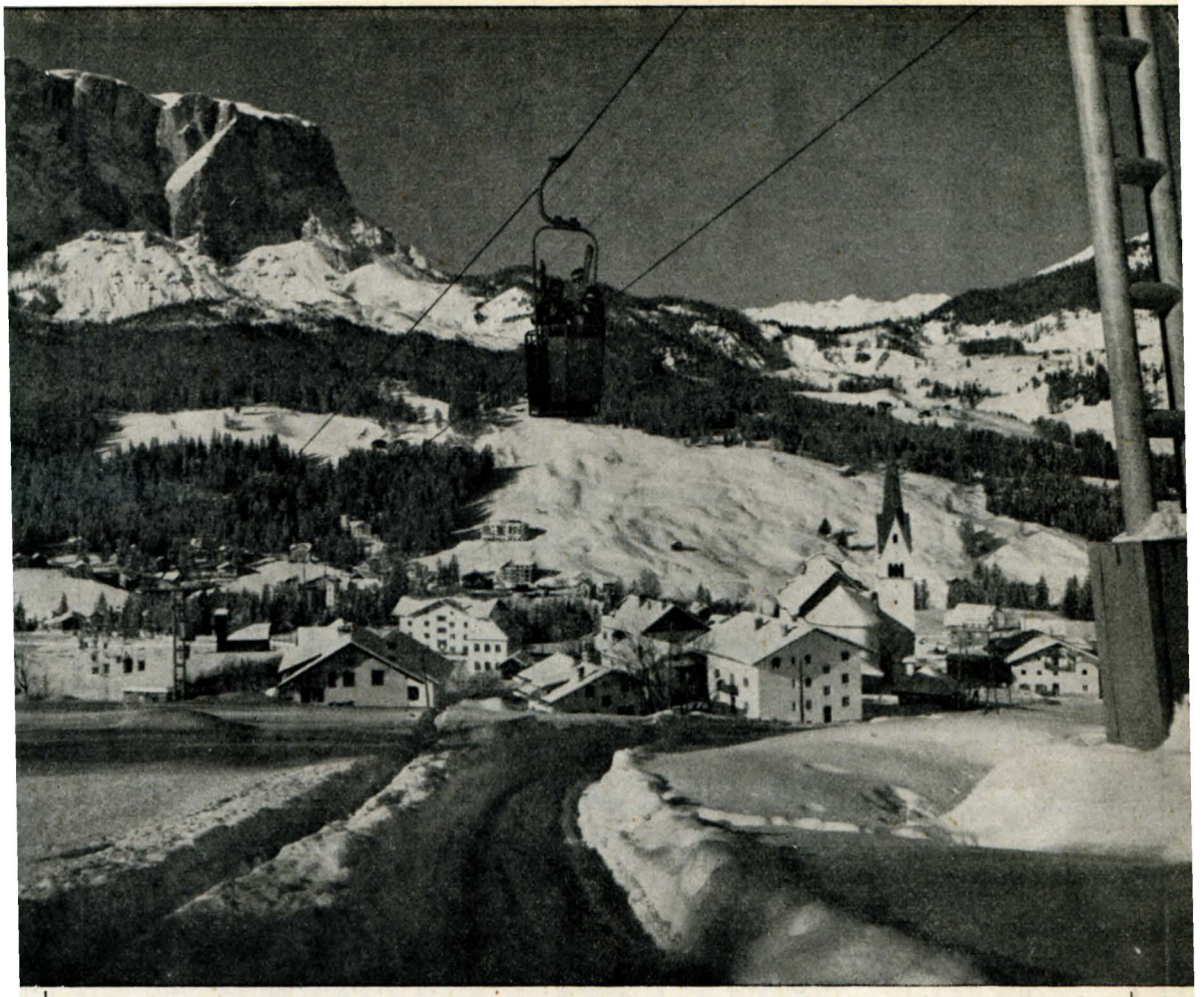

TELECABINES DLA CRUSC

PEDRACES m. 1400

D'INVER - Pistes di ski: nr. 1 „STANDART", pista ërta y lungia km. 3
nr. 2 Pista manco ërta y adatada por düc, lungia km. 4

D'ISTÈ - Gites sö LA CRUSC - SASS da LA CRUSC y FANES

Facilitaziùns por comitives y abonamënc

INFORMAZIÙNS PRO LA SOZIETÈ TELECABINES PEDRACES - TEL. 66745

Gran Carosello di Ski

DA CORVARA A S. CIASCIAN
DA SAN CIASCIAN A CORVARA

COL ALT da m. 1558 a m. 1988

PRALONGIA' I. da m. 1750 a m. 1930

PRALONGIA' II. da m. 1900 a m 2120

CAPANNA NERA - da m. 1590 a m 1750

PIZ SOREGA da m. 1562 a m. 2032

CIAMPAI da m. 1908 a m. 2018

BIOK da m. 1908 a m. 2078

BRAIA FRAIDA da m. 1990 a m. 2010

LA BRANCIA da m. 1908 a m 2027

ASSIGURAZIÙNS

PHENIX SOLEIL

AGENZÌA DA BORNÈCH - STRADA DLA STAZIÙN, 10 - Tel. 85904

AGÈNT GENERÀL

LOIS VITTUR - Pedraces Tel. 66876

ASSIGÜRAIA POR:

mé de füch - desgrazies - invalidité y mort

ASSIGÜRAZIÙNS

di auti y motòrs por dans a pursònes, tierz y coses

Facilitaziùns de paiamënt

Walter Kostner

CORVARA

TEL. 7

Confeziùns - Cialzà y guànt da ji coi ski y i pàttini - Roba da mangé - Proviànt - Vin Licörs - Roba por scincùndes - Chertes - Sé y tabàch - Giornài

Ditta MARCHETTI LUIGI

Rapresentant unico dla Inc. C. Olivetti S.p.A.

BORNÈCH - Strada Zentràle nr. 38 - Tel. 85536

Mascìns da scri a man y elèctrisc
Mascìns da fa cunc (adiziùns)
Mascìns da fa cunc (dütes les operaziùns)
Mascìns de contabilité
Mascìns electrònisc por fatüres
Mascìns por duplicatüres ad àlcohol o a tinta
Mobilia y atrezamënc por uffizi

Fujina por les reparaziùns de vigne mascìn d'uffizio
I baratùn it mascìns adoràdes de vigne marca

GARAGE „STAGGL"

FUJINA DI AUTI Y MOTORS

BORNÈCH - Strada de S. Scimùn, 15

Tel. 85583

Rapresentànt por:

NSU - PRINZ

VESPA - GILERA - BENELLI

17 PS - 27 PS - 35 PS

Olà ch'l post ërt ne pormët nia da to Einachser S-SPEZIAL y RAPID, vëgn-el taché it la Seilwinde HUBER; chësta ne cunësc dgun grund massa ërt y nia da sciaffié da lauré.

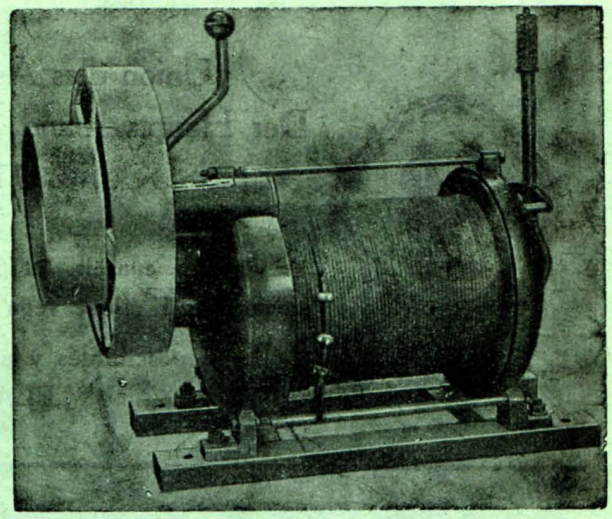

La zentràle dl HAUPTVERBAND contëgn:

MITLI cuntra tierz che fesc dan a a les piantes
COLTÜRES d'vigne sort adatàdes e les necessités d'vigne grund
MITLI da ojuré y SES MINERÀI por aumenté la produziun dl lat
MASCÌNS AGRÌCOLES y atrazamënc d'vigne sort por lauré la campagna
LA MIU' BLA da SOMNE' adatàda a vigne grund y clima
EJAMINAZIÙNS dl grund por l coltivé cun coltüres adatàdes
COSTRUZIÙNS y atrezadüres modernes de stales

L'uniùn prinzipàle dles associaziùns agrìcoles
Der Hauptverband Landw. Genossenschaften

BORNÈCH - Strada dles Majùns (Stadelgasse) nr. 5 - Tel. 85326
PICOLÌN - Tolpeit Matio

Union dles Associaziuns Agricoles
Der Hauptverband Landw. Genossenschaften
BURNECH

Al vëgn dé cunsëis, fat proiéc, fat les pratiches por ciafé sovenzius; i cliënc vëgn survisc y daidá a vigne moda

Paur, mët averda a chësc sëgn

Bones poscibilités y facilitaziùns de paiamënt entro l „PLAN VËRT".

FORA DAL PROGRÀM DL HAUPTVERBAND

Copes d'abré SUEVIA

Copes d'abré è na pert essenziàle de na stala moderna; ales pormët ai tiers de bair can ch'ai à sai y chëst è dar ütl por la sanité y l svilùp di tiers (ai porta insciö de plö) y por l pàur che se sparagna en gran laùr

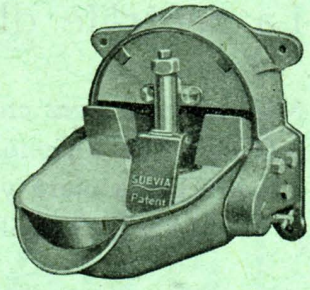

RAPID - Mascìn da sié

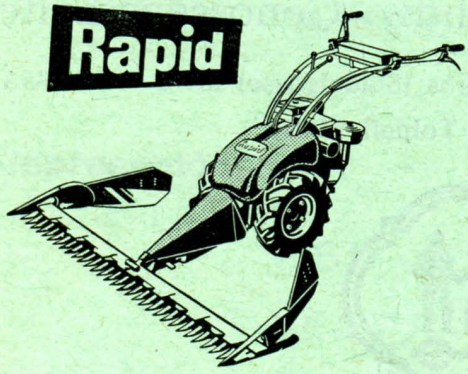

La mascìn da sié por pra da plan y ërc: ala po gni adoràda sön pra fina a 80% ërc cun so motòr a 4 fases y 8 PS, y na larghëza de tai de 1,30 - 1,60 - 1,90 metri

WIERER

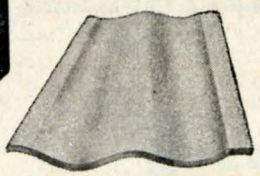

FABRÌCH DE PLATES DA TËT

Al vegn fat la „Fana olandèsce" Al è na plata da tët de na bela forma. Ala vëgn fata en vigne curù Äla è sigüda cuntra l dlacè y la ega. L curù ne scmarèsc nia

CHIENS
DITTA POR COSTRÙZIUNS

Al vëgn eseguì düc i laùrs de costruziùns de ciases y d'atres fràbiches y al vëgn dé consëis practisc

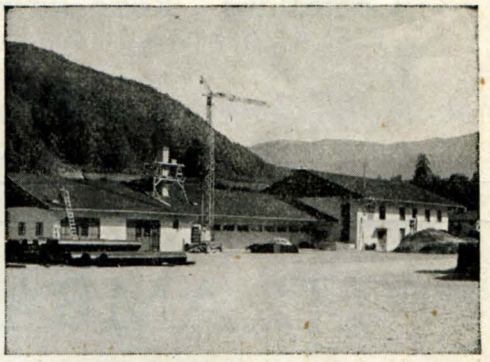

Pannonia - Mangime concentrato

I SE CONSIÙN PARTICOLARMËNTER:

PANNONIA M-3 por vaces da lat
PANNONIA K-1 por tra sö y nodrì vidì
AMINO o LAKTOPAN empè dl lat por tra sö y nudrì vidì
PANNONIA S-1 por nodrì porcì (la roba da mangè ideal laprò pa i soni, l'erba y restc de ciasadafüch)
FERKELSTARTER F-2 en Pellet (en granì) por i pìci porcì dla 2ª a la 7ª edma
PANNONIA A por tra sö punjins
PANNONIA B-1 por tra sö punjines
PANNONIA L-1 da i dè a les giarines ch'ales fesci plö üs (al è na roba da mangé laprò pa i soni y i granì)

Metéde avèrda: I tipi PANNONIA-A, PANNONIA B-1 y PANNONIA L-1 se podùns mené en forma de granì o farina.

Ojurède dagnëra la bona roba da mangé PANNONIA dl RIEPER y fajarëis che üsc tiers se porti de plö y ch'ai resti sagn. Propi chëst argumënt fesc dla roba da ojuré dl RIEPER na roba da ojuré bun marcé.

A. RIEPER - MORIN/VANDOIES/BALSAN
Mühle und Kraftfutter-Werk/Vintl/Bozen
Molino ed Industria Mangimi/Vandoies/Bolzano

TONI FREINADEMEZ

LA ILA

Confeziùns - Roba da mangé - Articoli de sport

Chertes y giornài

C. AMBACH & CO.

Butëga electro-tecnica

B O R N È C H

Strada Zentràle nr. 55 - Tel. 85239

S e p i t a

Apàrac dla Radio y Televijùn de marches taliànes y forestes Gramofòns y plates - Magnetofòns - Mascìns da lavé y frigidaires - Plumàc elèctrisc y aparàc da assüié i ciavëis - Sopresces - Mascins dal cafè Aparàc elèctrisc da to jö la berba y düc i atri aparàc elèctrisc

Paurs! *Autìstc!* *Motorìstc!*

Nosc magazìn pîta na gra lita de bonìscimes PATRÌS talianes y èsteres por TRACTORS, SIS ELECTRISC y por dütes les sorts de AUTI y MOTORS. Y spo pît-el de vigne sort de LUMS, LINTERNES, por ciàrs trac da ciavài, triàngoli de preavertimënt y tofles di segnài, CIANDÈRES por motors y auti.

Nosta fujina surantôl: reparatüres de impiànc y aparàc electrisc de üsc tractors, auti y motòrs

Philipp Grohe - Elettrauto - Autoelektrik

BORNECH - Strada dla Staziùn nr. 4A - dainprò dl „Hotel Bruneck"

Tel. 85420

CARROZZERÌA
AUTOLACKIERUNG - ABSCHLEPPDIENST
DI

Fredesc Huber

BORNÈCH
Strada dla Staziùn nr. 3 - Tel. 85438

Al vagn inc condüt da strada demèz a cuncé auti rovinà

La Ditta H. SCHÖNHUBER - BORNÉCH s'à inc fat tla Val Badia en bun inòm por la bona qualité, i bogn prisc y l pront servìsc di cliënc.

Canch cumprëis aparàc electrisc, radio, TV y dütes les illuminaziùns sidi por ciases privetes che por pensiùns, ostaries y hotì, scide cun fidùzia da la

DITTA H. SCHÖNHUBER - BORNÈCH

Strada Zentrale nr. 24 – Tel. 85141

o da so Rapresentànt por la Val Badia

Paul Dapoz – L A I L A

Pocchiesa

Bornèch
STRADA ZENTRÀLE
TELEF. 85387

Se offrësc l minù assortimënt de cialzà de bunes qualités y a de bogn prisc Cialzà de de vigne sort por ai, ales, mitùns Prisc speziài arbassà por cialzà sportìv.

PEPI PITSCHEIDER - Ruac/Badia

Fesc laùrs de fer batü a man por ciases privates, hotei y butëghes: feriades da finestra y porta, crusc da mort, ruli d'fer por pistes di ski, gratùns da mnè tera che se ciària y jota au-tomatisc, cadrëies y d'atres masarìs por pàurs

Lavé a süt

LAVASECCO - CHEM. REINIGUNG

PIRE DARIZ

PEDRACES

Al vëgn lavé guant (inc de lana), besce, sbetri, ciamëjes, cutres cultrines, tapèc

Al vëgn garantì en bun laùr fat cun l'atrezadüra plö moderna

La siëia a motòr (Motorsäge-motosega) tudëscia cun motòr o miscela, che se lascia manovré da un su, y mascìns agricoles dla medema marca ciafëis tla butëga de

SOLO REX

M. TOLPEIT - PICCOLIN

G. Pescolderungg

PEDRACES - TEL. 66898

Roba da mangé - Articoli de sport - Films - Giornài - Corusc Chertes - Tendes a la veneziana (Rapresentanza) - Fornì da scialdé a lëgnà, a ciarbùn, a gas y a ül - Laùrs de vidri

RADIO MAIR - BORNECH

Tefef. 85247 - am Graben/Corso

BUTËGA SPEZIALISÀDA POR:

Radio
Televijiùn
Plates dl gramofòn

Mascìns da lavé
Frigidaires
Frigorés a gas y electrisc

A. FALK

CIALZÀ

BORNÈCH - Strada Zentrale 28
Filiale Strada Zentràle nr. 7
Ex NIEDEREGGER

Se pîta por cialzà d'al, d'ala y de mitùns - Na gran lîta por vigne sajùn a prisc de mosüra Propria lavoraziùn sö mosüra y reparaziùns

Gatterer

BORNÈCH - Strada Zentràle - Tel. 85348

Tapèc - Cultrines - Stràgoles - Linoleum ' Plastich - Lana - Roba de Coran - cioi de Gumi Cufri - Tasces

Prisc speziài por Hotì y Pensiùns!

F. FRENES - Bornèch

CULTRINES - ROBA POR LEC - PLÜMA

CONFEZIUNS DE LANA - DRAP - BESCE - CIALZES

Prisc speziai por Hotì y Pensiùns!

FONDADA 1840

OPTICH

Ant. MARINER

BORNECH - Telef. 85221

Al vëgn mosuré dban ODLÀ
Ros da ciaré y da ciàcia - Aparàc da fa jö
Films - Termomètri - Aparàc da mosuré altëzes
Cómpasc - Bússoles
Gioiéi d'or y d'arjënt - ORES
Anì cun pera y por nvic - Morones da inciàr le col
Anì da mëtr tles urëdles - Prosc - Spatenöres
Pocai - Engraviaziúns

Butëga de libri y Papir

Joh. Amonn

FONDADA L'AN 1881

Papìr - libri - giornaì - roba d'uffizio - Chertes
Articoli de scola - de hotèl
material da fa jö - Chertes
geogràficheş por turìstc
y alpinìstc - Chertes da
carté.

Bornèch

Strada Zentrale nr. 54
Telef. 85 1 46

SENNEREI GENOSSENSCHAFT SCHABS/NATZ
LATTERIA SOCIALE SCIAVES/NAZ
SEDE A SCIAVES/SCHABS
TEL. 23091

Produziùn dl şcmalz fin da tee y da mësa
Produziùn dl ciajò fin da mësa
Produziùn de boniscìma brama y de düc i derivàc dl lat

FONDADA 1840

SPORT

Ant. MARINER

BORNECH - TEL. 85221

ATREZAMNËC SPORTÌV

SKI - LIOSES - PATTINI - HOCKEY - CALCIO - TENNIS - PESCA - NODÉ
SCALADES - CAMPING

VESTIMËNC

BRAIES DA SCI COI SKI Y SON MUNT STEPPJACKEN - ANORAK
PULLOVER - MALIETES - GUANT POR GINASTICA MANËCIES - CIALZES

CUN LA SÜA ATREZADÜRA Y METODI MODÈRNS SE PREPARÀI-LA POR CONSEGUÌ LA PATENT, Y ALA SE DARÀ DÜC I CONSËIS Y CHIARIMËNC TLA MATERIA CHE RIGUARDËIA I AUTI.

DOCUMËNC NECESSÀRI POR I „FOGLIO ROSA":

ZERTIFICÀT DE RESIDËNZA
ZERTIFICÀT DL DOTÙR
3 FOTOGRAFIES
ZERTIFICÀT PENÀLE

SCUOLA GUIDA
„DOLOMIT"
BORNÉCH
Palàz dla Cassa de Sparàgn
Tel. 85851

FIAT FUJINA AUTORISADA
F. ROTTONARA

LA ILA
TEL. 66821

FABRÌCH DE CADRI DA FRABICHÈ
Peter Gasser
SCIAVES / SCHABS – TELEF. 23030
DÜTES LES SORTS DE CADRÌ DA FRABICHÈ – SAURÙN Y GIARA

BUTËGA DL PAPÌR Y DI LIBRI

G. PUERARI

BORNÈCH - Strada Dante nr. 2/E

Libri - papìr - chertes - giornài - roba d'uffizio - Cmisciùns por laùrs de timbri y tigografia - Filatelìa cun servisc de novitès - Tabàch - stempli marches y chertes da bollo

CONFEZIÙNS

JOS. UNTERHUBER

BORNÈCH

Gran Ciasa dai guànc

BORNÊCH - PORSNÙ - SAN CIANA - CORTINA

J. Webhofer

BORNÈCH - Strada Zentrale - Tel. 85214 - Filiale: Strada dla Staziùn - Tel. 85129

Roba da mangè - Feramënta - Ciarbùn - Corùsc

J. Alverà

SAN LAURËNZ

La butëga che vignùn cunësc por roba da mangè, da ojuré y blâ

STAMPARIA A. WEGER - PURSENÙ